

Daugavpils Universitāte
Sociālo zinātņu fakultāte
Sociālo pētījumu institūts

REĢIONĀLAIS ZINĀJUMS

Pētījumu materiāli

Nr. 3 (2007)

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE" ~

2008

Apstiprināts
DU SZF Sociālo pētījumu institūta
Zinātniskās padomes sēdē
2007. gada 13. septembrī,
protokols Nr. 16.

Jermolajeva E., red. *Reģionālais ziņojums. Pētījumu materiāli. Nr. 3 (2007)*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2008. 106 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Dr.oec., asoc.prof. E.Jermolajeva, redakcijas kolēģijas priekšsēdētāja (Daugavpils, Latvija), Dr.sc.soc., prof. V.Meņšikovs, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājas vietnieks (Daugavpils, Latvija), Dr.sc.soc., asoc.prof. V.Volkovs (Daugavpils, Latvija), Dr.habil.oec., prof. V.Kosiedovskis (Toruņa, Polija), Dr.habil.oec., prof. N.Baranovskis (Rīga, Latvija), PhD J.Holm Hansen (Oslo, Norvēģija), Dr.oec., prof. L.Svarinskis (Rēzekne, Latvija), Dr.agr., prof. V.Striķis (Jelgava, Latvija), Dr.sc.soc., Dr.phil., asoc.prof. V.Voronovs (Daugavpils, Latvija), Dr.oec., asoc.prof. J.Eglītis (Daugavpils, Latvija), Dr.oec., asoc.prof. J.Kaktiņš (Jelgava, Latvija), Dr.oec., asoc.prof. A.Eglīte (Jelgava, Latvija), Dr.art., asoc.prof. D.Hanovs (Rīga, Latvija), Dr.phil., doc. L.Gorbaceviča (Daugavpils, Latvija), Dr.psych., doc. A.Ruža (Daugavpils, Latvija).

Rakstu krājuma redakcija:

Elita Jermolajeva (redaktore)
Deniss Hanovs
Dmitrijs Oļehnovičs
Inta Ostrovska
Ludmila Paņina (sekretāre)
Jeļena Semeņeca

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Adrese:

Daugavpils Universitāte
Sociālo zinātņu fakultāte
Sociālo pētījumu institūts
Parādes iela 1 – 421, Daugavpils LV–5400, Latvija
tāl. (+371) 654 22163, (+371) 654 20032
e-pasts: ludmila.panina@du.lv

Žurnāls “Reģionālais ziņojums” ir reģionālajai attīstībai veltītu zinātnisko pētījumu materiālu krājums. Izdevums tiek izdots vienu reizi gadā. Žurnālā publicētie materiāli ietver zinātnisko pētījumu rezultātus sociālo zinātņu jomā: socioloģijā, sociālajā psiholoģijā, ekonomikā, vēsturē un tiesību zinātnē. Izdevumā materiāli tiek publicēti latviešu, angļu un krievu valodās.

The journal “Regional Report” is a collection of materials of scientific research focused on the regional development. The journal is published once a year. The articles published in the journal present the results of scientific research in the field of social sciences: sociology, social psychology, economics, regional history and law. The articles are published in Latvian, English and Russian.

Журнал “Региональный Вестник” – сборник научных статей, отражающий проблематику регионального развития. Периодичность издания – один раз в год. В журнале публикуются материалы, отражающие результаты исследований в области социологии, социальной психологии, экономики, истории и права. В издании материалы публикуются на латышском, английском и русском языках.

SATURS

Deniss Hanovs Globalizācijas kritiskie diskursi: neomarksistiskais, konservatīvais un estētiskais antiglobālisms	7
Jānis Eglītis Cilvēkresursu pārvietošanās: Latvijas izaicinājumi un iespējas	25
Aleksandrs Ivanovs, Henrihs Soms Origins of Regional Identity of Eastern Latvia (Latgale) and Approaches to its Investigation	41
Раймундас Дужинскас, Йонас Яснайтис Существенные преобразования экономической деятельности и структуры населения – основные предпосылки регионального планирования	51
Mariusz Czupich Cooperation between Universities and Technology Parks and its Effects on Regional Development	62
Egils Fortiņš, Aldis Greķis Ģeotermālās enerģijas izmantošanas perspektīvas Latvijas tautsaimniecībā	69
Liene Freivalde Airport Role in the Air Transport Market and regional development	77
Jānis Eglītis, Uldis Eglītis Linkopības attīstības dimensijas Latvijā: linu klastera izveide Latgalē	92
Ziņas par autoriem	105

GLOBALIZĀCIJAS KRITISKIE DISKURSI: NEOMARKSISTISKAIS, KONSERVATĪVAIS UN ESTĒTISKAIS ANTIGLOBĀLISMS

Deniss Hanovs

Rakstā tiek analizēts antiglobālisma fenomens un globalizācijas kritiskie diskursi, kas tiek aplūkoti kā dažādi pretestības un reakcijas scenāriji uz globalizācijas procesiem. Daudzveidīgo reakciju vidū uz globalizācijas procesiem autors ir konstatējis trīs antiglobālisma politiskos formulējumus, kas nosacīti definējami kā neomarksisma, konservatīma un estētiskais diskurss. Minētie antiglobālisma diskursi ir attīstījušies dažādos vēsturiskajos periodos, sākot ar 19. gs. otro pusi. To autoru vidū ir gan 19. gs. marksisma klasiķi, mākslas kritiķi un literāti, kā arī mūsdienu konservatīvās politiskās orientācijas pētnieki, politiķi un arī neomarksismā balstīto nevalstisko organizāciju un partiju pārstāvji. Trīs diskursi, būdami atšķirīgi savos priekšstatos par globalizācijas cēloņiem un ietekmi uz apkārtējo vidi, kā kopīgo ideoloģisko postulātu izvirza globalizācijas destruktīvo ietekmi uz sociālo vidi, ekonomiku un nacionālo valstu iedzīvotāju identitātēm.

Atslēgas vārdi: antiglobālisms, estētiskā kritika, konservatīvisms, neomarksisms, pretestība, reakcija, vides degradācija.

Diskursīvās pretestības fenomens

Pretestība globālajai ekonomiskajai, militārajai vai kultūras ietekmei ir tikai nedaudz jaunāka par pašu globalizācijas procesu.

Pretestība globālajai kultūrai, ekonomiskajai mijiedarbībai un sadzīvē izplatītajiem dzīves stiliem satur daudzveidīgu reakciju kompleksu, kas nav saprotams tikai kā totāla atteikšanās, bēgšana uz iedomātu telpu, kas atrodas ārpus globalizācijas. Kā pasvītro globālās ekonomiskās un politiskās *impērijas* kritiķi Maikls Hārds (Hardt) un Antonio Negri (Negri), totāla atteikšanās no līdzdalības globalizācijas procesā nav iespējama, jo 21. gs. impērija (M.Hārda un A.Negri izpratnē – globāla institucionalizēta kultūra) neparedz telpu un procesus, kas atrastos vai norisinātos ārpus šīs impērijas kontroles (Хардт, Негри 2004, стр. 212–213).

Par metodoloģisko sākumpunktu pieņemot priekšstatu par daudzējādām globalizācijas procesa vēsturiskajām formācijām, kuru pamatā paliek kultūras imperiālisms ar dažādiem ietekmes un ekspansijas scenārijiem, antiglobālisms, būdams savā dabā reaktīvs process, ir analizējams kā *daudzveidīgas ģeogrāfiskā, sociālpolitiskā un kultūras lokalitātē balstītas reakcijas uz procesiem, kas veicina sabiedrības iekļaušanu plašākā mijiedarbības procesā, veicinot pārmaiņas šajā sabiedrībā.*

Mēģinājums definēt antiglobālismu kā reakciju uz ārēju spēku radītu procesu prasa precizējumu, jo jēdziens “ārpusē” šajā gadījumā nozīmē globalizācijas procesa stereotipisko uztveri, kas drīzāk tuvojas *tautiskam antiglobālismam*. Tas gan no kreiso, gan no labējo politisko retoriku pusēm tiek uztverts kā draudošs viesis, kas neaicināts nāk no ārpusē. Antiglobālisms līdzīgi globālajai kultūrai ir sadalīts neskaitāmās *glokalizētās* variācijās, kuru veidošanos nosaka ne tikai pasaules mēroga aktīvo pretestības kustību darbība pāri nacionālo valstu robežām, bet lielā mērā arī izmaiņas konkrētas sabiedrības iekšienē.

Antiglobālisma hronoloģija ir ne mazāk problemātiska kā globalizācijas hronoloģija, jo cilvēces vēsturē pretestība dominējošai kultūrai ir pastāvējusi gadu tūkstošiem, bet, autor-

prāt, tieši 18. un 19. gs. mijā iezīmējās principiālās atšķirības no agrāk militāri un politiski izplatītajiem globalizācijas posmiem – nacionālisma ideoloģija un nacionālās valsts fenomens.

Nacionālisma koncepcijas pamatā, kas savā pamatā ir saglabājusies līdz 21. gs. sākumam, nācijas un valsts kompetence dominē pār nacionālo kultūru un pilsoņa identitāti. Franču nacionālisma koncepcija, kas paredzēja nomainīt galma politiku pret visas valsts iedzīvotāju kopienas politiku (atcerēsimies, piemēram, abata Sijesa visaptverošo sabiedrības pārtapšanu par galveno suverenitātes avotu sacerējumā “Kas ir trešā šķira?”), 18. un 19. gs. mijā ar revolucionārās armijas starpniecību pretendēja uz revolūcijas eksportu vēl ilgi pirms boļševiku līdera V.Ļeņina (Uļjanova). Atšķirībā no nosacītā *franču modeļa*, nacionālisms citur Austrumeiropā un Centrālajā Eiropā balstījās nācijas etniskā viendabībā un postulēja vienu no svarīgākajām 19. gs. Eiropas nacionālisma tēzēm, kas mūsdienās izpaužas politiskā antiglobālismā – nācija ir kultūrā pašpietiekama un smeļas identitāti pati no sevis un savas teritorijas, savas etniskās pagātnes interpretācijas, mākslas un citām jomām.

20. gs. pirmajā pusē vairāku nacionālo valstu pārtrauktais nacionālisms veicināja ne tikai *dažādu ātrumu* nacionālismu attīstību Eiropā, bet sagatavoja 20. gs. otrajā pusē situāciju, kad nacionālās suverenitātes atdzimšana pēc PSRS beigām nonāca saskarsmē un konkurencē ar mūsdienu globalizācijas periodu, kurā nacionālās valsts dominante pār pilsoņa domām, rīcību un informācijas telpu mazinās.

Nacionālisma spēja veidot ideoloģisko ietvaru arī politiskam tradicionālismam spilgti parādās mūsdienu islāma fundamentālisma formulā, kas noliedz rietumnieciskošanu kā ASV veidotu modernizāciju. Islāma fundamentālisms kā tradicionālismā un reliģiskā ortodoksijā balstīts nacionālisms ar tā asiņainajām pēdējo desmit gadu aktivitātēm ir interesants fenomens, kas apliecina dažādas hibridizācijas formas: Irānas valdība, aktīvais Talibans Afganistānā, Al Kaida (al-Qaida) un Hes Bolāh (hes bolah) to daudzveidīgajās darbībās un paziņojumos veido globālu islāma politisko kopienu, kas pārstāv globalizētu nacionālismu kā vienotu politiskās pretestības formulu Rietumu globālajai kultūrai, kas, neskatoties uz ASV protestantiskās reliģiozitātes daudzveidību, ir balstīta sekulārā individuālismā.

Kreisā antiglobālisma ģenēzi var konstatēt samēra precīzi – 1848. gadā vācu filozofa Karla Marksa kapitālistiskās ražošanas kritika rezultējās “Manifestā”. Īsais politiskās programmas žanrā tapušais darbs galvenos atzinumus smeļas 19. gs. pirmās puses fabriku strādnieku stāvokļa un kapitālistiskās ekonomikas kritikā. Kritikas iemesls – ražošanas līdzekļu un kapitāla sadales nevienlīdzība – 20. gs. otrajā pusē sniedza saturisku pamatu neomarksistiskai kapitālisma kritikai, kas attīstījās gan filozofiskā tradīcijā, gan masveida Rietumeiropas studentu kustību akcijās Francijā un Rietumvācijā 1968. gadā. Neskatoties uz daudzveidīgajiem antiglobālisma ienaidniekiem, kuru saraksts ir atkarīgs no lokālās antiglobālistu situācijas, dominējošais kritikas objekts ir palicis vārda pēc tas pats, kas stimulēja “Manifesta” tapšanu, proti – kapitālistiskajā ekonomikas procesā funkcionējoša sabiedrība. Atšķirībā no 19. gs. marksisma, kas kritizēja kapitālismu kā nacionālās valsts fenomenu, 21. gs. marksistiskais antiglobālisms vērsās pret kapitālismu, kas ir atstājis nacionālās valsts robežas, izmantojis tās resursus un pārtapis par transnacionālu korporāciju, pastāv ārpus valsts ietvara, kas kļūst par nevajadzīgu. Šajā sakarā šķiet acīmredzama neomarksistiskās globalizācijas kritikas transformācija; marksistiskais internacionālisms kā apspiesto strādnieku šķiras vienotība 19. gs. un 20. gs. sākumā izpaudās kā nacionālās valsts noliegums, bet 20. gs. pieredze marksisma ideju īstenošanā ne tikai neatcēla valsts institūtu, bet stiprināja nacionālās teritorijas suverenitāti arī totalitārisma režīmos, kuru pamatā bija marksistiskā fundamentālisma idejas. Aukstā kara beigās 20. gs. 80. gadu nogalē hronoloģiski sakrita ar totalitārā marksisma sabrukumu, neoliberalisma uzplaukumu un tā eksportu uz bijušajām marksistiskās ideoloģijas un plānveida ekonomikas valstīm.

20. gs. 90. gadu beigās formulētā globālā neoliberalā kapitālisma kritika lielākoties attīstījās *vecajās* ES dalībvalstīs, kas ir saistīts ar to hronoloģiski agrāku iesaistīšanos un

ilgāku pieredzi globālās ekonomikas pārveidotajās sabiedrībās. Neomarksistiskais antiglobālisms mūsdienās pārmet globālajam neoliberalismam sabiedrību un kultūru unificēšanu, iekļaušanu patēriņa sabiedrībā. Ir daudzi argumenti, kas liecina par internacionālā neomarksisma tuvināšanos konservatīvā antiglobālisma pamatpunktiem – sabiedrība nacionālās valsts robežās tiek uzskatīta par apdraudētu, bet drauds tagad ir nevis no nacionālās valsts politiskās elites, pret ko vērsās 19. gs. marksisms, bet pret ateriālu, visur klātesošo internacionālo kapitālistisko ražotāju. Lokāla nacionālā sabiedrība kļūst par pretstatu globālajam kapitālismam, tā veidotajai unificējošajai kultūrai. Līdz ar to, ka ienaidnieks atrodas ārpus valsts un uzbrūk tai ar vairākiem kultūras industrijas un tehnoloģiskās ekonomikas ieročiem, lokalitātes aizstāvji pārvēršas par jaunajiem antiglobālisma kreisajiem nacionālistiem, un to politiskās programmas retorikas saturs nereti saplūst ar politisko pretinieku. A.Negri brīdinot, ka restaurēt lokālo ir iluzori, uzskata, ka neomarksisma diskursā var saredzēt tuvināšanos nacionālisma postulātiem, kas palielina šovinistisku, izslēdzošu diskursu ietekmi (Хардт, Негри 2004, стр. 55).

Reakcijas uz izmaiņām kultūrā, ko stimulēja kapitālistiskās ražošanas, industrializācijas un urbanizācijas procesi Eiropā 19. gs., tapa ne tikai politiskā, bet arī estētiskā un mākslas kritikas dimensijā. Mākslas ģenēze un masu ražošanas process, vidusšķiras kultūras izplatīšana – šie šķietami pretrunā esošie fenomeni kļuva par 19. gs. intelektuālās kritikas objektiem un stimulēja 19. gs. otrajā pusē intelektuāļu aprindās izplatīto reestetizācijas kustību. Lielbritānijas mākslas kritiķis Džons Raskins, mākslinieks Viljams Moriss un literāts Oskars Vailds ir tikai daži šī procesa pārstāvji, kas ar dažādu mākslas jomu starpniecību un ar dažādiem instrumentiem kritizēja 19. gs. masu kultūru, industriālo lielpilsētas vidi. Naturālisma literārā tradīcija, kuras spilgtākais pārstāvis ir Emīls Zolā, veicināja sīkpilsoniskās sabiedrības morāles kritiku un veidoja priekšstatu par lielpilsētu kā individuālo brīvību un attīstību iznīcinošu telpu. Pēc neomarksista, profesora Aleksa Kallinikosa domām, kas noformulētas radikālā neomarksisma uzskatā par tā morālo autoritāti un tajā balstītajā ārpus konkurences leģitimitātē, estētiska rakstura antiglobālisms ir politiski neskaids, tā spektrā ir arī politiskais antimodernisms, kas ir klātesošs arī reakcionārajā antiglobālismā (Каллиникос 2005, стр. 78).

Estētiskā pretestība industriālās sabiedrības dominantei kļuva par paneiropisku fenomenu un pēc modernisma estētiskajiem meklējumiem 20. gs. sākumā, ko lielā mērā pārtrauca 20.–30. gadu totalitārisma izplatība Eiropas politiskajā kultūrā, estētiskais antiglobālisms atjaunoti kļuva par ietekmīgu protesta sastāvdaļu 60. gadu subkultūru fenomenā.

Kā redzams, reakcijas pret globālajiem ekonomiskajiem un politiskajiem mijiedarbības procesiem kopš 19. gs. pirmās puses ir daudzveidīgas un liecina par politiskā, estētiskā un ekonomiskā antiglobālisma izpausmēm.

Neomarksistiskais antiglobālisms: Heiligendamma 2007

G8 Summit – šis akronīms ir starptautiski atpazīts sakarā ar astoņu attīstītāko pasaules valstu ekonomisko forumu, kura darba gaitu un rezultātus regulāri nobīda globālās skatuves dziļumā masu protestu akcijas. Protesti, kas mediju diskursā ātri pāriet ielu nekārtībās, rada priekšstatu, ka G8 forums ir tikai pavadošs notikums regulārajiem antiglobālistu forumiem.

Kreisās politiskās orientācijas antiglobālisma raksturojums jāsāk ar jēdziena kritisku pārbaudi, kuras rezultātā vispirms jākonstatē, ka antiglobālistu kustības līderi un intelektuālā kapitāla veidotāji – kreisās orientācijas akadēmiķi ASV un Rietumeiropas universitātēs – noliedz priedēkli *anti*- saistību ar globalizācijas fenomenu. A.Kallinikoss uzskata, ka *anti*-

ir globālās kritikas oponentu veidots jēdziens ar mērķi radīt pejoratīvu atmosfēru ap protestētājiem Sietlā vai Heiligendammā: “Ir viena problēma, kas izraisa apmulsumu. Kā lai mēs nosaucam šo jauno kustību? Etiķete, ko tai piekar – antiglobālisma kustība – ir galīgi absurds nosaukums šādai kustībai, kas tieši pasvītro savu starptautisko raksturu, un kas visai efektīvi spēj mobilizēt visu piecu kontinentu cilvēkus, pārvarot nacionālo valstu robežas” (Каллиникос 2005. стр. 23.).¹

A.Kallinikoss ir viens no marksistiskā antiglobālisma ietekmīgākajiem teorētiķiem, kas dažādās akadēmiskās publikācijās apvieno ekonomiskās un sociālās globalizācijas kritiku ar politiskās polemikas un kustības mitoloģijas izveidi (Callinicos 2001, Callinicos 2000). Darbā “Antikapitālistiskais manifests” (Каллиникос 2005, стр. 129–130) pasludina antiglobālistus par “labajiem globālistiem”, kuru cīņas mērķis ir sasniegt globālu taisnīgumu resursu pārdalē, sociālās drošības restaurāciju pēc neoliberalisma dominantes, kas stimulēja globālā kapitālisma un tā produkta – globālā netaisnīguma izplatīšanos.

Labo globālistu pamatprincipi meklējami klasiskā 19. gs. marksisma priekšstatos par ētisko mesianismu kā leģitimitātes avotu². Aplūkojot dažādus *antikapitālisma* (Каллиникос 2005, стр. 22) veidus, pētnieks pasludina sociālistisko antikapitālismu par vienīgo reālo ieroci pret globālo kapitālismu (Каллиникос 2005, стр. 113). Kaut arī A.Kallinikoss uzskata, ka viņa piedāvātā *pārejas programma* (Каллиникос 2005, стр. 144) ir tikai tēze diskusijām globālajā neomarksistu forumā, skaidrs, ka programmas saturs – starptautisko parādu tūlītēja norakstīšana, kapitāla kustības ierobežošana ar kontroles mehānismu izveidi, bāzes ienākumu sadale starp visiem iedzīvotājiem, militārā kompleksa likvidēšana utt. – ir izplatījies neomarksisma antiglobālisma kustībā un veido ideoloģisko pamatu neomarksistiskās antiglobalizācijas mitoloģijas uzvešanai – protestu akcijās. 2007. gada 26. februārī, sagaidot G8 samitu vairāki kreisā politiskā spārna politiķi, akadēmiķi un žurnālisti, kuru vidū iespējams pazīstamākais bija A.Negri, noformulēja prasības G8 sanāksmei eshatoloģiskās tradīcijas ietvaros – “Another World is Possible!” (latv. – iespējama cita pasaule) (www.heiligendamm2007.de). Tā kā teksts ir pieejams internetā, var pieminēt tikai dažus punktus, kuros atspoguļojas Kallinikosa uzskati: parakstījušies neomarksistiskā antiglobālisma līderi prasa nekavējoties norakstīt *nelegālos* parādus, saglabāt publiskā sektora pakalpojumus un politikas demilitarizāciju (www.heiligendamm2007.de). Neomarksisms pārmet neoliberalismam, ko pārstāvēt G8 valstis, apkārtējās vides piesārņošanu, dabas resursu ekstensīvu izmantošanu, kuru rezultātā nabadzība izplatās visā pasaulē (www.heiligendamm2007.de). “Manifesta” autori noliedz arī Ziemeļu nacionālo valstu suverenitāti un hiperglobālistu paradigmā pasludina nacionālās valsts un valdības nāvi, ko izraisot nacionālās politikas kalpošana “finanšu investoriem un kompānijām” (www.heiligendamm2007.de).

“Institūcija bez leģitimitātes” – tā A.Negri *et altera*, kuru vidū ievērojamu vietu ieņem arī Francijas Komunistiskās partijas pārstāvji, apzīmē G8 līderus. Vācijas Zaļo apvienības informācijā, kurā partija aicina piedalīties 2007. gada 2. jūnija manifestācijā, ir izteikta ekonomiskā antiglobālistu pretenzija neoliberalismam par globālās ekonomikas epicentru ietekmi un nevienlīdzību lēmumu pieņemšanas procesā: “G8 pārstāv tikai 13% pasaules iedzīvotāju, bet pieņem lēmumus, kuru sekas skar visu pasauli” (www.heiligendamm2007.de).

¹ Ulrihs Beks sasauca ar Kallinikosa definīciju un nosacīti definē antiglobālistus kā “ietekmīgus globalizatorus no apakšas” (powerful actors of a globalization from below). Beck U. World Risk Society. – Cambridge: Polity Press, 1999, p. 38.

² Interesants mēģinājums saglabāt ideoloģisku “tirasinību” Heiligendammā ir 2007. gada 26. aprīlī publicētais uzsaukums, kurā tiek konstatēts, ka kreisā radikālisma spektrā neonacistu grupējumi nav viegli identificējami un atdalāmi no kustības. Heiligendama protestiem domātajos interneta materiālos ir redzams mēģinājums kontrolēt tā morālo autoritāti. Skat. Gemeinsame Erklärung gegen Nazis. www.heiligendamm2007.de – skatīts 20.09. 2007.

2007.de). Paralēli šai tēzei Vācijas Zaļo apvienība vēlreiz apstiprina jēdzienisko skaidrību – antiglobālisms ir tik tālu *anti-*, cik tas pretojas *nepareizajai* globalizācijai: “Mēs gribam globalizāciju veidot taisnīgi” (www.heiligendamm2007.de).

Terēza Brenana (Brennan) definē vairākus draudus, kas liecina par saturisku pārklāšanos ar konservatīvā antiglobālisma priekšstatiem par nacionālās valsts ekonomikas nozarēm, piem., lauksaimniecības apdraudētību (Brennan 2003, p. 62–63), un izvirza jautājumu par lokalitātes jēdziena vietu neomarksistiskajā diskursā, kas, neskatoties uz variācijām, ir vienots priekšstatā par globālā kapitālisma destruktīvo lomu identitāšu daudzveidībai, kad dažādība ir saistīta ar nevienlīdzīgu materiālo vērtību sadali (Callinicos 2000, p. 84).

Lokalitātes jēdziens antiglobālistu politiskajā mitoloģijā var pastāvēt dažādās formās, to starpā arī ārpus teritoriālās formās, kas gan nenozīmē, ka piesaiste teritorijai kā telpai izzūd. Teritorijas jēdziens pārtop par kultūras telpas jēdzienu, zaudējot ģeogrāfisko piesaisti, globalizējoties. Neoliberālisma globalizācija ir veidojusi globālu “risku sabiedrību”, ko Ulrihs Beks (Beck) definēja nevis kā globālas katastrofas sabiedrību, kurā ir sasniegts sabiedrības degradācijas gala punkts, bet kā starpstāvokli starp drošību un katastrofu, kā apdraudētības izjūtu (Beck 1999, p. 135). Šāda izjūta, ko U. Beks uzskata par pamatu zinātnisko prognožu krīzei (Beck 1999, pp. 141–142), līdz ar to mazinot Entonija Gidensa (Giddens) priekšstatos veidoto tēzi par globālu uzticēšanos ekspertiem (Giddens 1995, p. 34), no otras puses stimulē neomarksistiskās antiglobālisma mitoloģijas ģenēzi: riska izjūta paralēli gaidītās katastrofas pašreizējai neesamībai (U. Beks nosauc šo stāvokli par *no-longer-but-not-yet*) (Beck 1999, p. 135) ir no kustības leģitimācijas pozīcijas produktīvs sabiedrisko attiecību instruments – nepārtraukto riska prognožu piesaukšana pamato neomarksisma eshatoloģisko dabu. Kreisās orientācijas antiglobālistu politiskais mīts nav bez *pieraksta adreses*, tā teritorija antiglobālisma eshatoloģijas tradīcijā atrodas visur pasaulē. Kamēr pasaule vēl tikai *notiks* (kļūs labāka), jau tagad pastāv tās nākotnes iedzīvotāji – izredzētie – antiglobālisma kustību dalībnieki, kuru rindās blakus komunistisko partiju un zaļo kustības pārstāvjiem ir kādreizējie marksisma ideoloģiskie ienaidnieki – daudzi kristietības novirzienu garīdznieki, kā arī *antifadas* dalībnieki un anarhisti (www.heiligendamm2007.de). Šāda *raiba kompānija* apliecina ne tikai daudzveidību kreisajā antiglobālismā, bet vienlaicīgi arī – politiskās specializācijas un nošķirtības izžušanu. Globalizācija, kurai tās kritiķi pārmet kultūru imperiālismu un vienādošanu (Stevenson 1997, pp. 91–117), ietekmē arī tās ideoloģiskos pretiniekus, veidojot globālu politisko un dzīves stilā balstītu kopienu saplūšanu, kad *all inclusive* (latv. – viss iekļauts) nozīmē arī kritiskās nostādņēs balstīto sabiedrības grupu aktivitātes.

Ziemeļu latentais tehnoloģiskais pārkāpums pār globalizēto upuri – *Dienvīdiem* kreisajā antiglobālismā tiek pārvarēts, postulējot citu *morālo* pārkāpumu – atbildību par globalizācijas sekām. Pārkāpums kā vainas un atbildības maksimalizācija, vienlaicīgi norādot uz Ziemeļu *sliktajām* valdībām, atbrīvo protestētājus kā Ziemeļu sabiedrību iedzīvotājus no tiešas kolektīvas atbildības. Piemēram, 2007. gada protesta rīkotāju mājas lapā publicētais protestu akcijas plakāts ataino sarkanu karogu ar tekstu “Cita pasaule ir iespējama”, kas tiecas no Rietumeiropas uz augšu debesīs un no turienes – pārklāj visus kontinentus. Antiglobālisms, kas uzskata sevi par ētiski pārkāpumu pār globalizāciju, izmanto pretinieka sasniegumus – globālo kustību, sakarus un arī izklaides kultūru (popmūzikas grupu koncerti) un apvieno ar pašizvirzītu morālu uzdevumu – labākas pasaules veidošanu, izmantojot savā protestā globālās mobilitātes iespējas, kas, pēc vairāku globalizācijas kritiķu domām, atstāj nopietnu ietekmi uz vidi (Giddens 2007, p. 135) – automašīnas un citi transporta līdzekļi: “Ar simtiem autobusu, ar vilcieniem un mašīnām viņi ir ieradušies Rostokā” (www.heiligendamm2007.de). Kritizējot vienīgi globalizētās mobilitātes tehnoloģiskās sekas, antiglobālisti nevarētu savākt 80000 cilvēku (pēc protestu rīkotāju uzskatiem) (80000 gegen G8 www.heiligendamm2007.de) lielu pūli. Pēc autora domām, Heiligendamma ir A. Negri konstatēta *ārienes izžušanas* aktuālākā ilustrācija. Tas ir pierādams gan ar antiglobālistu vēlmi piedalīties globalizācijā,

nenoliedzot tās pastāvēšanas lietderīgumu, gan pie varas esošās politiskās elites kreisā spārna līdzdalību kustībā – Vācijas Zaļo apvienības atrašanās koalīcijā pirms dažiem gadiem piespieda zaļo ārlietu ministru Jošku Fišeru (Fischer) piedalīties G8 valdību globālās ekonomiskās dominantes politikā. Vēl viens ārienes izžušanas aspekts, kas izraisa Heiligendammā pulcējušos protestētāju sašutumu, ir nosacīto proglobālistu – G8 valdību un tās konsultējošo analītisko institūciju interese par antiglobālistu tematu iekļaušanu dienas kārtībā – antiglobālisti uzbrūk G8 deklarācijai “Growth and Responsibility in the World Economy” (latv. – izaugsme un atbildība pasaules ekonomikā): “...G8 zina, ka aizvien mazāk cilvēku tic viņiem. Tāpēc viņi veikli pieķeras tam, ko tā vai citādi vairs nevar noliegt: draudošā klimata katastrofa, Āfrikas paverdzināšana, pasaules karš...” (Gemeinsame Abschlusserklärung.. www.heiligendamm2007.de). Protestu dalībnieki savā ziņojumā pārmet ne tik daudz globalizācijas seku tēmu pārņemšanu (jo globālās politiskās elites uzmanības pievēršana globalizācijas negatīvajiem rezultātiem ir bijusi un ir viena no kreiso antiglobālistu vēlmēm), cik to, ka, sekojot Noama Čomska (Chomsky) priekšstatiem par apziņas manipulāciju (Хомский 2002, стр. 81), var apzīmēt par *sabiedrisko attiecību antiglobālismu*, kurā protesta kustību aktualizēti temati tiek iekļauti politiskās elites reitingu telpā, kad neoliberalismā balstītās valdības ir izveidojušas globālisma politikorektumu. Attīstot tālāk Norinas Hercas (Hertz) domu par *klusu pārņemšanu*³, antiglobālistu tematu pārņemšanas piemērs ir atrodams vienā no kreiso protestētāju lielākajiem kritikas objektiem – Pasaules Bankas – 2007. gadā publicētajā *Globalā monitoringa ziņojumā*, kura apakšvirsraksts “Tūkstošgades attīstības mērķi: konfrontējot dzimuma līdztiesības un traušo valstu izaicinājumu” apliecina diskursīvas aizņemšanas prakses un vienlaicīgi ievirza antiglobālisma diskursu transformistu guļtnē, pasludinot evolūciju revolūcijas vietā par optimālu situācijas uzlabojumu scenāriju (*Global Monitoring.. 2007*, pp. 1–20). Ekonomiskā izaugsme, kas Heiligendammā lietotajā leksikā ir apliecinājums G8 globālajai neoliberalajai virskundzībai (Make Capitalism History. www.heiligendamm2007.de), Pasaules Bankas diskursā veidojas par “globālās ekonomiskās izaugsmes pārtapšanu pār ilgtspējīgu attīstību” (*Global Monitoring.. 2007*, p. 2). Noslēdzot pārskatu par neomarksisma antiglobālisma diskursīvajiem elementiem – telpu, laiku, ienaidnieku un paštēlu, kā būtiskākā jāmin lielā vispārīnāšanas pakāpe, kuras ietvaros veidots šis pārskats. Intelektuālā neomarksisma jēdziens pats ir pakļaujams kritiskai pārbaudei un piesardzīgai lietošanai, jo globālā kapitālisma kritika ir atrodama gan A.Kallinikosa darbos manifestu formā, kurā plānveida ekonomika ir vienīgā izeja, gan N.Čomska intelektuālās kapitālistiskās ekspluatācijas kritikā, kas neiziet ārpus publiskās komunikācijas analīzes Jirgena Habermasa paradigmas ietvaros, gan Džordža Sorosa publikācijās, kas ir viens no globālā finanšu tirgus lietotājiem un ieguvējiem ar individuālu un konsekventu transformistu pozīciju un atteikšanos no revolucionārajām pārmaiņām (Soros 1998, p. 227).

Nākamā nosacītā antiglobālistu grupa ir tā, kuras kopīgais elements atšķirību spektrā ir “cikliskums” – vēlme un prasība atgriezt sabiedrību pirmsglobalizācijas periodā, ko, sekojot T.Brenanas terminoloģijai, varētu nosaukt arī par nostalgisko antiglobālismu (Brennan 2003, p. 165). Šāds jēdziens var nosacīti apvienot pārejos divus antiglobālisma veidus, bet tā kā viens ir balstīts politiskā restaurācijā un otrs – pārsvarā estētiskā eskeipismā, autors nolēma atteikties no hibridizācijas un turpmāk pievērsīsies kreisā antiglobālisma idejiskajam pretmetam – konservatīvajam antiglobālismam, kas tomēr ir saglabājis radniecību ar neomarksistisko antiglobālismu.

³ Ar šo jēdzienu Norina Herca apzīmē globālā kapitālisma augošo negatīvo ietekmi uz demokrātijas kvalitāti Rietumeiropā. Pauzot hiperglobālistu teorētisko pozīciju, autore pasludina nacionālās valdības atkāpšanos korporāciju priekšā, izeju redzot likumdošanas reformās, kas spētu atgriezt nacionālās valsts ietekmi.

Nacionāli konservatīvais antiglobālisms

Autorprāt, ir jāiztirzā, konservatīvā antiglobālisma pamattēzes, izmantojot konservatīvo diskursu, kas atrodams mūsdienu krievu akadēmiskajā vidē. Globālais konservatīvais antiglobālisms, līdzīgi tā kreisajai alternatīvai, pastāv globālā ideju un prakšu telpā, parādot ne tikai globālas versijas, bet arī unificētus rāmjus, kuros ietilpst gan priekšstati par nacionālo valsti un tās sastāvdaļām (nācija – tauta – kopiena – lokālā kultūra), gan par šo elementu (kas tiek padarīti par metafiziskiem fenomeniem) ienaidnieku.

Diskurss par nacionālās savdabības ilgtspēju globālajā kultūrā veido pirmo un principiālo diskursīvo radniecību starp abiem politiskā spektra oponentiem – kreiso un konservatīvo antiglobālismu.

Jāatzīmē, ka apgalvojums par saturisko radniecību izprovocē virkni jautājumu, atbildes uz kuriem ir atsevišķa pētījuma temats. Šeit minēti tikai daži, kas ir saistīti ar sadaļā izvirzītajiem kritērijiem par lokalitāti, antiglobālisma globālo telpu un rīcības koordinēšanu, kā arī hibridizācijas tehnikām. Nenoliedzami, pretenziju saraksts pret globālu kapitālismā balstītu kultūru abiem politiskajiem oponentiem ir līdzīgs, ja tos uztver plakātu līmenī. Lokalitāte konservatīvajā spektrā ir saprotama kā kultūras vērtību telpa pirms 20. gs. otrās puses *daudzslāņainās emancipācijas*, kurā ietilpst gan globālās uzņēmējvīdes atbrīvošanās no nacionālās valsts ekonomiskās suverenitātes, gan dažādu mazākumgrupu, dzīves stilu un kultūru relativisma attīstība. Marks Ruperts (Rupert), analizējot labējo antiglobālismu ASV, tā saturu reducē uz *baltā* etniskā vairākuma praktizēto rasismu un tā ietvaros izveidoto savvērestības principu, kas apvieno vairākus labējā spektra antiglobālistu virzienus (Rupert 2000, p. 96).

Ienaidnieks šķiet ir tas pats – globālais kapitālisms, taču labējā spektra pārstāvji, kuru skaitā ir gan labējie intelektuāļi, gan masu kustību dalībnieki, par atbildi tam, kas tiek uzskatīts kā globālais morāles pagrimums, izvirza kolektīvi praktizējamu un kontrolējamu vērtību spektru. Ņemot vērā sabiedrības tālākas attīstības vīzijas temporālos un normatīvos virzienus, konservatīvu antiglobālismu varētu raksturot kā *ciklisku antiglobālismu*, kas, atkārtoti citējot A.Kallinikosa tipoloģiju, parāda kopīgas iezīmes ar estētisko antiglobālismu, un postulē ekonomisko, sociālo un morālo *status quo ante* esamību, pie kura jāatgriežas. Savukārt kreisais antiglobālisms, izaugot no klasiskā marksisma lineārās paradigmas, pasludina nulles punkta sasniedzamību (*another world is possible!* latv. – iespējama cita pasaule) un attīstību.

Konservatīvais cikliskums, paredzot atgriešanos bijušajā kādreiz par optimālu pieņemtajā stāvoklī, līdzīgi kā lineārais noliedz tagadnes nozīmi, kas pastāv tikai kā atsperšanās punkts kritiskajam diskursam un paštēla glorifikācijai. Kapitālisma internacionalizācija, kas 21. gs. sākumā ir sasniegusi līdzšinējo maksimālo apjomu, padara lokālo kultūru par aizsargājamu telpu abu antiglobālisma diskursu ietvaros. Atšķirība pastāv lokalitātes *apmēros*: kreisajā versijā aizsardzība ir nepieciešama lokalitātei, kas sastāv no līdzvērtīgām dažādību un līdztiesību apliecinājām kultūrām, kuras izzūd globālās, tehnoloģizētās a-lokālās kultūras priekšā, bet labējā antiglobālisma pamatā ir atzinums par globālās telpas bīstamību lokālās vietas pastāvēšanai, kad lokālās kultūras robežas izzūd un norisinās individuālās emancipācijās balstītā lokalitātes aneksija. Atgriešanās lokālajā paredz ne tikai savstarpējās ekonomiskās atkarības mazināšanos no pasaules tirgus, bet arī mazākumgrupu emancipācijas sairšanu un kolektīvās kontroles pastiprināšanu, kurā, pēc M.Ruperta domām, ietilpst arī alternatīvās seksuālās orientācijas, sievietes brīvas izvēles noliegšana attiecībā uz reproduktīvo veselību (Rupert 2000, p. 106).

Konservatīvais antiglobālisms, līdzīgi kā tā politiskais oponents, apliecina globalizācijas kultūras tehnoloģiju absorbējošo kapacitāti iekļaut sevī arī tās noliedzējus. Globālais konservatīvais spārns, kura ietvaros apvienojami dažādi Rietumu politiskā konservatīvisma seg-

menti – baznīcas konservatīvās aprindas, masu saziņas līdzekļi, ģimenes un dzimuma tradicionālisms – izmanto globalizācijas kultūrā esošos instrumentus, iekļaujot tos noliegumā: globālais konservatīvais protestantisms, kas ASV reliģiskajā spektrā pieņem būtībā individuālistisku kopienu veidolu, izmanto informācijas tehnoloģijas, lai popularizētu savu globalizācijas kultūras nolieguma versiju. Arī glokalizācijas procesa efekti, ko, pēc Ričarda Bartolomeja (Bartholomew) domām, konservatīvo Vasarsvētku draudžu un jauno kristīgo harismātisko grupu līderi aktīvi izmanto (Bartholomew 2006, p. 7), norisinās globālā misionārisma ietvaros.

Atrodoties globalizācijas procesā, konservatīvie antiglobālisti, atšķirībā no kreisajā spektrā postulētā internacionālisma, ir vienoti kā lokālās identitātes aizstāvji, kas par prioritāti izvirza ģimenes modeļu konservatīvo interpretāciju.

Ņemot vērā minētās konservatīvā antiglobālisma pamattēzes, kurās ietilpst kultūrsociāla konservatīva politika, ekonomiskās tiklošanās blakusparādību mazināšana un vēršanās pret nacionālās suverenitātes deleģēšanu pārnacionālajām finanšu un politiskajām institūcijām (Rupert 2000, p. 114), var secināt, ka politiskā antiglobālisma dihotomija vēl joprojām pēc vairākiem kritērijiem ir skaidri definēta, un robežu erozija, kas izpaužas kā atsevišķo globalizācijas *upuru apraudāšana*, autorprāt, liecina nevis par oponentu fundamentālo radniecību, bet par neoliberālisma stāvokli mūsdienu politiskajā spektrā. Autors uzskata, ka politiskais un ekonomiskais liberālisms, kas 19. gs. kontinentālajā Eiropā atradās konfrontācijā ar konservatīvismu un sociālismu (Vācijā, Austrijā un vairākās citās Centrālās Eiropas valstīs), 20. gs. beigās veidojās par globālās ekonomiskās un kultūras telpas dzinējspēku, kas atjaunoja spriedzes scenārijus ar sava 19. gs. pēcteča politiskajiem oponentiem, mainot konfrontācijas līdzekļus atbilstoši tehnoloģiskajai modernizācijai, bet saglabājot 19. gs. noformulētos pamatprincipus kā binārus pārus: individuālisms pretstatā kolektīvismam, emancipācija pretstatā hierarhiskai nevienlīdzībai.

Globālais konservatīvais diskurss, būdams elastīgs savā lokalitātē – harizmātiskā līderī balstītas reliģiskas organizācijas pieskaņojas lingvistiskajām auditorijas īpatnībām – spēj apliecināt augošu popularitāti vidē, kuras funkcionēšana garantē elastīgumu gan normatīvajos aktos, gan politiskajā kultūrā, gan sabiedrības vairākuma tolerancē pret idejiskajiem jauninājumiem. Citiem vārdiem sakot, globālais protestantisms attīstās valstīs, kurās politiskā kultūra nodrošina valsts un pilsoniskās sabiedrības tradīcijas, likumu gara iecietību pret idejisko dažādību.

Minētās iezīmes raksturo mūsdienu Rietumu politisko kultūru un tiek īstenotas ES dalībvalstīs, ASV un citās Rietumu Apgaismības tradīcijas ēnā eksistējošās valstīs, kurās sabiedrības noslēgtais līgums par varas sadali un atbildību ir noformēts par labu pilsoniskās sabiedrības dominantei, saglabājot Apgaismībā balstītās nacionālās kopienas – nācijas – normatīvu dominanti.

Estētiskais antiglobālisms un Viljama Morisa “Ziņas no nekurienes”

19. gadsimtā Eiropas sabiedrības dažādos veidos iekļāvās kultūras attīstības jaunā posmā – industrializācijā, kas savā būtībā ir zinātniskās domas, tehnoloģiju progressa un augošās sociālās mobilitātes sintēze. Industrializācijas izplatīšanos veicināja jau par kanoisku kļuvusi Maksa Vēbera fiksētā protestantisma proaktīvā individuālisma paradigma, kā arī šķiru sabiedrības stabilitātes pamata – aristokrātiskās kultūras – masveida ekonomiskā un diskursīvā bankrotēšana. Vairākās Eiropas valstīs jebkāda ekonomiskās vērtības akumulējoša darbība sabiedrības elitei bija liegta vai nu aristokrātiskās *figurācijas* (Norberta Eliasa jēdziens) ietvaros kā piederības robežu pārkāpuma aizliegums, vai arī kā juridiski nostiprināta norma (Элиас 2002, стр. 82–83).

Industrializācija kā tehnoloģiska telpas pārvarēšana un ražošanas procesa laika *saspiešana* un kontrolēšana veicināja Eiropas kontinenta valstu mobilitātes celšanu, kuras spilgtākie rezultāti bija informācijas, preču un kultūras fenomenu globalizācija. Industriālā globalizācija, kas 19. gs. izgāja ārpus Eiropas koloniālisma politiskās paradigmas, līdzīgi kā 21. gs. globalizācijas procesi transformēja arī telpu un tās uztveri. Dienvidanglijas straujā industrializācija mainīja ne tikai fizikālo telpu – lauku ainavas pārvēršot par fabriku un ogļraktu vju rajoniem, – bet arī sociālās mijiedarbības telpu, papildinot 19. un 20. gs. politisko jēdzienu vārdnīcu ar vārdiem *proletariāts*, *lumpeni*, *fabrikanti* (buržuāzijas pejoratīvais sinonīms). 19. gs. tehnoloģiskā globalizācija, kurai sociālā aizsardzība sekoja tikai 19. gs. beigās sociāldemokrātijas spiediena rezultātā veicināja antiglobālisma formas, kas, pēc A. Kallinikosa uzskatiem, vērsās pret tehnoloģisko kapitālismu un vēlējās sasniegt *status quo ante* (Каллиникос 2005, стр. 78). Intelektuālajā kritikā formulēta prasība atgriezties pie reiz bijuša, bet zaudēta labāka stāvokļa raksturo, sekojot A. Kallinikosa klasifikācijai, reakcionāro antiglobālismu (Каллиникос 2005, стр. 79), kas romantizētas skumjas par globalizācijas neskarto vidi ātri pārnes uz sociālo telpu, kanonizē horizontālas sociālās attiecības, pirmsindustriālu ražošanu.

Pagātne kā salīdzinājuma fons ar esošo situāciju, kā paraugs, kanons vai kopienas identitātes faktoloģiskā satura avots pastāv arī estētiskajā antiglobālismā, kuru šī raksta ietvaros autors ilustrē ar angļu kultūrkritiķa, mākslinieka un rakstnieka utopisko romānu “Ziņas no nekurienes jeb miera laikmets”, kas tika sacerēts 1890. gadā un var kalpot par koncentrētu 21. gs. antiglobālisma ekoloģiskās dimensijas literāro avotu, estētiskās kritikas piemēru masu kultūras diskursā. Taču sākumā – par paša romāna saturu un vēstījumu.

U-toposs un postindustriālā sabiedrība

Atbilde uz jautājumu – kas ir utopija? ir atsevišķa pētījuma temats, kurā ietilptu utopiskās domāšanas ģenēzes analīze, utopijas literāro žanru daudzveidīgā spektra izpēte, kā arī politisko utopiju īstenošana 20. gadsimtā. Šajā sadaļā utopija tiek aplūkota saiknē ar estētisko, ekoloģisko un politisko protestu pret 19. gs. kapitālisma sociālajām, vides un politiskās kultūras *blakus parādībām*, kas V. Morisam kalpoja kā atskaites punkts, lai romānā “Ziņas no nekurienes” konstruētu alternatīvu, ko romāna autors ironiskā pašrefleksijā nosauc par “Ziņas no nekurienes”, tādējādi atgādinot sev un lasītājiem, ka tie atrodas *u-toposā* jeb neeksistējošā vietā.

Analizējot romānu, raksta autors konstatē, ka Nekuriene kā ideāla postindustriālā pasaule dažādās kombinācijās, piepildīta ar dažādām prasībām politiskajai elitei, ekonomikas funkcionēšanai un sociālās mijiedarbības telpai, pastāv arī 21. gs. globalizācijas kritiķu priekšstatos par labāku sabiedrību. Detalizētāki secinājumi par mūsdienu kreisā antiglobālisma diskursa saikni ar 19. gs. estētisko kapitālisma kritiku ir izdarāmi, iepazīstoties ar romāna sižetu, kura galvenais varonis Viljams Gestis (angl. *Guest* – viesis) – pusmūža vecumu sasniedzis anglis, aktīvi iesaistoties J. Habermasa slavētajā publisko telpu paplašinošu diskusijas klubu darbībā, vakarā atgriežas mājās, pa ceļam konstatējot, ka vide, kurā viņš dzīvo, ir kaitīga un antiestētiska – gan *smirdošs vagonis*, gan *noplukusi priekšpilsēta* (Morris 1991, p. 6).

21. gs. kreiso antiglobālistu komunikatīvajā tradīcijā, kas Heiligendammā prasa “tūlītēju” nepareizas darbības pārtraukšanu (<http://www.heiligendamm2007.de>), romāna varonis iegrimst miegā un no rīta pamostas gandrīz 200 gadus vēlāk – 2090. gadā un piedzīvo daudzas apkārtējās vides pārvērtības, sākot no vides atjaunošanas – svaigs gaiss un tīrs ūdens Temzā, kurā var zvejot lašus (Morris 1991, p. 9). Tālākie pārsteigumi ietver sevī ne

tikai gadaskaitļus, bet arī cilvēku dabas izmaiņas – stiprie, Renesanses ideālajam tēlam pie-tuvinātie indivīdi apdzīvo ekoloģiski tīro Angliju (Morris 1991, p. 10).

Pārvietojoties pa Temzu laivā, romāna varonis uzzina vēl vairākas detaļas par politisko iekārtu, ekonomiku un sabiedrību, kas ietver sevī dažas komunistiskās utopijas iezīmes – postindustriālajā sabiedrībā nepastāv naudas zīmes, visi ir vienlīdzīgi, nav darba devēju un darba ņēmēju, tādējādi nepastāv arī ekspluatācija, nav arī cietumu, bet to vietā ir atbildība par līdzcilvēku laimi (Morris 1991, p. 49). Fabriku vietā jaunajā Anglijā pastāv amatnieku brīvprātīgas savienības, kas darbojas tikai uz savstarpējas piekrišanas un kopīgu interešu pamata (Morris 1991, p. 51).

Nabadzības saikne ar ētikas degradāciju, ar grēka izplatīšanos un rezultātā – ar nelaiemes fenomenu (Morris 1991, p. 72, 76) ir V.Morisa utopijas dominējošais temats. Līdz ar to romāns, kas ir literārā žanrā izteikta anarhistiskā komunisma politiskā pozīcija, par galveno sižetisko sasniegumu pasludina kolektīvo laimi, kurā ir iespējama arī individuālā laime, jo “šķiru sabiedrības kalpu būšana” (Morris 1991, p. 78) ir atcelta. Romāna varoņi ir brīvi no jebkādam negatīvām emocijām – skaudība, naidis nepastāv, bet dusmas tiek izprastas kā sliktas uzvedības apliecinājums – laivinieks Diks pēc dusmu uzplūdiem ilgi lūdza romāna varonim piedošanu par nespēju savaldīt emocijas (Morris 1991, p. 49).

Vēl viens būtisks postindustriālās utopijas elements romānā – publiskās telpas atgūšana kopienas komunikācijai. Zigmunda Baumaņa (Baumann) uztraukums par publiskās telpas sašaurināšanos un komercializāciju (Бауман 2004, стр. 71), kas noformulēts 20. gs. beigās, 1891. gadā uzrakstītajā romānā ir uztverts kā industriālās sabiedrības deficīts, kas jaunajā iekārtā ir atrisināts ar urbanizācijas pārtraukšanu – priekšpilsētas nevis veido lielākas pilsētas, bet ir kļuvušas par lauku rajonu paplašinājumu. Jaunā laikmeta pazīme ir masveida bēgšana no pilsētām uz laukiem, kas stimulē urbāno un lauku telpu saplūšanu. Rezultātā pilsēta, kas tiek izprasta kā sociālās un estētiskās harmonijas izjukšanas iemesls, pazūd un tās vietā stājas lauku idille, kas nes skaistumu un laimi (Бауман 2004, стр. 79).

Anarhistiskā komunisma ainavu vainago romāna varoņa jautājums par to, kāda valdības forma pastāv postindustriālajā Lielbritānijā. Saņemot atbildi, ka “tā, ko Jūs sauktu par valdību, mums vairs nav” (Бауман 2004, стр. 82), V.Morisa varonis gūst priekšstatu par līdzīgu indivīdu anarhistisku pašregulēšanos, kuras pamatā ir indivīda vēlme “padoties līdzīgo vairākuma gribai”, jo tā mīt arī katrā indivīdā kā viņa paša griba (Бауман 2004, стр. 83). Iepriekšējā politiskā iekārta, ko reprezentē parlaments, tiesas, karaspēks un policija, ir izzudusi kā ētiski nepareiza, jo tai, līdzīgi kā Heiligendammas protestētājiem, trūka leģitimitātes. Tādējādi kapitālistiskās sabiedrības politiskā iekārta, pēc Hammonda domām, “rūpējās par to, lai sargātu augstāko šķiru intereses un, no otras puses, eksistēja kā daļēji šķietama institūcija, lai piespiestu tautu domāt, ka tai ir kāda līdzdalība...” (Бауман 2004, стр. 71). Heiligendammas protestu dalībniekam plānotajā atbalsta uzsaukumā astoņas vadošās valstis, uzurpējot visas pasaules pārstāvniecību, sadala to nabadzīgajos un bagātos (www.heiligendamm2007.de).

Pie kapitālistiskā režīma noziegumiem, pēc Hammonda domām un ar Viljama Gesta (tātad iespējams paša V.Morisa) piekrišanu, pieder noziegumu veicināšana, pie tam nozieguma fenomens kā cilvēka nelikumīga rīcība, tiek traktēts sociālās utopijas ietvaros kā netaisnīgas sabiedrības produkts. Tā kā valdības kā bagāto šķiru diktatūras institūta vairs nav, arī noziegums nepastāv. Šādā Apgaismības antropoloģiskajā optimismā sakņota sociālā idille ir izprotama 19. gs. sociālisma diskursa ietvaros, kas norisinājās Lielbritānijas politiski angažēto mākslinieku, literātu aprindās. Vizijas par sociālisma un komunisma ietekmi uz sabiedrības atjaunošanos tika lielākoties izprastas gan kā vēstures noslēgums – jau simts gadus pirms Frensisa Fukujamas (Fukujama) postulētajām beigām (ne velti V.Morisa romāna apakšvirsraksts ir “miera laikmets”), gan politiskajā dimensijā (marksisma tēze par pēdējo šķiru konfliktu un komunisma uzvaru, kas būs noslēdzošais cilvēces evolūcijas posms), gan

estētiski literārajā diskursā. Piemēram, 1891. gadā tapusi O.Vailda eseja “Cilvēka dvēsele sociālismā” lielā mērā ir V.Morisa Nekurienes telpas inspirēta – postulēts individuālisms, valdības izzušana un darba savienošana ar estētisko sfēru kopumā dod iespēju atbrīvot sabiedrību no sodīšanas sistēmas (Wilde 2002, p. 359). Definējot noziegumu V.Morisa izpratnē kā sabiedrības veidoto apstākļu ietekmi uz indivīdu, O.Vailds uzskata nozieguma sodīšanas nežēlību, ko dramaturgs pats drīz izjutīs sakarā ar tiesas prāvu par viņa attiecībām ar lordu Alfrēdu Duglasu, par vienu no Eiropas vēstures tumšākajām lapām (Wilde 2002).

Kā atzīmē vairāki V.Morisa daiļrades pētnieki, Nekurienē saredzamas arī antiutopijas iezīmes, kurās atspoguļojas V.Morisa kritiskā pašrefleksija par sociālisma iespējamām blakus parādībām, kas nākamai utopistu paaudzei ar Džordžu Orvelu priekšgalā lika vilties sociālisma izpausmēs reālajā dzīvē – atcerēsimies, ka gan Hammonds, gan Diks nepārtraukti atsaucas uz vecā režīma izzušanu apvērsuma vai sadursmes kā pēdējās cīņas rezultātā. Kad viesis uzdrošinās vaicāt par pēdējo cīņu, vecais Hammonds kā nosacīti laikmeta liecinieks ziņo, ka sociālo pretrunu saasināšanās rezultātā valstī izraisījās pilsoņu karš, kura rezultātā strādnieki jeb zemākās šķiras ir uzvarējušas, bet bijušās augstākās šķiras *sapratusas* jaunās politiskās iekārtas priekšrocības (Morris 1991, pp. 113–143). Blakus taisnīgai vardarbībai no strādnieku puses, kurai pretstatā ir netaisna augstāko šķiru vardarbība, V.Morisa romānā pastāv arī evolūcijas process – bagātie tiek apgaismoti un izprot pārmaiņu nepieciešamību (Morris 1991, pp. 140–141). Revolūcija, kurai piekrīt arī bijušie ekspluatatori, ir iespējams lielākā utopija, kas ietverta V.Morisa romānā, ņemot vērā gan romāna autoram zināmo 1789. gada Franču revolūcijas pieredzi, gan mūsdienu lasītājam zināmās 1917. gada revolūcijas sekas Krievijā.

Ņemot vērā vienu no romāna rašanās impulsiem – kritiskā attieksme pret ASV sociālista Edvarda Belamija (Bellamy) romānu, kurā bija ieskicēta valsts sociālisma diktatūra – V.Morisa romāns ir traktējams arī kā aicinājums reformēt, taču saglabāt individuālisma fenomenu, par ko V.Moriss izpelnījās E. Belamija kritiku un klasificēšanu par anarhistiskā sociālisma piekritēju (Vaninskaya 2003, p. 88). Piemēram, M.Bomons (Beaumont) saredz Morisa romānā atteikšanos no tā, ko varētu apzīmēt – kolektīvā atmiņa, kas ir nepieciešama arī tad, kad tā satur stāstījumu par tumšo pagātņi, tātad V.Morisa laiku (Beaumont 2004, p. 43). Savukārt Ana Vaninska (Vaninskaya), sasaucoties ar A.Kallinikosa antiglobālismu klasifikāciju, saredz reakcionārās utopijas iezīmes vēlmē iznīcināt iepriekšējo kārtību un uz “attīrīta pamata uzbūvēt rītdienas laimīgo kopienu” (Vaninskaya 2005, p. 10). A.Vaninska gan uzskata, ka romantiskais sociālisms, ar ko viņa apzīmē V.Morisa romānu, nav kustība vai teorija, bet literārs žanrs, kam raksts autors, sekojot Patrikam Brantlingeram (Brantlinger) (Brantlinger, p. 39) nepiekrīt, uzskatot V.Morisa romānu, O.Vailda eseju un vairākus citus literāros darbus par politiskās ideoloģijas literārajiem manifestiem vai projekcijām, zināmu politiskās domāšanas sublimācijas produktiem. Piemēram, O.Vailds brīdināja par sociālismā slēpto diktatūras potenciālu, vienlaicīgi slavīnot to, jo akmens kā fiziskās vardarbības simbols salīdzinājumā ar preses vardarbību (pret O.Vaildu vērstā mediju īstenotā vajāšana ir ilustrācija tam) ir necils (Wilde 2002, p. 361). Skaidrs, ka V.Morisa romāns nav iegrīmsana sapnī, bet viņa laika kritika, un kā jebkuras tagadnes kritikai tai jābūt salīdzināmai ar principiāli labāko attīstības periodu. Nekurienes gadījumā tā ir jau kādreiz bijusi nākotne, kurā ir noformulētas vairākas prasības nākotnei, kas 20. gs. beigās rada tālāku attīstību gan kreisajā antiglobālismā, gan dažādās subkultūrās, no kurām hipiji un ar to saistītā DIY (angl. *Do It Yourself* – dari to pats) subkultūra mēģināja īstenot romantiskā sociālisma, anarhiskā komunisma principus, kas 21. gadsimta izklaides industrijas interaktīvā vuajerisma paradigmā tika komerciāli noformēts “Lielajā brālī”, “Fabrikā” vai “Mājā”, kad indivīdu komūna, atšķirībā no hipiju komūnām, ir izņemta no reālās pasaules, bet komūnas pastāvēšana ir pilnībā atkarīga no mārketinga un reklāmas industrijas funkcionēšanas.

Trīs V.Morisa utopijas elementi ir izdalāmi kā 21. gs. kreisā antiglobālisma ģeoloģijas sastāvdaļas: harmoniskās, horizontālās sociālās attiecības, ekoloģiskā ilgtspēja un estētiskā

vide. Šie trīs elementi ietverti A.Kallinikosa manifestā un atspoguļojas kreiso antiglobālistu publiskajos vēstījumos, bet politkorekta valoda sargā un neļauj antiglobālisma akadēmiķiem un masām noliegt konstitūcijās un krimināllikumos nodrošināto valsts politiski ekonomiskās paradigmas leģitimitāti. Kad A.Kallinikoss aicina nekavējoties atcelt Rietumu valstu politiskās pašidentificēšanās ekonomiskos pamatus – tirgus ekonomiku, ko pēc viņa domām reformēt nav iespējams un arī nevajag (Каллиникос 2005, стр. 144), viņš apiet jautājumu par konkrētu rīcības plānu savu mērķu sasniegšanai, bet lasītājs starp rindām var salasīt to, ko Viljams Gests uzzina no Hammonda, proti, revolūciju un tajā slēpto vardarbības potenciālu. Galvenā ideoloģiskā problēma mūsdienu Rietumeiropas demokrātijā pastāvošajam kreisajam antiglobālismam ir tā atrašanās demokrātiskās, kapitālistiskās politiskās kultūras ietvaros, kas starp tās funkcionēšanas pamatprincipiem ietver arī politiskās nepiepriekšības iespējas, kuras V.Morisa romānā nepastāvēja. Nepiepriekšības telpa ir plaša un diskursīvie elementi var tajā pārvietoties un, kā redzams sadaļā par kreiso antiglobālismu, atrasties arī tādā politiskajā spārnā, kurā pēc klasiskā marksisma postulātiem nedrīkst atrasties.

Bibliogrāfija

- Bartholomew, R. (2006). "Publishing, Celebrity, and the Globalisation of Conservative Protestantism." *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 21, No. 1.
- Beaumont, M. (2004) "Reinterpreting Oscar Wilde's Concept of Utopia: "The Soul of Man Under Socialism."" *Utopian Studies*, Vol. 15 Issue, 1.
- Beck, U. (1999) *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beyme, K. von. (2004) *Asymmetric Federalism between Globalization and Regionalisation*. In: *Globalization and European Regional Identity*. 9 th Baltic Conference on Intellectual Cooperation. 6–7 June 2003, Vilnius.
- Brennan, T. (2003) *Globalization and its Terrors*. Daily Life in the West. – London: Routledge.
- Brantlinger, P. "News from Nowhere": Morris's Socialist Anti-Novel." *Victorian Studies*. Sep. 75, Vol. 19 Issue 1.
- Callinicos, A. (2000) *Against the third way*. Cambridge, 2001.
- Callinicos, A. *Equality*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (2007) *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity.
- Global Monitoring Report 2007*. (2007) Millenium Development Goals. Confronting the Challenges of Gender Equality and Fragile States. Washington: The World Bank.
- Hertz, N. (2002) *The Silent Takeover. Global Capitalism and the Death of Democracy*. London: Arrow.
- Rupert, M. (2000) *Ideologies of Globalization. Contending visions of a New World Order*. Routledge: London.
- Soros, G. (1998) *The Crisis of Global Capitalism. Open Society endangered*. London: Little, Brown and Company.
- Stevenson, N. (1997) *Globalization and Cultural Political Economy*. In: Germain R. (ed.) *Globalization and its critics*. London: Macmillan.
- Wilde, O. (2002) *The Soul of Man Under Socialism*. In: *Complete Works of Oscar Wilde*. New Lanark: Geddes and Grosset.
- Vaninskaya, A. (2003) "Janus-Faced Fictions: Socialism as Utopia and Dystopia in William Morris and George Orwell." *Utopian Studies*. Vol. 14. Issue 2.
- Giddens, A. (1995) *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch.
- Morris, W. (1991) *Kunde von Nirgendwo oder ein Zeitalter der Ruhe. Einige Kapitel aus einer utopischen Romanze*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.

- Бауман, З. (2004) *Глобализация. Последствия для человека и общества*. Москва: Весь Мир.
- Каллиникос, А. (2005) *Антикапиталистический манифест*. Москва: Праксис.
- Хардт, М., Негри, А. (2004) *Империя*. Москва: Праксис.
- Хомский, Н. (2002) *Прибыль на людях. Неолиберализм и мировой порядок*. Москва: Праксис.
- Элиас, Н. (2002) *Придворное общество. Исследования по социологии короля и придворной аристократии*. Москва: Языки славянской культуры.
- www.heilgendamm2007.de

Summary

CRITICAL DISCOURSES ON GLOBALIZATION: NEOMARXISM, CONSERVATIVE AND AESTHETIC ANTIGLOBALISM

Deniss Hanovs

The article deals with the issue of antiglobalism as multiple reactions on globalization process and global culture. Various types of political critiques on globalization can be defined as conservative, neomarxism and aesthetic antiglobalism ideologies, movements and literary activities which go back to the middle of the 19th century. Although there are principle differences among the above mentioned discourses, the author had identified also some common elements of different antiglobalism discourses, such as global changes and deprivation of environment, social institutions and other societal practices.

Neomarxism discourse active in the antiglobalist movement from the end of the 90s has proven to be a challenge for classical Marxist ideology which proposed universal supranational solidarity of proletariat as the basis for the success of the ideas of social solidarity and cooperation. Leftist antiglobalism is a nation state based phenomenon, which has various tendencies close to the nationalistic and conservative discourse on the supremacy of local territory and national state. Aesthetic antiglobalism as a literary and art movement was born in the second half of the 19th century and viewed the environmental changes as erosion of morality, social interaction and nature (represented in the article by utopian novel "News from Nowhere" (1891) by William Morris).

The author comes to the conclusion that various types of antiglobalism ideologies are essential parts of all-encompassing process of globalizing political discourses, forms of participation and global critics to the changes which influence the "global village".

Резюме

КРИТИЧЕСКИЕ ДИСКУРСЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: НЕОМАРКСИСТСКИЙ, КОНСЕРВАТИВНЫЙ И ЭСТЕТИЧЕСКИЙ АНТИГЛОБАЛИЗМ

Денис Ханов

В статье анализируются критические дискурсы глобализации и феномен антиглобализма. Автор приводит различные сценарии реакции и противостояния процессам глобализации. В ряде реакций на процессы глобализации автор констатирует три политические формулировки антиглобализма, которые можно условно обозначить как неомарксистский, консервативный и эстетический дискурсы. Упомянутые дискурсы получили свое развитие в различные исторические периоды, начиная со второй половины 19 века. Среди авторов этих подходов есть классики марксизма, критики культуры и литераторы, современные исследователи консервативного политического направления, политики, а также представители негосударственных организаций и партий с неомарксистской идеологией. Три дискурса, различные по своим представлениям о причинах и влиянии глобализации на окружающую среду, как общий идеологический постулат выдвигают деструктивное влияние глобализации на социальную среду, экономику и идентичность жителей национальных государств.

CILVĒKRESURSU PĀRVIETOŠANĀS: LATVIJAS IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS

Jānis Eglītis

Latvijai kļūstot par ES dalībvalsti, ir būtiski mainījusies ekonomiskā situācija. Personu, kapitāla, pakalpojumu un preču pārvietošanās brīvība vienlaikus rada jaunas iespējas un jaunus izaicinājumus. Pretēji prognozētajam notiek ievērojama Latvijas iedzīvotāju izbraukšana nodarbinātības nolūkos uz vecajām ES valstīm, kas līdztekus nelabvēlīgajām demogrāfiskajām tendencēm rada draudus ilgtspējīgai valsts attīstībai. Viena no eventuālo ekonomisko un sociālo draudu mazināšanas iespējām ir darba tirgus plašāka atvēršana trešo valstu pilsoņiem, kas nav viennozīmīgs risinājums. Raksta mērķis ir analizēt šīs iespējamās rīcības variantus, vairāk pievērsties ekonomiskajiem un politiskajiem, un mazāk – juridiskajiem aspektiem. Galvenais secinājums – vajadzētu vienkāršot pieeju darba tirgum augsti kvalificētiem trešo valstu speciālistiem.

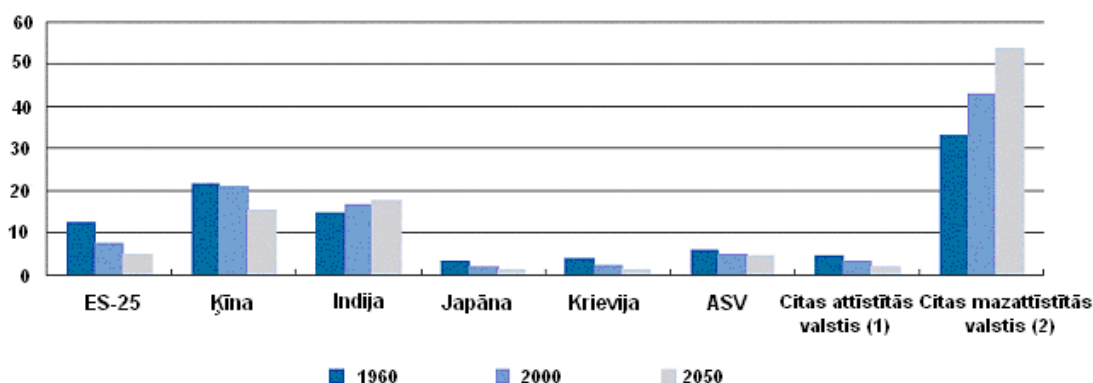
Atslēgas vārdi: demogrāfija, darba tirgus, darbaspēka pārvietošanās, migrācija.

Latvijā ir salīdzinoši maza, bet vienlaikus arī atvērta ekonomika, kurā ir vērojama pasaulē notiekošo sociālo un ekonomisko procesu būtiska ietekme. Tādējādi Latvijas Republikas (turpmāk – LR) attīstība analizējama ne tikai nacionālā, bet Eiropas Savienības (turpmāk – ES) un arī pasaules kontekstā. Kopš iestāšanās ES, LR ekonomisko attīstību būtiski ietekmē iepriekš nebijuši faktori: personu, kapitāla, pakalpojumu un preču pārvietošanās brīvība, kas rada izaicinājumus valsts tautsaimniecībai. Investīcijas, augsti IKP pieauguma tempi, augsts inflācijas līmenis un pastāvīgi augošs un relatīvi liels tekošā konta deficīts raksturīgs gandrīz visām jaunajām ES dalībvalstīm. Līdztekus tam notiek arī ievērojama LR iedzīvotāju izbraukšana uz *vecajām* ES dalībvalstīm nodarbinātības nolūkos (turpmāk – darbaspēka emigrācija). Cik lielā mērā tas rada draudus Latvijas ilgtspējīgai attīstībai? Kādai jābūt valsts darba tirgus politikai?

Darbaspēka migrācijas globālie faktori

Cilvēkresursi ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē jebkuras ekonomiskās sistēmas konkurētspēju. Pasaules iedzīvotāju skaita dinamika liecina, ka ES iedzīvotāju īpatsvars līdz 2050. gadam ievērojami samazināsies (sk. 1. attēlu), bet cilvēku skaits citos pasaules reģionos ievērojami pieaugs.

Pasaules iedzīvotāji dažādos reģionos 1960. g., 2000. g. un 2050. gadā,
% no kopējā skaita

(1) Izņemot ES-25, Japānu, ASV un Krieviju

(2) Izņemot Ķīnu un Indiju

Avots: *Europe in Figures 2006-07*

Iedzīvotāju skaita izmaiņu prognozes lielākajās ES dalībvalstīs (sk. 1. tabulu) parāda, ka šobrīd iedzīvotāju skaits samazinās *jaunajās* valstīs, savukārt līdz 2030. gadam tas pieaugs *vecajās* ES dalībvalstīs, bet 2050. gadā iedzīvotāju skaits ES jau būs mazāks nekā 2005. gadā. Neapšaubāmi, iedzīvotāju skaita izmaiņu prognozēs korekcijas varētu radīt gan darbaspēka pārvietošanās ES iekšienē no jaunajām dalībvalstīm, gan migrācija no trešajām valstīm.

Starptautiskās institūcijas (piemēram, ANO, ASV Tautas skaitīšanas birojs) ir veikušas Latvijas iedzīvotāju skaita aprēķinu prognozes, un visi rezultāti uzrāda līdzīgas tendences – iedzīvotāju skaits 21. gs. vidū paredzams robežās no 1,74 līdz 1,87 miljoniem. Arī Latvijas Universitātes Demogrāfijas centra un Centrālās Statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) pētījumā iedzīvotāju skaita prognoze 2051. gadā ir no 1,49 miljoniem pesimistiskajā variantā (nav paredzētas dzimstības līmeņa un starptautiskās migrācijas būtiskas pārmaiņas) līdz 1,86 miljoniem optimistiskajā variantā (*Demogrāfiskā.. 2005*). Ņemot vērā šī brīža situāciju, pesimistiskais variants šķiet reālāks. Depopulācijas tempi Latvijā būs vieni no augstākajiem pasaulē (*Demogrāfiskā.. 2005*).

1. tabula

Iedzīvotāju skaita prognozes dažās ES dalībvalstīs, milj.

Valsts	2005	2010	2030	2050
1	2	3	4	5
ES-25	458,5	464,1	469,4	449,8
Apvienotā Karaliste	59,9	60,9	64,4	64,3
Austrija	8,1	8,3	8,5	8,2
Beļģija	10,4	10,6	11,0	10,9
Dānija	5,4	5,5	5,6	5,4
Grieķija	11,1	11,3	11,3	10,6
Francija	60,2	61,5	65,1	65,7
Itālija	58,2	58,6	57,1	52,7
Īrija	4,1	4,3	5,1	5,5
Nīderlande	16,3	16,7	17,5	17,4

1. tabulas turpinājumu skat. 22. lpp.

1. tabulas turpinājums

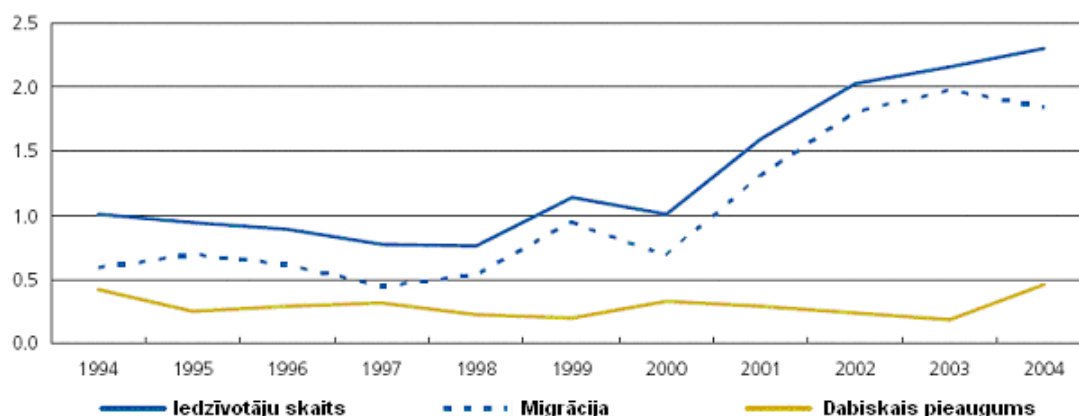
1	2	3	4	5
Portugāle	10,5	10,7	10,7	10,0
Somija	5,2	5,3	5,4	5,2
Spānija	42,9	44,6	45,4	42,8
Vācija	82,6	82,8	81,1	74,6
Zviedrija	9,0	9,2	9,9	10,2
Čehija	10,2	10,1	9,7	8,9
Igaunija	1,3	1,3	1,2	1,1
Latvija	2,3	2,2	2,0	1,9
Lietuva	3,4	3,3	3,1	2,9
Polija	38,1	37,8	36,5	33,7
Slovākija	5,4	5,3	5,2	4,7
Slovēnija	2,0	2,0	2,0	1,9
Ungārija	10,1	10,0	9,5	8,9
Rumānija	21,7	21,3	19,2	17,1
Bulgārija	7,7	7,4	6,2	5,1

Avots: Eurostat

ES iedzīvotāju skaita pieaugumā pēdējo piecpadsmit gadu laikā migrācijai ir ievērojami lielāka nozīme nekā dabiskajam pieaugumam (sk. 2. attēlu). Zemi dabiskā pieauguma rādītāji, kas kopš 1995. gada raksturīgi arī visām Baltijas valstīm, ir galvenais cēlonis iedzīvotāju skaita samazinājumam visā Eiropā. Taču Latvijā iedzīvotāju skaita procentuālā samazināšanās ir bijusi vislielākā starp ES valstīm gan laikā no 1995. gada līdz 2000. gadam, gan arī no 2001. gada līdz 2005. gadam (*Key figures.. 2006*).

2. attēls

ES-25 iedzīvotāju skaita izmaiņas 1994. g. – 2004. g., milj.

Avots: Europe in Figures.. 2006-07

Dzimumstība Latvijā 2004. gadā bija otrā zemākā ES valstīs (8,8 jaundzimušie uz 1000 iedzīvotājiem), zemāks rādītājs bija tikai Vācijā – 8,6, nedaudz labāka situācija bija Lietuvā – 8,9 jaundzimušie (kopš 1995. gada piedzīvots straujš kritums), savukārt Igaunijas rādītājs (10,4) bija ļoti tuvs ES vidējam līmenim (10,5) (*Key figures.. 2006*). Neskatoties uz valsts atbalsta politiku, 2004. gadā jaundzimušo skaits Latvijā nebija būtiski palielinājies un ievērojami atpalika no 1990. gada līmeņa, nesasniedzot pat 1995. gada līmeni. LR dzimušo

skaits uz 1000 iedzīvotājiem pēdējo desmit gadu laikā ir relatīvi stabils, ko var izskaidrot ar iedzīvotāju kopējā skaita samazināšanos (1995. gadā 2,5 miljoni iedzīvotāju, 2006. gadā – 2,29 miljoni). Augstāki dzimstības rādītāji ir Rīgas un Pierīgas reģionā, citos reģionos dzimušo skaits ir ievērojami mazāks par 1995. gada rādītāju (sk. 2. tabulu). Jāatzīmē, ka ir novērojama pozitīva tendence – kopš 1999. gada jaundzimušo skaits nesamazinās.

2. tabula

Iedzīvotāju dabiskās kustības rādītāji LR 1999. g. – 2005. g.

Teritorija	1990		1995		2000		2005	
	Dzimuši (abs. sk.)	Dzimuši uz tūkst. iedz.	Dzimuši (abs. sk.)	Dzimuši uz tūkst. iedz.	Dzimuši (abs. sk.)	Dzimuši uz tūkst. iedz.	Dzimuši (abs. sk.)	Dzimuši uz tūkst. iedz.
Latvija	37918	14.2	21595	8.7	20248	8.5	21497	9.3
Rīgas reģions	10754	11.9	5801	7.1	5417	7.1	7050	9.7
Pierīgas reģions	5677	15.0	3354	9.3	3304	9.2	3671	10.0
Vidzemes reģions	4696	17.2	2643	10.0	2331	9.1	2156	8.8
Kurzemes reģions	5624	15.4	3387	10.1	3150	9.8	3099	10.0
Zemgales reģions	5284	16.5	3018	10.0	2792	9.5	2718	9.5
Latgales reģions	5883	13.9	3392	8.4	3254	8.5	2803	7.7

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde

Šāda demogrāfiskā situācija veicina ES iedzīvotāju novecošanos, kas ir strauja salīdzinājumā ar citiem pasaules reģioniem un tālākā perspektīvā var radīt problēmas sociālā nodrošinājuma un veselības aprūpes sistēmas stabilitātei. 1985. gadā četri ekonomiski aktīvie iedzīvotāji maksāja nodokļus par vienu pensionāru, bet 2050. gadā vienam ekonomiski aktīvajam iedzīvotājam būs jāuztur divi pensionāri (Ērenpreiss 2007).

Latvijā 2010. gadā iedzīvotāju īpatsvars vecumā virs 65 gadiem būs 17,4% no kopējā iedzīvotāju skaita (ES-25 – 17,6%, Igaunijā – 16,9%, Lietuvā – 16,1%). Savukārt 2050. gadā Latvijā šis rādītājs tiek prognozēts 26,1% (ES-25 – 29,9%, Igaunijā – 25,7%, Lietuvā – 26,7%) (*Europe in Figures..* 2006-07). Kaut arī Latvijas rādītājs būs mazāks nekā ES-25 vidējais, tomēr tas būs apmēram par 10% lielāks nekā šobrīd. Tuvāko desmit gadu laikā pašreizējais rādītājs būtiski nemainīsies, tāpēc šī problēma ir mērķtiecīgi jārisina, paredzot konkrētus pasākumus valsts ilgtermiņa cilvēkresursu politikā. Protams, demogrāfisko slodzi var samazināt, palielinot pensionēšanās vecumu, kas, ņemot vērā veselības aprūpes kvalitātes uzlabošanos, varētu būt viens no risinājuma variantiem.

Ekonomiskās izaugsmes (IKP pieauguma) temps (sk. 3. tabulu) galvenajos konkurējošajos reģionos: ASV, Japānā, Indijā, Ķīnas Tautas Republikā (turpmāk – ĶTR) ir ievērojami lielāks nekā ES.

3. tabula

Atsevišķu valstu un ES reālā IKP izaugsme, % gadā

Valsts	2000–2005	2006–2020
ES-25	1,8	2,1
ASV	2,8	2,9
Japāna	1,5	0,7
ĶTR	9,3	6,0
Indija	6,4	5,9

Avots: *Latvijas skatījums..* 2006

ES un ASV īpatsvars pasaules ekonomikā šobrīd ir samērojams, tuvāko gadu laikā ES īpatsvars varētu pat palielināties uz paplašināšanās rēķina, tomēr, saglabājoties pašreizējām tendencēm, ASV dažu tuvāko gadu laikā IKP izaugsmes tempi varētu ievērojami apsteigt ES rādītājus. Ņemot vērā augsto IKP pieauguma tempus ĶTR un Indijā, kā arī šo valstu investīcijas pētījumos un lielo iedzīvotāju skaitu, Austrumāzijas īpatsvars pasaules ekonomikā 2020. gadā varētu pārsniegt 40% un ĶTR iekšzemes kopprodukts varētu sasniegt ASV rādītāju (*Economist Intelligence Unit*). Tādējādi ES nākotnē izjutīs lielu citu pasaules reģionu demogrāfisko, ekonomisko un politisko spiedienu.

Iedzīvotāju pārvietošanās

Iedzīvotāju pārvietošanās pamatā ir gan ekonomiski, gan sociāli, gan demogrāfiski faktori, un to raksturo divi jēdzieni – migrācija un personu brīva pārvietošanās. Migrācija parasti ir iedzīvotāju pārvietošanās no vienas administratīvās teritorijas (valstu savienības, valsts vai valsts administratīvā dalījuma vienības) uz citu administratīvo teritoriju. Migrācija šī raksta kontekstā nozīmē trešo valstu pilsoņu pagaidu vai patstāvīgu ieceļošanu ES. ES terminu “ES kopējā imigrācijas politika” attiecina vienīgi uz trešo valstu pilsoņu legālo imigrāciju ES dalībvalstīs un nelegālās migrācijas novēršanu un apkarošanu (Gromovs 2006). Personu brīva pārvietošanās ES iekšienē ir viena no ES galvenajām brīvībām un šī raksta kontekstā nozīmē darbaspēka pārvietošanos, un ES valstu pilsoņi, kas strādā citās ES valstīs, nav uzskatāmi par migrantiem.

Migrācija

Legālās migrācijas pamats ir ES vai dalībvalsts lēmums par dažāda termiņa uzturēšanās atļauju (iedzīvotāju migrācija) un/vai darba atļauju (darbaspēka migrācija) izsniegšanu. Par nelegālo migrāciju ES uzskatāma tehniska iekļūšana ES zonā bez attiecīgās autorizācijas. Migrācijas plūsmas var nosacīti iedalīt četrās grupās (Guardia, Pichelmann 2006):

1. darbaspēka migrācija, ieskaitot sezonas strādniekus un studentus, kuri strādā mācību laikā (11–56% *vecajās* ES dalībvalstīs 2004. gadā);
2. ar ģimeņu apvienošanu saistītā migrācija – gan ierodoties reizē ar darbaspēku, gan vēlāk apvienojoties (36–64% *vecajās* ES dalībvalstīs 2004. gadā);
3. patvēruma meklētāji un bēgļi;
4. nelegālie imigranti.

Kopš pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu vidus arvien lielāku iedzīvotāju skaita pieaugumu ES valstīs rada migrācija, kaut arī kopš 2003. gada vērojamas dabiskā pieauguma īpatsvara palielinājuma un migrācijas samazinājuma tendences (sk. 2. attēlu). Migrācijas regulēšanā tiek izmantoti dažādi politiski mehānismi, taču jau šobrīd ES imigranti veido apmēram 80% no kopējā iedzīvotāju skaita pieauguma un pēc 2025. gada vairs nespēs kompensēt dabīgo iedzīvotāju skaita samazināšanos (*World..* 2005). 2006. gadā lielākajā daļā ES valstu (izņemot Dāniju, Franciju, Nīderlandi un Somiju) migrācija veidoja lielāko iedzīvotāju pieauguma daļu (*Employment in Europe..* 2006). Saskaņā ar ES dalībvalstu un *Eurostat* vērtējumu 2004. gadā ES bija apmēram 25 miljoni ārzemnieku (aptuveni 5.5% no kopējā iedzīvotāju skaita), kuri galvenokārt apmetušies Apvienotajā Karalistē, Francijā, Itālijā, Spānijā un Vācijā (*Employment in Europe..* 2006.). Pēc *Eurostat* prognozēm, ES no 2004. līdz 2050. gadam akumulēs gandrīz 40 miljonus imigrantu, galvenokārt ES-15 dalībvalstīs (Guardia, Pichelmann 2006).

Kā jau iepriekš minēts, pašreizējais dabiskais pieaugums nespēj nodrošināt ilgtspējīgai attīstībai nepieciešamo cilvēkresursu daudzumu, un agrāk vai vēlāk ES nāksies izvēlēties vienu no alternatīvām: mainīt migrācijas politiku, lai saglabātu konkurētspēju pasaules mērogā, vai veikt būtiskas strukturālās reformas ekonomikā, pielāgojot to demogrāfiskajai situācijai. Cita alternatīva – demogrāfiskās situācijas uzlabošana – ES līmenī netiek apspriesta, uzskatot, ka tas ir dalībvalstu kompetences jautājums. Iespējams, Eiropa var mēģināt saglabāt demogrāfisko un ekonomisko *staus quo*, tomēr jau šobrīd tiek izskatīti dažādi varianti par to, kāda politika cilvēkresursu jomā, konkrēti, darbaspēka migrācijā, būtu īstenojama, lai arī turpmāk saglabātu globālo konkurētspēju. Eiropas Komisijas ziņojumā uzsvērts, ka modernajā Eiropā nekad nav bijis ekonomiskā pieauguma bez dzimstības pieauguma (*European Commission..* 2005). Jau vairāku gadu garumā ES oficiālajos dokumentos ir uzsvērtā migrācijas pozitīvā loma ES demogrāfiskajā un ekonomiskajā nākotnē (Guardia, Pichelmann 2006), ES komisārs migrācijas jautājumos runā par “projektu” migrāciju, kad no trešajām valstīm varētu ieviest darbaspēku uz projektu realizācijas laiku. 2005. gada decembrī tika prezentēts Eiropas Komisijas “Politikas plāns par legālo migrāciju” (*Policy Plan on Legal Migration*), kurā apkopota rīcība migrācijas jomā un uzsvērts – **lai ES gūtu ekonomisku labumu no migrācijas, tai ir jābūt legālai un tā jāvada koherentā, paredzamā un efektīvā veidā** (Guardia, Pichelmann 2006). ES tieslietu komisārs F.Fratini 2007. gadā ir nācis klajā ar ideju ieviest “zilās kartes”, kas dotu tiesības divu gadu darbam kādā no ES valstīm (Sloga, Novicka 2007). Eiropas Komisija 2007. gada 30. oktobrī ir iesniegusi izskatīšanai ES Padomei direktīvas “Par trešo valstu pilsoņu ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumiem augsti kvalificēta darbaspēka (turpmāk – AKD) nodarbinātības nolūkos” projektu (*Proposal..* 2007). Projekta vispārīgie mērķi ir:

1. uzlabot ES spēju piesaistīt trešo valstu AKD, lai saglabātu ES globālo konkurētspēju īstermiņā un ilgtermiņā un risinātu novecošanas problēmas;
2. efektīvāk koordinēt AKD plūsmu ES (*Commission.. ADD2* 2007).

Projekta specifiskie mērķi ir:

1. izstrādāt koherentu pieeju un vienotu imigrācijas politiku trešo valstu AKD;
2. palielināt trešo valstu AKD imigrāciju ES, pamatojoties uz AKD pieprasījumu;
3. vienkāršot un harmonizēt trešo valstu AKD uzņemšanas procedūras;
4. veicināt trešo valstu AKD sociālo un ekonomisko integrāciju;
5. veicināt ES iekšējo mobilitāti, noņemot nevajadzīgās barjeras un dodot iespēju efektīvai un koordinētai trešo valstu AKD izvietojumam atkarībā no dalībvalstu vajadzībām (*Commission.. ADD2* 2007).

Citi projekta pozitīvie ieguvumi (bez jau pieminēto mērķu sasniegšanas) ir skaidrs un spēcīgs signāls trešo valstu AKD, kā arī pietiekama ES dalībvalstu fleksibilitātes iespēja, lai Direktīvas normas koriģētu atbilstoši katras valsts darba tirgus vajadzībām un politikai. Vienlaikus, projekta īstenošana slēpj sevī arī vairākus riskus, proti, tā var vājināt ES valstu AKD pozīcijas darba tirgū, veicināt “smadzeņu aizplūšanu” no trešajām valstīm, kurām AKD ir ļoti būtisks. Uz pieprasījumu balstīta pieeja nav tik efektīva kā uz piedāvājumu balstītā, un tas var radīt dažādus ierobežojumus nākotnē (*Commission.. ADD2* 2007).

Migrācijas dēļ vairākās ES valstīs jau ir radušās rasu, etniskās un reliģiskās konflikt-situācijas, piemēram, ES lielākajās valstīs – Vācijā (Ignatāne 2006) un Francijā, kas tālākā perspektīvā var radīt neprognozējamas sekas. Arī jaunajās ES valstīs – Čehijā un Slovākijā – gan ne tik asi, tomēr ir vērojamas pret imigrantiem vērstas neiecietības izpausmes (*Demogrāfiskā..* 2005). Radikālo partiju panākumi parlamentu vēlēšanās (Francija, Nīderlande) liecina, ka atsevišķas sabiedrības grupas nav apmierinātas ar migrācijas un integrācijas politikas rezultātiem.

Protams, gan ES kopumā, gan dalībvalstīm atsevišķi ir iespējams realizēt savu nodarbinātības politiku, kas nodrošinātu gan Savienības, gan katras valsts iekšpolitisko stabilitāti un ekonomisko izaugsmi. Protams, šajā gadījumā, neizbēgami sadursies nacionālās un ES intereses, jo darbaspēka brīva pārvietošanās un nacionālas valsts pastāvēšana ir zināmā pretrunā. Pētnieku skatījumā, šim problēmjautājumam ir trīs risinājuma dimensijas:

1. nacionālā, kas balstās uz nacionālās identitātes sentimentu;
2. starpvaldību, kas balstās uz iespējamiem kompromisiem, par ko spēj vienoties dalībvalstis, lai nodrošinātu funkcionētspējīgu ES;
3. pārnacionālā, kas ir ekonomiski racionāla reakcija uz Eiropas pieprasījumu pēc darbaspēka un nerēķinās ar valstu iekšpolitisko nostāju un identitāti (*Latvijas skatījums..* 2006).

Situācija Latvijā nav vērtējama viennozīmīgi, jo LR joprojām ir lielākais nepilsoņu skaita īpatsvars ES dalībvalstu vidū (2006. gadā Latvijā – 22,2%, Igaunijā – 20,0%), kas ES statistikā tiek norādīti kā ārzemnieki (*Employment..* 2006), un ir padomju okupācijas sekas. Kopš neatkarības atgūšanas imigrantu skaits ir bijis relatīvi neliels, 2005. gada 1. jūlijā Latvijā uzturējās 35 865 ārzemnieki (ar termiņuzturēšanās atļaujām – 7659, ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām – 28 206), proti, 1,56% no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita (Roze 2006). Patvēruma meklētāju skaits nav liels – no 1998. gada līdz 2006. gadam tikai 161 persona ir pieprasījusi patvērumu Latvijā, bēgļa statusu ieguvušas astoņas personas (*Demogrāfiskā situācija..* 2005; Roze 2006).

4. tabula

**Derīgo termiņuzturēšanās atļauju skaits Latvijā 2005. g., 2006. g.
un 2007. gada 1. janvārī***

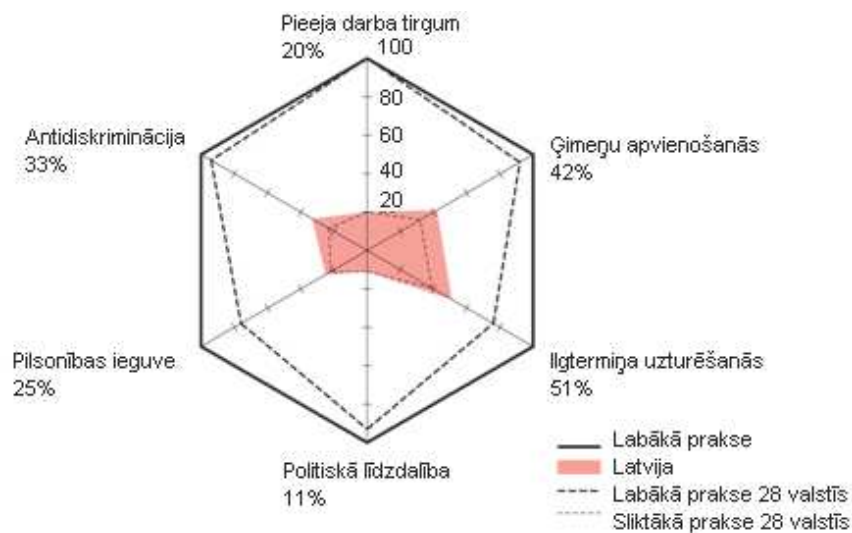
Uzturēšanās iemesls	Uz 01.01.2005.			Uz 01.01.2006.			Uz 01.01.2007.		
	ES pilsoņi	Trešo valstu pilsoņi	Kopā	ES pilsoņi	Trešo valstu pilsoņi	Kopā	ES pilsoņi	Trešo valstu pilsoņi	Kopā
Ģimenes apvienošana	517	3475	3992	586	3586	4172	651	3909	4560
Darba ņēmējs	714	448	1162	1231	556	1787	1766	770	2536
Darba devējs	486	706	1192	143	661	804	200	834	1034
Studijas	224	375	599	146	335	461	234	393	627
Pakalpojumu sniedzējs	62	0	62	94	0	94	122	7	129
Cits iemesls	133	289	422	273	392	665	367	403	770
Kopā	2136	5293	7429	2473	5530	8003	3376	6280	9656

* Statistiskie dati no Iedzīvotāju reģistra. Nepublicēts materiāls.

Avots: EM.. 2007

Britu Padomes izstrādātais Migrantu integrācijas politikas indekss (*Migrant Integration Policy Index* (turpmāk – MIPEX)) apkopo ES valstu, kā arī Kanādas, Norvēģijas un Šveices valdību pieredzi migrantu integrācijas jomā.

Migrantu integrācijas politikas indeksa komponentes Latvijā, 2006. gads

Avots: *Migration Integration..*

Sešās galvenajās sadaļās (pieeja darba tirgum, ģimeņu apvienošanās, ilgtermiņa uzturēšanās, politiskā piedalīšanās, pilsonības iegūšana un antidiskriminācija) apkopoti vairāk nekā 100 indikatori, kas sniedz daudzpusīgu ieskatu par migrantu iespējām attiecīgajā valstī. 28 valstu reitinga sarakstā LR stabili (sk. 3. attēlu) ieņem pēdējo vietu kā migrantiem visnelabvēlīgākā valsts (Igaunija un Lietuva ir attiecīgi 19. un 20. vietā), bet pirmā pozīcija ir Zviedrijai (*Migration Integration..*).

Latvija nav kļuvusi ne par migrantu mērķa, ne tranzitvalsti gan LR imigrācijas politikas un attiecīgo valsts iestāžu neefektīvas darbības dēļ, gan tāpēc, ka valsts salīdzinoši skarbie klimatiskie apstākļi, ārpus Latvijas neizmantojamā valoda, zemās algas un sociālās nodrošināšanas līmenis nevilina trešo valstu iedzīvotājus. Latvijā nav izveidojušās lielas ārzemnieku kopienas, kuru mikrovide (valoda, tradīcijas) piesaista tautiešus. 2007. gada decembrī Latvija pievienojās Šengenas līgumam. Tas nozīmē, ka ES iekšienē vairs nav robežu un iekļūt Latvijā ir ievērojami vieglāk. Tomēr Latvijai faktiski ir divi rīcības varianti:

1. Ņemot vērā to, ka Latvija nav migrantu mērķa valsts, realizēt nacionālo pieeju, iespēju robežās kavējot (un riskējot saņemt ES sankcijas) Latvijai nelabvēlīgo pārnacionālo lēmumu ietekmi, jo maz ticams, ka ES nostāja migrācijas jautājumos būs konservatīva.
2. Lidzdarboties ES kopējās politikās īstenošanā, pieņemot, ka tās sekas tuvākajos gados Latvijai tieši neskars.

M.Fratīni piedāvājums ("zilās kartes") un jaunās ES direktīvas projekts būtu pieņemams un izdevīgs arī Latvijai. Protams, ir riski, kurus nav iespējams detalizēti prognozēt, piemēram, bēgļi, kas varētu būt spiesti pamest mītnes zemes klimata izmaiņu (zemes globālās sasilšanas) dēļ (Mičels 2004).

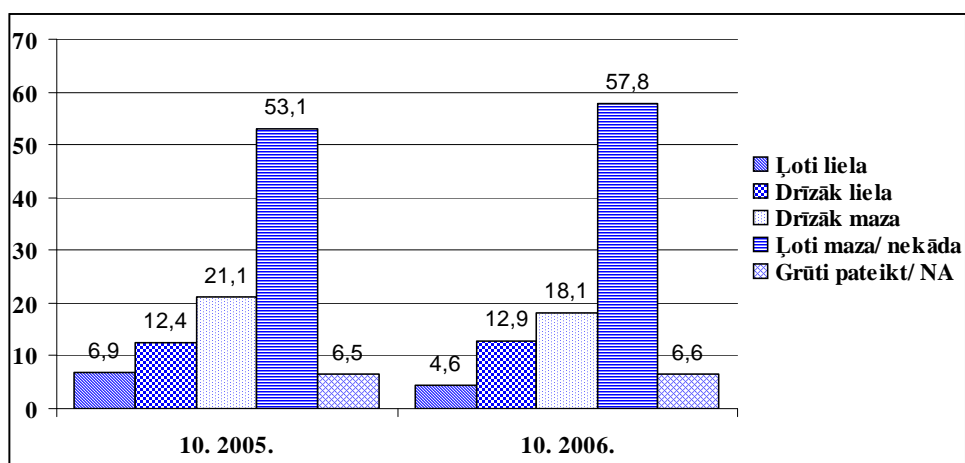
Darbaspēka pārvietošanās

Latvijas iedzīvotāji kopš iestāšanās ES aktīvi izmanto brīvas personu pārvietošanās iespējas un dodas strādāt gan uz ES dalībvalstīm, kas atvērušas darba tirgu, gan nelegāli uz dalībvalstīm, kas to vēl nav pilnībā izdarījušas. Galvenais motīvs darba meklējumiem ārzemēs ir augstāks atalgojums. LR likumdošanas normas, kas reglamentē Iedzīvotāju reģistra dar-

bību, ne vienmēr tiek ievērotas, tāpat ne visi ārzemēs strādājošie ir oficiāli reģistrējušies attiecīgajā valstī. Tādējādi visai atšķirīgi ir vērtējumi tam, cik ekonomiski aktīvo iedzīvotāju ir aizbraukuši no Latvijas. Dažādu publikāciju informācija liecina, ka Latviju ir pametuši aptuveni 50000–86000 cilvēku (*Darbaspēka mobilitāte..* 2007), un ka līdz 2015. gadam pakāpeniski aizbrauks apmēram 200000 ekonomiski aktīvo iedzīvotāju (*Latvijas migrācijas..* 2006). No Igaunijas izbraukušo skaits tiek rēķināts apmēram divas reizes mazāks nekā no Latvijas, savukārt no Lietuvas izbraukušo skaits ir apmēram četras reizes lielāks nekā no Latvijas (Indāns 2007). Pētījumu centra “SKDS” aptaujas dati (prezentēti Eiropas Parlamenta rīkotajā starptautiskajā konferencē “Darbaspēka mobilitāte un migrācijas politika Eiropas Savienībā un Latvijā” (Rīgā 2007. gada 20. aprīlī)) liecina, ka to cilvēku skaits, kuri pieļauj iespēju tuvāko gadu laikā doties strādāt uz ārzemēm, ir samazinājies (sk. 4. attēlu).

4. attēls

Atbildes uz jautājumu “Cik liela ir iespēja, ka tuvāko gadu laikā Jūs varētu doties strādāt uz ārzemēm?”, %

Avots: SKDS pētījums; prezentēts Eiropas Parlamenta rīkotajā starptautiskajā konferencē “Darbaspēka mobilitāte un migrācijas politika Eiropas Savienībā un Latvijā” (Rīgā 2007. gada 20. aprīlī)

Jāatzīmē, ka, atbildot uz jautājumu “Cik liela ir iespēja, ka tuvāko 2 gadu laikā Jūs varētu braukt strādāt uz kādu citu valsti?”, 9,6% respondentu norādīja, ka iespēja ir ļoti liela. Kļūdas robežās absolūtajos skaitļos tie varētu būt no 137 līdz 208 tūkstošiem iedzīvotāju. Ja Latviju atstātu šāds iedzīvotāju skaits, tas pārsniegtu 5% līmeni, kas caurmērā raksturīgs donorvalstīm.

Kādi ekonomiskie faktori (sk. 5. tabulu) var ietekmēt darbaspēka emigrāciju no Latvijas, un kādi – aizbraukušo iedzīvotāju atgriešanos?

Darbaspēka pārvietošanos ietekmējošie ekonomiskie faktori Latvijā

Veicina aizbraukšanu	Veicina atgriešanos
<ul style="list-style-type: none"> • Darba tirgus pakāpeniski atvērsies tajās ES valstīs, kur bija noteikti pārejas periodi. • Kopš 2007. gada ES dalībvalstu nepilsoņi var brīvi pārvietoties ES teritorijā. • Ievērojama daļa no Latvijas aizbraukušo iedzīvotāju strādā būvniecībā, pakalpojumu sfērā vai zemas kvalifikācijas darbos (šajos sektoros, izņemot būvniecību, darba samaksa Latvijā ir ievērojami mazāka nekā "vecajās" ES valstīs). • Augsta inflācija – nestabilitātes izjūta. • Algu līmeņa starpība. • Dzīves kvalitāte. • Ārvalstu aktivitātes: <ul style="list-style-type: none"> – Krievijas repatriācijas programma – ārzemju darbā iekārtošanas firmu darbība. • Neefektīva valsts reģionālā politika. 	<ul style="list-style-type: none"> • Konkurence – ES darba tirgū ieplūst jaunuzņemto valstu (Bulgārija, Rumānija) iedzīvotāji, kas radīs nopietnu konkurenci. • Darba algas pieaug, un dažās nozarēs Latvijā tās būs salīdzināmas ar samaksu ārzemēs.
Nākotnē veicinās aizbraukšanu	Nākotnē varētu veicināt atgriešanos
<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomika neattīstās, ekonomikas <i>atdzišana</i>, perspektīvas trūkums. • Nesakārtota uzņēmējdarbības vide un reāla atbalsta trūkums uzņēmējdarbības uzsākšanai. • Latvijā ir augsta inflācija: <ul style="list-style-type: none"> – iespējamā algu iesaldēšana vai pieauguma samazināšanās – atsevišķu nozaru struktūras racionalizācija (efektivitātes paaugstināšana, darba vietu skaita samazināšana). • Neattīstīta infrastruktūra, kas kavē potenciālā darbaspēka iespējas nokļūt līdz darba vietai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Iespējamā ES darba tirgus atvēršana trešo valstu pilsoņiem palielinās konkurenci. • Salīdzinoši ātras karjeras iespējas kvalificētiem speciālistiem vairākās nozarēs. • Zinātnes attīstība un iespējas strādāt ar jaunām tehnoloģijām. • Subjektīvie faktori – dzimtās vietas apzināšanās, ģimenes apstākļi, tradīcijas utml.

Avots: autora apkopojums

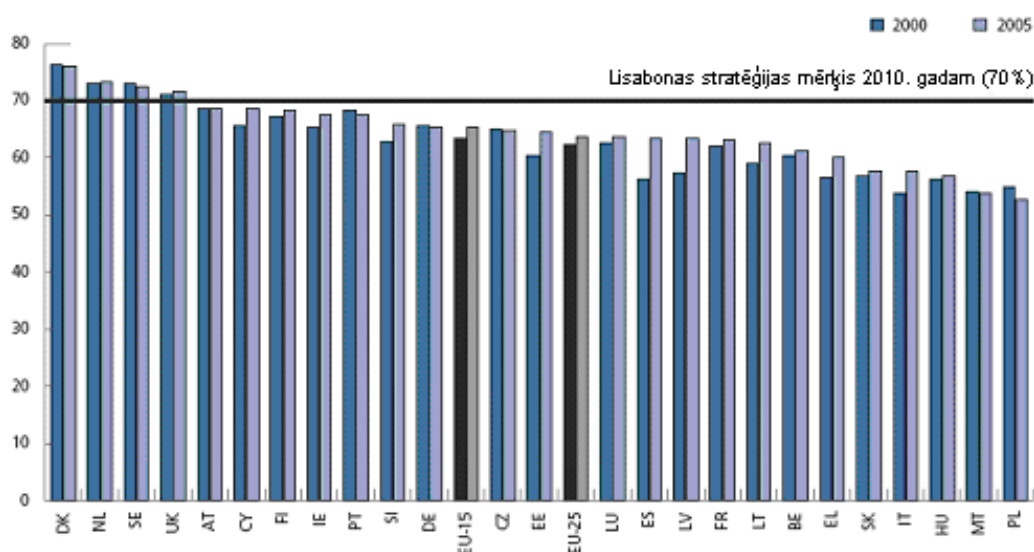
Darbaspēka pārvietošanās no Latvijas uz citām valstīm rada virkni problēmu: darbaspēka trūkums Latvijā un algu pieaugums, kam neseko produktivitātes pieaugums, vecuma struktūras izmaiņas, sociālās sistēmas apdraudētība, reģionālo atšķirību palielināšanās, pakalpojumu un preču kvalitātes samazināšanās, cilvēkresursos investēto līdzekļu zudums, fiskālās problēmas. Taču tādējādi ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji vairāk iesaistās darba tirgū, darba devēji ir spiesti investēt cilvēkresursu izglītībā un darba apstākļu uzlabošanā, pieaug darba ražīgums, ārzemēs nopelnītie līdzekļi ienāk Latvijas ekonomikā (taču, tautsaimniecībā papildus ienākošie Latvijas iedzīvotāju ārvalstīs nopelnītie līdzekļi (~200–300 milj. Ls gadā) veicina inflācijas pieaugumu LR). Latvijas uzņēmēji bieži vien ir gatavi pārcelt uzņēmumus uz valstīm ar zemākām darbaspēka izmaksām, nevis modernizēt tos, pat ja to rīcībā ir nepieciešamie finanšu un tehnoloģiskie resursi. Tas var radīt gan darba vietu, gan ražošanas migrāciju. Ja šo migrāciju nekompensē uzņēmumi, kas ražo produkciju ar augstu pievienoto vērtību, var rasties draudi valsts ilgtspējīgai attīstībai. Vidējā darba alga LR joprojām ir ievērojami zemāka nekā ES vecajās dalībvalstīs, īpaši tajās, kurās strādā vairums no Latvijas aizbraukušo (Īrija, Apvienotā Karaliste, Vācija). Plašsaziņas līdzekļos parādās

informācija par nesamērīgi lielajām algām, piemēram, būvniecības sektorā, bet oficiālā statistika to neapstiprina. Līdz ar to ekonomisko faktoru, kas veicina darbaspēka aizbraukšanu, ir ievērojami vairāk, nekā to, kas veicinātu emigrantu atgriešanos Latvijā.

Neskatoties uz Latvijas darba tirgus atvērtību ES darbaspēkam, Latvijā nav vērojams nozīmīgs ES un trešo valstu darbaspēka pieplūdums (sk. 4. tabulu), tomēr Latvijas darba devēji arvien biežāk pauž nepieciešamību ieviest lētu darbaspēku no trešajām valstīm (Tomson 2007). E.Egle, Latvijas Darba devēju konfederācijas izpilddirektore atzīmē: “Pašlaik vienkārši nav kas strādā. Ja gribam atvērt jaunus uzņēmumus, attīstīt ekonomiku, mums tas ir nepieciešams.” (Egle 2007)

5. attēls

Nodarbinātība ES valstīs 2000.g. un 2005. gadā, % no 15–64 gadīgo iedzīvotāju grupas

Avots: *Employment in Europe.. 2006*

Darba tirgus rādītāji (sk. 5. attēlu) liecina, ka nodarbinātības līmenis Latvijā ir augstākais kopš neatkarības atgūšanas (2006. gadā – 72%). Baltijas Asamblejas rīkotajā konferencē “Cilvēkresursu attīstība darba migrācijas apstākļos” (Siguldā 2007. gada 18. maijā) dalībnieki tika informēti, ka 2005. gadā izsniegtas 2076 darba atļaujas, 2006. gadā – 2398, bet 2007. gada tikai 1. ceturksnī jau – 1347 atļaujas. Nelielais viesstrādnieku skaits izskaidrojams ar dārgo un laikietilpīgo darba atļaujas saņemšanas procesu un zemo atalgojuma līmeni Latvijā (Kazāks, Kūle, Strašuna 2007). Pēc informācijas Latvijas plašsaziņas līdzekļos, apmēram 40% nodarbināto būvniecībā strādā nelegāli (darba attiecības nav noformētas juridiski korektā veidā), tai skaitā gan ES pilsoņi, gan trešo valstu iedzīvotāji, kas liek izvērtēt attiecīgo valsts iestāžu darba efektivitāti. Tomēr arvien pieaugošais gan legālais, gan nelegālais viesstrādnieku skaits pamazām tuvojas Padomju Savienības laiku migrācijas apjomam un var radīt demogrāfiskās un integrācijas problēmas, kuru risināšana Latvijā nebūt nav bijusi vienkārša.

Pēc Eiropas Sociālā fonda līdzfinansēto pētījumu datiem, darba tirgū pieprasījums pārsniedz piedāvājumu augsti kvalificētu speciālistu segmentā, un šī starpība palielinās, aptverot arvien jaunas nozares (*Cilvēkresursu.. 2005; Rekomendācijas.. 2005; Kvalificētu.. 2007*). Jaunākajā Latvijā veiktajā darbaspēka un darba tirgus pētījumā tautsaimniecības sektoros tika konstatēts, ka 2007. gadā strādājošo nepietika 106 no 120 profesijām. 2013. gadā pa-

redzēts darbaspēka nepietiekamības vislielākais pieaugums šādās profesijās: būvinženieri, elektroinženieri, zobārsti, citi fizikas un inženierzinātņu speciālisti, skaitļošanas tehnikas operatori (*Labklājības ministrijas.. 2007*). Latvijā ir nozares/jomas, kur speciālistu sagatavošanas tempi augstskolās vai speciālistu pārcelšanās uz ārzemēm var bremsēt nozares attīstību vai efektīvu darbu. Lielā pieprasījuma un speciālistu pārslodzes rezultātā ievērojami ilgāk notiek tehnisko projektu izstrāde, kas var aizkavēt ES fondu līdzekļu apguvi un būtisku projektu realizāciju. Ir jomas, kurās nevar pārtraukt pakalpojumu sniegšanu, piemēram, medicīna, un valdība var būt spiesta rīkoties neordināri. Tomēr situācija nav viennozīmīgi vērtējama:

1. darba meklētāju skaits valstī joprojām ievērojami pārsniedz vakanču skaitu, īpaši mazkvalificētajās profesijās (Eglītis 2007);
2. būvniecības sektorā, kas visvairāk uztraucas par darbaspēka trūkumu, peļņa salīdzinājumā ar citiem sektoriem ir liela. Tas liecina, ka joprojām ir iespējas palielināt darba algas strādājošajiem vai celt darba ražīgumu uz īpašnieku peļņas rēķina. Līdzīga situācija ir finanšu starpniecības un komercpakalpojumu nozarē;
3. tikai 50–52% nodarbināto strādā atbilstoši savai izglītībai (*Darbaspēka mobilitāte.. 2007; Labklājības ministrijas.. 2007*);
4. produktivitāte ir zema un darba organizācija ir neefektīva (sk. 5. tabulu);
5. lauku teritorijā ir relatīvi daudz iedzīvotāju, kuru ekonomiskā atdeve varētu būt lielāka;
6. vairākās augsti kvalificētās profesijās, kurās trūkst darbaspēka, mārketinga un darba samaksas līmenis neliecina par to, ka šie speciālisti ir pieprasīti (Eglītis 2007).

5. tabula

Darba produktivitātes pieaugums, IKP uz vienu strādājošo un IKP vienā nostrādātājā stundā

Valsts	Vidējais ikgadējais darba produktivitātes pieaugums				IKP uz 1 strādājošo 2005. gadā	IKP uz 1 nostrādāto stundu 2005. gadā
	1990–1995	1995–2000	2000–2005	2005		
Dānija	2,5	1,8	1,3	2,2	100	114
Igaunija	6,5	8,2	6,5	5,3	53	45
Somija	3,1	2,4	1,5	1,6	107	110
Īrija	2,9	3,7	2,2	0,9	122	132
Latvija	-5,0	5,9	6,4	8,6	47	43
Lietuva	-8,2	5,4	6,5	6,1	50	48
Zviedrija	2,9	2,4	1,9	2,4	105	116
ES-25	2,2	2,0	1,3	1,1	100	100
ASV	1,3	2,0	2,2	1,8	137	129

Avots: *European competitiveness.. 2006*

Iespējamā politika un aktivitātes

Latvijas situācija ir īpaši sarežģīta, jo vienlaicīgi ir jārisina gan demogrāfiskās problēmas, gan darbaspēka deficīta, inflācijas un tekošā konta deficīta problēmas. Paradoksāli, bet Latvijas reālpolitiskā prakse un iespējamā rīcība būtiski nemainās gan gadījumā, ja migrācijas jautājumā ES saglabā konservatīvu nostāju (maz ticams, ka tiks ignorēti ekonomikas likumi un riskēts ar nākotni, bez tam legālā migrācija samazina nelegālo migrāciju un nelegālo nodarbinātību), gan arī ja ieņem liberālāku nostāju. Jebkurā gadījumā Latvijas ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai nepietiek darbaspēka un eventuālajā rīcībā būtu jāievēro šādi principi (EM.. 2007):

1. darbaspēka imigrācijas politikai ir jābūt izteikti vērstai uz Latvijas nacionālajām interesēm;
2. darbaspēka imigrācijas politikai nav jābūt diskriminējošai no tautības, reliģijas un etniskās izcelsmes viedokļa;
3. valdībai ir jāuztur pietiekama iesaistīto institūciju kapacitāte, lai nodrošinātu efektīvu darbaspēka migrācijas vadību.

Kā jau minēts, Latvija nav kļuvusi ne par migrantu mērķi, ne par tranzītzemi un nav faktoru, kas situāciju varētu mainīt, tāpēc iespējamā ES migrācijas politikas liberalizācija tuvākajos gados neatstās būtiskas sekas uz Latviju. Ir vairāki mehānismi, lai šo sarežģīto situāciju risinātu, taču detalizētāk uzskaitīti tikai tie, kas saistīti ar cilvēkresursu jautājumu, proti:

1. Ilgtermiņā realizējamie ilgtspējīgie mehānismi:

- efektīva demogrāfiskā politika;
- uzņēmumu atbalsta sistēma un darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana;
- eksporta un uzņēmumu ar augstas pievienotās vērtības preču ražošanu un pakalpojumu sniegšanu darbības atbalsts reģionos;
- efektīva reģionālā politika.

Šie ir sarežģīti un kompleksi veicami pasākumi, jo nav nozīmes demogrāfiskās situācijas uzlabošanai, ja cilvēki aizbrauc uz ārzemēm. Piesardzīgu dara tas, ka daži no minētajiem mehānismiem Latvijā jau teorētiski (konceptiju un programmu veidā) un praktiski daļēji ir realizēti, tomēr dažādu iemeslu dēļ nav bijuši pietiekami efektīvi (nav vērojams dzimstības pieaugums, zems augstas pievienotās vērtības īpatsvars eksportā, nemazinās reģionālās disproporcijas).

2. Īstermiņā realizējamie ilgtspējīgie mehānismi:

- valsts iestāžu darba racionalizācija un ierēdņu skaita samazināšana (valsts iestādēs strādājošo skaits palielinājās par 6,7 tūkstošiem 2005. gadā, un 2006. gadā ir 3,9 tūkstoši vakanču) (Kazāks, Kūle, Strašuna 2007);
- administratīvi teritoriālā reformas pabeigšana;
- skolu tīkla racionalizācija un mācību iestāžu modernizācija (Eglītis, Jermolajeva 2007).

Tomēr ir risks, ka cilvēki, kuri šo reformu rezultātā eventuāli var zaudēt darbu publiskajā sektorā, dosies darba meklējumos uz ārzemēm, nevis apmierinās augsti kvalificēto speciālistu pieprasījumu Latvijas darba tirgū.

3. Īstermiņā realizējams īslaicīgs risinājums – plašāka darba tirgus atvēršana trešo valstu pilsoņiem.

LR darba tirgus faktiski ir atvērts gan ES, gan trešo valstu iedzīvotājiem. Šajā kontekstā plašāka darba tirgus atvēršana nozīmē vismaz administratīvo procedūru vienkāršošanu un uzņēmēja finansiālo izmaksu samazināšanu. Šeit teorētiski ir iespējams ļoti plašs darbības diapazons, sākot no darba tirgus atvēršanas visu kvalifikāciju strādniekiem no jebkura pasaules reģiona līdz tikai ļoti specifisku profesiju augsti kvalificēta darbaspēka uzaicināšanai no konkrētām valstīm. Diskutējama ir donorreģionu izvēle, uzturēšanās ilgums un ģimenes locekļu statuss. Vai plašāka darba tirgus atvēršana ir Latvijas interesēs? Vai tas ir vienīgais demogrāfisko, sociālo un ekonomisko problēmu risinājums?

ES direktīvas projektā “Par trešo valstu pilsoņu ieeļošanas un uzturēšanās nosacījumiem AKD nodarbinātības nolūkos” (*Commission Staff... ADD1 2007*) aplūkoti vairāki rīcības varianti:

A – saglabāt *status quo*. Dalībvalstu nosacījumi AKD uzņemšanā saglabājas ļoti atšķirīgi. AKD ir arvien vairāk nepieciešams, lai apmierinātu esošās un perspektīvās darba tirgus prasības. Rezultāts – vienotas rīcības trūkums situāciju būtiski nemaina.

B – izveidot kopīgu politiku AKD uzņemšanai, piedāvājot nedaudzus uzņemšanas noteikumus, atstājot dalībvalstīm plašu autonomiju. Uzturēšanās un darba nosacījumi netiek saistīti un rezultātā veidojas visai ierobežots AKD pieplūdums un ietekme uz makroekonomisko vidi.

C – vienkāršot uzņemšanu, nosakot ES punktu sistēmu un ātrāku uzņemšanas procedūru, atļaujot tūlītēju ģimenes apvienošanu un izveidojot prasmju datu bāzi. Rezultāts – ievērojami pieaugtu trešo valstu AKD pieplūdums, tomēr, ja punktus nosaka ES līmenī, uzņemšanas noteikumu dažādība saglabātos.

D – izveidot kopīgus kritērijus un ātrāku uzņemšanas procedūru, kā arī labvēlīgus uzturēšanās nosacījumus (darba un uzturēšanās tiesības, tūlītēja ģimenes apvienošanās, ātrāka ilgtermiņa atļauju iegūšana). Rezultāts – efektīva AKD integrācija darba tirgū un sabiedrībā būtu labākais veids, kā maksimizēt viņu ieguldījumu ekonomikas izaugsmē, un tas reāli palielinātu ES spēju atbildēt izaicinājumiem. Tomēr atsevišķās dalībvalstīs efekts varētu nebūt ievērojams.

E – veicināt ES iekšējo mobilitāti, koordinējot nacionālās prioritātes, ieviešot “zilās kartes” un to datu bāzi. ES iekšējā mobilitāte būtu labs stimuls AKD ienākt ES darba tirgū un atrisinātu darbaspēka trūkumu noteiktos tautsaimniecības sektoros. Rezultāts – šī opcija padarītu darba tirgu ievērojami efektīvāku un pozitīvi ietekmētu ES makroekonomisko vidi.

F – komunikācija, koordinācija un sadarbība. Šādas kopējas darbības varētu radīt kopēju vidi AKD uzņemšanai un veicinātu darba tirgus efektivitāti.

Salīdzinot rīcības variantus un to ietekmi, uzklusot dalībvalstu un sociālo partneru viedokļus, par vispiemērotāko atzīts *E* variants, kuru papildina daži *C* un *D* elementi (*Commission Staff... ADD2 2007*). Direktīvas projekts ir apspriešanas sākuma stadijā.

2006.g. – 2007.g. Latvijā ir veikti vairāki pētījumi (Labklājības ministrija, Hansabanka, Latvijas ārpolitikas institūts un Stratēģiskās analīzes komisija) un izstrādāti normatīvo aktu projekti (EM), kuros analizēta iespējamā rīcība. Jaunākajā Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) pētījumā “Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” (*Labklājības ministrijas pētījums “Darbaspēka.. 2007*) tiek piedāvāti četri iespējamie varianti:

1. imigrācijas veicināšanas liberālais variants, proti, darba tirgū netiek radīti ierobežojumi un tiek maksimāli veicināta viesstrādnieku ieeļošana, atvieglojot vīzu režīmu, viesstrādniekiem nav nepieciešamas darba atļaujas, imigrantiem un to ģimenes locekļiem nodrošināta pieeja sociālajām garantijām, sniegts atbalsts viesstrādnieku ģimeņu ieeļošanai u.c;

2. imigrācijas veicināšanas inkrementāli liberālais variants, proti, viesstrādnieki tiek piesaistīti tikai konkrētās profesijās, kur nav pieejams kvalificēts vietējais darbaspēks;
3. emigrācijas mazināšana, proti, pastāvot nemainīgai reģionālai politikai vispārējā nodarbinātības līmeņa paaugstināšana, iekļaujoša darba tirgus veicināšana, nedeklarētā darba novēršana, darba ņēmēju kvalifikācijas paaugstināšana atbilstoši darba tirgus prasībām u.c.;
4. emigrācijas mazināšana, prioritāri attīstot Latvijas reģionus (veicinot iekšējās migrācijas centrālās daļas uz citiem reģioniem).

Detalizētākā variantu izvērtēšanā visaugstāko novērtējumu guva 2. variants.

Hansabankas pētījuma autori rekomendē selektīvu mazkvalificēta darbaspēka iepludināšanu nozarēs, kas, ārējo stimulu atbalstītas, izspiež no darba tirgus citas nozares. Tomēr ilgtermiņa politikai jābūt balstītai uz prasmju, nevis zemi kvalificēta darbaspēka piesaistīšanu (Kazāks, Kūle, Strašuna 2007).

Ministru kabinetā 2007. gada 6. novembrī tika izskatīta Ekonomikas ministrijas (turpmāk – EM) izstrādātā “Konceptija par migrācijas politiku nodarbinātības kontekstā” (EM.. 2007), kurā analizēti šādi rīcības varianti:

1. ievērojot augsto bezdarba līmeni un zemo nodarbinātības līmeni Latvijā, neizdarīt grozījumus pašlaik spēkā esošajos migrāciju regulējošajos normatīvajos aktos;
2. pilnveidot spēkā esošo situāciju, saglabājot uz iekšējā darba tirgus aizsardzību vērstu politiku un vienkāršojot esošo uzturēšanās un darba atļauju saņemšanas procedūru, bet neveicot būtiskas izmaiņas esošajos normatīvajos aktos;
3. pilnveidot spēkā esošo situāciju, saglabājot uz iekšējā darba tirgus aizsardzību vērstu politiku un vienkāršojot esošo uzturēšanās un darba atļauju saņemšanas procedūru, un izstrādāt kritērijus trešo valstu viesstrādnieku atvieglotai uzņemšanai būtiska darbaspēka trūkuma gadījumā.

Latvijas ārpolitikas institūta (*Latvijas migrācijas.. 2006*) un Stratēģiskās analīzes komisijas materiālos (*Latvijas skatījums.. 2006*) ir piedāvāti trīs rīcības varianti, kuri detalizētāk analizēti 6. tabulā.

6. tabula

Imigrācijas politikas variantu analīze

1	Ieguvumi un priekšrocības 2	Ierobežojumi un riski 3
Konservatīvā pieeja (saglabājas status quo)	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvara palielinājums • darba algas pieaugums • produktivitātes pieaugums • pāreja uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku un inovatīvām metodēm • darba organizācijas uzlabošana • darbaspēka atgriešanās iespējas • tiek veicināta darbinieku pārkvalifikācija un apmācība • nav apdraudēta nacionālā identitāte • nav integrācijas problēmu • minimāli apdraudēta valsts drošība un sabiedriskā kārtība 	<ul style="list-style-type: none"> • darba tirgus nav konkurētspējīgs salīdzinājumā ar kaimiņvalstīm, kur procedūra vieglāka • algu kāpums, kas nav balstīts uz produktivitāti, var padarīt uzņēmumus nekonkurētspējīgus • var apstāties ekonomikas izaugsme • nozaru un uzņēmumu migrācija • konkurētspējas zudums, nerealizējot eventuālās priekšrocības • nelegālās migrācijas pieaugums

6. tabulas turpinājumu skat. 35. lpp.

1	2	3
Liberālā pieeja* (vienkāršota imigrācijas un darbiekārtošanas procedūra)	<ul style="list-style-type: none"> • saglabājas ekonomikas izaugsme • iespējas efektīvāk realizēt tautsaimniecībā svarīgus liela apjoma infrastruktūras projektus • uzņēmumi saglabā konkurētspēju • demogrāfiskās krīzes samazināšanās • sociālo problēmu risināšanas perspektīvas • samazinās nelegālā migrācija un tās radītie zaudējumi 	<ul style="list-style-type: none"> • nav stimulu attīstīt ekonomiku, celt produktivitāti, paaugstināt algas, kas rada migrācijas palielināšanos • nav izmantoti visi darba tirgus resursi • integrācijas problēmas • mazinās iespējas atgriezties no Latvijas aizbraukušajiem • risks kļūt par tranzītvalsti • negatīva sabiedrības attieksme • pieaug vietējais bezdarbs • darba devējiem nav motivācijas algot vietējo darbaspēku, jo izdevīgāk ir piesaistīt lētāku darbaspēku no trešajām valstīm • eventuāli apdraudēta valsts drošība un sabiedriskā kārtība • ekonomikas atdzišanas dēļ perspektīvā var samazināties darbaspēka pieprasījums • nopelnītais aizplūst uz ārzemēm
Pakāpeniski liberālā pieeja (atsveišķi pakāpeniski vienkāršojumi imigrācijas un darbiekārtošanas procedūrā)	<ul style="list-style-type: none"> • pilnvērtīgāka iekšējo resursu izmantošana • iespējas efektīvāk realizēt tautsaimniecībā svarīgus liela apjoma infrastruktūras projektus • darba tirgus sakārtošana • saglabājas ekonomikas izaugsme • mazinās atšķirības no kaimiņvalstīm • pakāpeniska iespēja īstenot konservatīvās pieejas ieguvumus un priekšrocības 	<ul style="list-style-type: none"> • nepieciešams laiks, biznesa lojalitāte • mazinās iespējas atgriezties no Latvijas aizbraukušajiem • integrācijas problēmas • sociālās problēmas, nodrošinot ES trešo valstu pilsoņu tiesību regulējuma prasības • negatīva sabiedrības attieksme • nelegālās migrācijas pieaugums • eventuāli apdraudēta valsts drošība un sabiedriskā kārtība

* darba tirgū netiek radīti ierobežojumi un tiek maksimāli veicināta viesstrādnieku ieceļošana, atvieglots vīzu režīms, viesstrādniekiem nav nepieciešamas darba atļaujas, imigrantiem un to ģimenes locekļiem nodrošināta pieeja sociālajām garantijām, atbalsts viesstrādnieku ģimeņu ieceļošanai.

Avots: *Latvijas migrācijas.. 2006; Latvijas skatījums.. 2006; EM.. 2007; autora papildinājumi*

Jāatzīmē, ka šie priekšlikumi lielā mērā sakrīt ar LM variantiem:

1. LM variants – liberālā pieeja;
2. LM variants – daļēji liberālā pieeja;
3. LM variants – konservatīvā pieeja;
4. LM variants drīzāk uzskatāms par reģionālās politikas elementu.

Turklāt, arī EM piedāvātie varianti pēc būtības ir līdzīgi. Ikviens no piedāvātajiem variantiem satur vairākus būtiskus riskus:

- konservatīvais – ekonomikas izaugsmes un konkurētspējas samazināšanos;
- liberālais – ekonomikas attīstības un integrācijas problēmas.

Liberālo scenāriju gadījumā jārēķinās, ka Latvija var kļūt par migrantu tranzītvalsti, t.i., trešo valstu iedzīvotāju legalizācija ES, tad pārcelšanās uz attīstītajām valstīm. Tātad nav viennozīmīgas pieejas, kas atrisinātu esošās un perspektīvās problēmas, un ir jāizvēlas vismazāk riskantā rīcība.

Citās ES valstīs ir jau aprobēti šādi migrācijas politikas instrumenti:

- *deficīta migrācija* – īstermiņa migrācija, ko nosaka valsts sadarbībā ar darba devējiem sezonas darbiem, projektu realizācijai vai atsevišķu sektoru darbības nodrošināšanai;
- *divpusēja uzņemšana* – līgumi ar trešajām valstīm par noteikta skaita un kvalifikācijas darbaspēka uzņemšanu un atgriešanos (Lietuvai ar Baltkrieviju, Igaunijai ar Ukrainu (arī par atgriešanos)) (Indāns 2007);
- *talantu migrācija* – augsti kvalificēta darbaspēka piesaiste, izvirzot noteiktas kvalifikācijas prasības, radot labvēlīgus nosacījumus ģimenes locekļiem;
- *absolventu* piesaiste – tiesības pēc augstskolas beigšanas palikt un strādāt valstī (Guardia, Pichelmann 2006).

Deficīta migrācijas un divpusēju līgumu slēgšanas gadījumā (pēc būtības tā ir daļēji liberālā pieeja) faktiski nav iespējams kontrolēt nelegālo migrāciju pēc līguma darbības termiņa beigām, tomēr atsevišķu īslaicīgu projektu realizācijai tas būtu risinājums. LR šādi līgumi nav izdevīgi, jo, līdzīgi kā no Latvijas aizbraukušie sūta nopelnīto atalgojumu uz mājām, tā arī trešo valstu viesstrādnieki atkal sūtīs naudu projām no Latvijas. Kā liecina pētījumu centra “SKDS” veiktās aptaujas dati, iedzīvotāju attieksme pret to, ka uz Latviju brauktu strādāt ārzemnieki, 69,8% gadījumu ir ļoti negatīva vai drīzāk negatīva. Šīs imigrācijas negatīvo blakusefektu apjomus pilnībā nav iespējams prognozēt, un ir risks sasniegt tos migrācijas apjomus, kādi bija pirms neatkarības atgūšanas. Starptautiskās Migrācijas organizācijas Latvijas biroja bijušais vadītājs I.Mežs plašsaziņas līdzekļos ir paudis viedokli, ka darbaspēka piedāvājuma iztrūkumu līdzīgi kā vecajām ES dalībvalstīm nāksies aizpildīt ar imigrantu palīdzību no austrumpusē esošajām kaimiņvalstīm, kas nozīmētu ik gadus uzņemt aptuveni 20 tūkstošus viesstrādnieku, neskaitot zināmu daudzumu viņu ģimenes locekļu un iecelotājus, kas nespēs iedzīvoties uz palikšanu (*Darbaspēka..* 2007). Domājams, ka Latvija pašlaik nevar atļauties šādu stratēģisku risku.

Attīstīto pasaules valstu praksē ir vairāki piemēri, kad valstis cenšas piesaistīt izglītotu darbaspēku nozarēs, kur tas ir visvairāk nepieciešams valsts tautsaimniecībā. Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks I.Indāns uzsver: “Labi funkcionējoši un atvērti darbaspēka tirgi piesaista augstāk kvalificētus migrantus, bet nekvalificētie strādnieki un tie, kuri ir gatavi strādāt nelegāli, biežāk dodas uz valstīm, kurās ir spēkā stingrs nodarbinātības protekcionisms” (Indāns 2007). ASV politika daudzus gadus vērsta uz zinātnieku (vairāk nekā 25% no doktorantiem ir ārzemnieki (Guardia, Pichelmann 2006)) un inženieru piesaisti, Vācija mēģina atrisināt informācijas tehnoloģiju speciālistu deficītu, atļaujot strādāt augsti kvalificētiem Austrumeiropas speciālistiem. Tajā pašā laikā Vācijas vēsturē bija periods, kad tika piesaistīts mazkvalificēts darbaspēks zemas kvalifikācijas darbu veikšanai. Austrālijā vērojams kvalificēta darbaspēka īpatsvara pieaugums, lai risinātu reģionālās, lauku vai zemas attīstības centru problēmas (*Investor Retirement Visa* – pašvaldība akceptē šādu vīzu darbam noteiktās teritorijās). Kanādā atļauj ārzemju studentiem divus gadus pēc augstskolas beigšanas strādāt valstī. ES kopumā nav raksturīga kvalificēta darbaspēka piesaiste (Guardia, Pichelmann 2006). Pašlaik tikai 5% no imigrantiem, kas ierodas Eiropā, ir kvalificēts darbaspēks, ASV šis skaitlis sasniedz 55% (Sloga, Novicka 2007).

Kaut arī legālais ārzemnieku skaits Latvijā ir salīdzinoši neliels (šobrīd aptuveni 1,5% no iedzīvotāju skaita, citās ES valstīs 4–5%; nav ietverti nepilsoņi, kas palika Latvijā pēc PSRS sabrukuma), šim skaitam ir tendence palielināties. Ņemot vērā vēsturisko pieredzi, iedzīvotāju attieksmi pret migrāciju, kā arī to, ka Latvijā, lai uzturētu augstu IKP pieauguma tempu, ir vajadzīgs papildus darbaspēks, reāli ir šādi rīcības varianti:

1. Selektīva, augsti kvalificēta darbaspēka iekļaušana darba tirgū atsevišķās nozarēs un specialitātēs (talantu migrācija).
2. Augstskolu absolventu, īpaši maģistru, kā arī doktorantu (doktoru) iekļaušana darba tirgū pēc studiju beigšanas.

Talantu migrācijas gadījumos ir jārūnā par samērā nelielu cilvēku skaitu. LR praksē šāds variants ir realizēts, izdodot MK 2004. gada 20. janvāra noteikumus Nr. 44 “Par darba atļaujām ārzemniekiem” (*Ministru kabineta noteikumi..* 2004). Šo noteikumu modifikācija varētu būt daļējs risinājums. 2007. gada 21. jūnijā Saeima pieņēma grozījumus “Zinātniskās darbības likumā”, kas bijušās Padomju Savienības zinātnieku akadēmiskos grādus pielīdzina Latvijas akadēmiskajiem grādiem, tādējādi dodot iespēju veikt zinātnisko darbību Latvijā. EM ir izstrādājusi ES struktūrfondu programmu “Augsti kvalificētu darbinieku piesaiste”, kas arī varētu būt daļējs risinājums. Taču līdzīgu politiku realizē daudzas valstis (Latvijā ārvalstu interesēs darbojas firmas, kas nodarbojas ar kvalificēta darbaspēka rekrutēšanu), un laika faktoram var būt izšķiroša nozīme. Valdībai ir jāpieņem politisks lēmums par to, kuru valstu iedzīvotājus uzrunāt, vai darba iespējas Latvijā būs terminētas, vai darbs Latvijā nozīmē arī uzturēšanās atļauju ģimenēm. Pēdējā laikā ir tendence palielināties viesstrādnieku skaitam no NVS valstīm, tomēr arī NVS valstīs jau vērojams darbaspēka trūkums (Egle 2007). Dabiskais pieaugums kaimiņvalstīs – potenciālajos donoros – arī ir relatīvi zems, turklāt, Polijas vai Čehijas darba tirgus NVS valstīm varētu būt pievilcīgāks. NVS gadījumā mazākas būtu valodas un reliģiski konfesionālās problēmas, tomēr ir risks, ka Latvija var kļūt par migrantu tranzītvalsti, jo, ieviešot iepriekš aprakstīto ES direktīvu, gan augsti kvalificēta darbaspēka, gan faktiski talantu migrācijas politika tiks īstenota visās ES valstīs, un īpaši *vecos* valstu piedāvātās iespējas ir ievērojami augstākas. Pašlaik jau notiek savdabīga krieviski runājošo iedzīvotāju rotācija – Krievijas īstenotās programmas dēļ no Latvijas uz Krieviju pārceļas krievvalodīgie iedzīvotāji, savukārt Latvijā ierodas darbaspēks no Krievijas.

Analizējot absolventu piesaistes iespējas, jāatzīmē, ka 2007. gadā Latvijas augstskolās studēja tikai apmēram 1400 ārzemnieku. Šāds skaits, pat ja visi šie studenti paliktu Latvijā, būtiski neuzlabos situāciju darba tirgū. Bez tam algu līmenis daudzu studentu mītnes zemēs ir ievērojami pievilcīgāks nekā Latvijā. Pēc jaunā Augstākās izglītības likuma spēkā stāšanās ārzemju studentu skaits varētu palielināties. Tādējādi absolventu, kuri zina valsts valodu, iesaistīšana darba tirgū, būtu apsverama. Taču, kā liecina atsevišķu augstskolu (piemēram, RTU) prakse, augstskolās ir jāveic būtiski augstskolu infrastruktūras uzlabojumi (*Darbaspēka..* 2007). Būtiskas ārzemju studentu skaita pieauguma tendences vērojamas Ekonomikas sadarbības un attīstības organizācijas dalībvalstīs, kas lielā mērā saistīts ar iespēju absolventiem strādāt attiecīgajā valstī (*International Migration..* 2007).

Problēmsituācijas esamību apliecina arī LR Ministru kabinetā notiekošā diskusija par EM “Konceptiju par migrācijas politiku nodarbinātības kontekstā”, par kuru ministrijām ir radikāli atšķirīgi viedokļi (Dūmiņa 2007), un lēmuma pieņemšana ir vairākkārt atlikta. Jebkurā gadījumā svarīgākais ir veiksmīgas integrācijas faktors, jo pretējā gadījumā ir apdraudēta latviskā identitāte. Ekonomikas izaugsmes saglabāšana un šī brīža racionālās intereses nav pietiekams pamats plašāka darba tirgus atvēršanai nekvalificētam darbaspēkam, jo tas visticamāk neveicinās ekonomikas attīstību.

Ņemot vērā to, ka cilvēki dodas projām no Latvijas galvenokārt ekonomisko apstākļu dēļ, emigrācija turpināsies kamēr ārzemēs nekvalificēta darba veicējs saņems vairāk nekā kvalificētais darbinieks Latvijā. Turpinās samazināties algu līmeņa starpība starp Latviju un attīstītajām ES dalībvalstīm, kas, savukārt, saglabās augstu inflācijas līmeni valstī. Kaut arī ir vērojams spiediens no darba devēju puses, nebūtu pieļaujama darba tirgus plašāka atvēršana nekvalificētam darbaspēkam, jo:

1. nav izmantotas visas darbaspēka iekšējās rezerves;
2. ir zema darba produktivitāte un uzņēmumu tehnoloģiskais līmenis;
3. notiek algu līmeņa izlīdzināšanās starp Latviju un ES dalībvalstīm;
4. parādās ekonomikas atdzišanas pazīmes, kā rezultātā perspektīvā var samazināties darbaspēka pieprasījums;

5. trešo valstu AKD spiediens uz darba tirgu var palielināt Latvijas iedzīvotāju emigrāciju;
6. Latvijai ir pietiekami daudz rezervju un resursu (augstas pievienotās vērtības ražošanas atbalsts, ES fondu līdzekļu mērķtiecīga izmantošana, reģionu attīstība, ekstensīvo nozaru racionalizācija), lai sasniegtu Nacionālajā attīstības plānā izvirzītos mērķus.

LR valdības atbilde (bez jau iepriekš minētajiem mehānismiem) uzņēmējiem, kas prasa darba tirgus atvēršanu, būtu: minimālās algas pieaugums, ar nodokli neapliekamā minimuma pieaugums, ekonomiski pamatotas nekustamā īpašuma nodokļa likmes, iedzīvotāju ienākuma nodokļa pakāpeniska samazināšana (neskatoties uz augsto inflāciju, pašvaldību budžeta pārpile rosina apsvērt šādu variantu), atbalsta programmas uzņēmumu modernizācijai.

Domājams, būtu nepieciešama selektīva darba tirgus atvēršana augsti kvalificētam darbaspēkam atsevišķās nozarēs (*talantu migrācija*) un augstskolu absolventiem, īpaši maģistriem un doktorantiem (doktoriem), pieļaujot iespēju, ka interese no potenciālo imigrantu puses varētu nebūt liela. ES direktīvas projekta “Par trešo valstu pilsoņu ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumiem AKD nodarbinātības nolūkos” (*Proposal for... 2007*) nosacījumi varētu būt pieņemami Latvijai, taču tās ieviešanas gadījumā nav gaidāma masveida AKD ieplūšana Latvijā.

Bibliogrāfija

- Darbaspēka mobilitāte un migrācijas politika ES un Latvijā.* (2007). Rīga: SIA “Birojs 2000”.
- Demogrāfiskā situācija šodien un rīt.* (2005) Stratēģiskās analīzes komisijas raksti 3(4)/2005. Rīga: Zinātne.
- Dūmiņa, Z. (2007) “Valdībā sāks diskusijas par atvieglojumiem”. *Diena*. 26. maijs.
- Economist Intelligence Unit.* <http://www.eiu.com/index.asp?rf=0>
- Egle, E. “Akceptē ilgi gaidīto migrācijas koncepciju.” http://www.ldiena.lv/lat/business/newspaper/akceptee_ilgi_gaidiito_migraācijas_koncepciju (2007.07.11.)
- Eglītis, J. (2007) *Izglītība zināšanu ekonomikā*. Krājumā “Izglītība zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā. Zinātniski pētnieciskie raksti.”. 142–162. lpp. 2(13) 207. Rīga: Zinātne.
- Eglītis, J., Jermolajeva E. (2007) *Vispārējās izglītības finansējums Latvijā – problēmas un perspektīvas*. Krājumā “Izglītība zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā. Zinātniski pētnieciskie raksti.” 163–195. lpp. 2(13) 207. Rīga: Zinātne.
- Employment in Europe 2006.* (2006) European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.* (2006).
- Ērenpreiss, J. (2007) ”Vai eiropieši izdara kolektīvu pašnāvību? Vai Latvija pievienojas?” *Diena* 21. septembris.
- Europe in Figures.* Eurostat yearbook 2006-07.
- European Commission Report on Demographic situation in the EU.* 2005.
- European competitiveness report.* (2006). Communication from the Commission. COM (2006) 697 final Commission staff working document SEC1467/2.
- Gromovs, J. (2006). *Migrācijas politika Eiropas Savienībā*. Krājumā “Latvija Eiropas Savienībā” Nr. 1. Rīga.
- Guardia, N.D., Pichelmann, K. (2006) *Labour Migration Patterns in Europe: Recent Trends, Future Challenges*. EU, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Nr. 256.
- Ignatāne, G. (2006) *21. gadsimta Trīsdesmit gadu karš Vācijā*. Krājumā “Latvija Eiropas Savienībā” Nr. 1. Rīga.

- Indāns, I. (2007). "Baltijas valstu migrācijas politika: pārmaiņu laiks tuvojas." *E-Vēstnesis*. 10. novembris
- International Migration Outlook*. (2007) Annual report 2007 edition. OECD.
- Kazāks, M., Kūle, L., Strašuna, L. (2007) *Vai Latvijai nepieciešama darbaspēka imigrācija?* Makroekonomikas un finanšu tirgus analīzes nodaļa. Hansabanka.
- Key figures on Europe*. Statistical Pocketbook (2006). European Communities.
- Koncepcija par migrācijas politiku nodarbinātības kontekstā* (informatīvā daļa). http://www.mk.gov.lv/doc/2005_07/IEMkonc_190607.doc (2007.07.11.)
- Latvijas migrācijas politika: problēmas un perspektīvas*. (2006). Rīga, Latvijas Ārpolitikas institūts.
- Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. (2006) Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga: Zinātne.
- Labklājības ministrijas pētījums "Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte". (2007) Rīga: Latvijas Universitāte.
- Labklājības ministrijas pētījums. "Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros". (2007) Rīga: Latvijas Universitāte.
- Mičels, D. (2004) *Jaunie drošības izaicinājumi un ES risinājumi*. Raksts sadaļā "Kioto, globālā sasilšana un daudzpusējie režīmi." Rīga. Semināra materiāli.
- Migrant Integration Policy Index*. British Council. <http://www.integrationindex.eu/> (11.11.2007.)
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 44 "Noteikumi par darba atļaujām ārzemniekiem". Rīga, 2004. gada 20. janvārī. "Latvijas Vēstnesis" 12 (2960) 23.01.2004.
- Pētījuma "Cilvēkresursu potenciāla noteikšana Latvijas mašīnbūves un metālapstrādes nozarē un stratēģijas izstrāde jauno speciālistu piesaistei šajā nozarē, pielietojot reklāmas pasākumus un motivēšanas shēmas" (2005) 1. gala ziņojums "Cilvēkresursu analīze Latvijas mašīnbūves un metālapstrādes nozarē". Mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecības uzņēmēju asociācija. Rīga.
- Pētījums "Kvalificētu cilvēkresursu pieprasījuma analīze kokapstrādes nozarē: pašreizējā situācija un nākotnes prognozes". (2007) Gala ziņojums. Rīga: SIA "Baltijas Konsultācijas".
- Proposal for a Council Directive on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment*. (2007) The European Commission, Interinstitutional File: 2007/0228 (CNS). Brussels.
- Commission Staff Working Document. Accompanying document to the Proposal for a Council Directive on the conditions of entry and residence of third country nationals for the purpose of highly qualified employment*. (2007) Impact assessment. Interinstitutional File: 2007/0228 (CNS). 14490/07, ADD 1, Brussels.
- Commission Staff Working Document. Accompanying document to the Proposal for a Council Directive on the conditions for entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment*. (2007) Summary of the impact assessment. The European Commission, Interinstitutional File: 2007/0228 (CNS). 14490/07, ADD 2, Brussels.
- Rekomendācijas un darbības plāns augsti kvalificētu cilvēkresursu trūkuma novēršanai Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozarē*. (2005) Pētījuma rezultātu apkopojums un rekomendācijas. Rīga: Latvijas Elektrotehnikas un elektronikas rūpniecības asociācija.
- Roze, M. (2006) *Migrācijas politika Latvijā*. Krājumā "Latvija Eiropas Savienībā" Nr. 1. Rīga.
- Sloga, G., Novicka, A. (2007) "Drīzāk inženieris no Ukrainas, nevis ārsts no Indijas". *Diena* 4. oktobris.

Tomsone, I. (2007) "Ekonomikas bremzes – darbaroku trūkums." *Latvijas Avīze* 28. jūnijs.
World migration. (2005). International organisation for Migration.

Summary

CILVĒKRESURSU PĀRVIETOŠANĀS – LATVIJAS IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS

Jānis Eglītis

Since Latvia has become EU member state the economic situation has changed significantly. Free movement of capital, persons, services and goods gives new opportunities and new challenges. Unlike the expectations there is significant labour movement from Latvia to old EU member states that together with unfavourable demographical situation threaten sustainable development of the country. One of the probable solutions of diminishing economical and social tension is wider opening of labour market for the citizens of the third countries that is not a simple solution. The article analyses the probable actions mostly from economical and political point of view. Main conclusion – the access to the labour market should be simplified for highly qualified labour force from the third countries.

Резюме

ПЕРЕДВИЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ – ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ЛАТВИИ

Янис Эглитис

После вступления в Европейский Союз изменилась и экономическая ситуация в Латвии. Свободное передвижение товаров и услуг, капитала и людских ресурсов одновременно порождает и вызовы и возможности. Вопреки прогнозированному, наблюдается выезд жителей Латвии в *старые* страны ЕС с целью трудоустройства, что наряду с неблагоприятной демографической ситуацией создает угрозу для долгосрочного развития Латвии. Одна из возможностей снижения экономических и социальных угроз – разрешить ввоз рабочей силы из третьих стран, что также является неоднозначным решением.

Цель статьи – проанализировать возможные варианты разрешения сложившейся ситуации с экономической и политической точек зрения. В выводах автор предлагает облегчить доступ к рынку труда Латвии высоко квалифицированных специалистов из третьих стран.

ORIGINS OF REGIONAL IDENTITY OF EASTERN LATVIA (LATGALE) AND APPROACHES TO ITS INVESTIGATION

Aleksandrs Ivanovs, Henrihs Soms

Historiography of Latgale considers the regional identity of Eastern Latvia (*Latgale*) a starting point for investigation of its history. This approach provides researchers with an opportunity to study specific manifestations of some basic tendencies in the history of Latvia as reflected in Latgale region. At the same time, this approach reveals local features that make Latgale different from the other parts of Latvia. The features of the regional identity of Latgale form a model of the history of Latgale in general. The discourse upon the origins of the regional identity of Latgale provided in the paper has some practical consequences: it justifies the fact that this historical region is an independent and comprehensive object of historical research.

Key words: Eastern Latvia, Latgale region, regional identity, regional (local) history, case study.

In the second half of the 20th century, focusing on regional (local) history has become one of the most important trends in researching past events and, at the same time, – a precondition for studying national history, since the fates of historical regions reflect global and national history with its causes and effects, but the image of the past becomes specific and individual (Ivanovs, Soms 1999, pp. 96–98; Ivanovs 2000, pp. 9–15). Within this context, the study of the regional identity of Latgale is of paramount importance.

The regional identity of Latgale embodies common features of the history of Latvia and the Latvian people. At the same time, as a result of interaction of specific historical factors, certain regional peculiarities have appeared and made Latgale a different place, compared with the rest of Latvia. The correlation and interaction of the common and distinctive features have created the regional identity of Latgale that is considered to be an independent object of research by historians (Soms 1992; Ivanovs 2000; Ivanovs, Soms 1999, 2001).

The Latgale Research Institute (in Latvian – *Latgales Pētniecības institūts*; hereafter – LPI) of Daugavpils University has stated that research of the regional identity of Latgale is its priority. From 1991 to 2007, the LPI organized 15 research conferences and published 6 collections of research papers *Acta Latgalica* (volumes 8–13). The LPI continues the tradition of the Latgalian Research Institute, founded in the USA and Western Europe in 1960. Seven volumes of *Acta Latgalica* as well as several important research materials about Latgale were published abroad (volumes 1–7). Currently, the LPI has signed cooperation agreements with several institutions of higher education in Latgale. Since 1994, the information related to Latgale has been compiled by the LPI in the *Latgale Dati* database, part of which is available in the Web (see: www.dpu.lv/LD/lid.html). It is the beginning of a complex source base for comprehensive research of the history of Latgale.

The experience of researchers in the West (especially, the USA, Germany and Italy) and in Russia is useful in investigating the history of Latgale. The first steps have been taken to develop cooperation between local historians and researchers and foundations abroad. In May 1998, the conference “Kurzeme, Vidzeme, Latgale: Historical Regions and Identity” was organized in Riga by the Volkswagen Foundation, Germany (see: Kurzeme, Vidzeme, Latgale 1999).

Benefiting from the experience accumulated by other researchers (Zeile 1996, pp. 12–3; Ivanovs, Šteimans 1999, pp. 115–9), this article aims to provide an insight into the creation of the identity of Latgale and to develop a dynamic retrospective model of the

region by means of aggregation and interpretation of historical data. In our opinion, no fact is to be considered of minor importance – all facts play their role in the history of the region. However, the degree of importance attributed to cultural and historical facts by the inhabitants can be one of the criteria in selecting particular data. In this paper, which can be seen as a *case study* of the regional identity of Latgale, the description of Latgale's past is provided by “looking through the eyes” of the local people.

In order to promote the investigation of the history and regional identity of Latgale, an appropriate pattern of regional historical research is to be established. Two alternatives are possible. The first alternative is to provide facts of history and culture so that the image of the past is created “spontaneously”, without “interference” of the researcher. The second alternative is to create and substantiate the historical model of the region and then to identify and investigate the historical facts and historical records so that the image of the past of the region is vivid, specific, and comprehensive. The first alternative is extensive and time-consuming, and it is not likely that it will be consistent and coherent. The second alternative reflects the human cognition process: the researcher develops abstract models of reality and then checks their congruence with the reality. The model of the history of Latgale is to be sought in the regional identity of Latgale, namely, the *factors* that have determined the identity and the *features* that are to be considered the components of that identity. In other words, it is a particular notion of the regional identity of Latgale that turns out to be the model of the history of the region. The determination of the exact geographical location of the region is a precondition for the research – it should be taken into account that the borders of the region were not the same throughout the centuries.

In the Middle Ages, the region of Latgale was located in the east part of the present-day territory of Latvia. From the 13th to the 16th century, the authors of historical narratives (Livonia's *Heinricus*, Old Russian Chroniclers, and others) and documentary records called the right bank of the River Daugava where the Baltic tribes lived *Latgale* (also *Latgola*). From the 16th century onwards, the present area of Latgale was officially called the Polish *Inflantia* (a distorted Polish name for Livonia). The present name of Latgale was introduced by the representative of the Latgalian national awakening movement Francis Kemps at the beginning of the 20th century.

Latgale is separated from the rest of Latvia by three rivers: Daugava, Pededze and Aiviekste. In the east, Latgale borders on Russia and Belarus. In the territory of Latgale, currently there are five administrative districts (Balvi, Krāslava, Ludza, Preiļi, and Rēzekne), and part of four other administrative districts (Alūksne, Daugavpils, Jēkabpils, and Madona). From 1920 to 1944, Jaunlatgale (later Abrene) district was also a part of Latgale. A total of 1,2 thousand km² of the district was cut off and annexed by Russia. In the Latvia's first period of independence (1918–1940), the total area of Latgale was 15679,6 km² or 23.83% of the area of Latvia. Daugavpils (with more than 45000 inhabitants) and Rēzekne (with more than 13000 inhabitants) ranked among the six largest cities in Latvia. In 1935, the population of Latgale was more than 567000 people, or 29,15% of the total population of Latvia (*Latvija skaitļos* 1938, pp. 22–6).

In the second half of the 20th century, the population of Latgale tended to decrease. The latest statistical data show that 377000 people, that is, less than 16% of the total population of Latvia, lived in Latgale at the beginning of 2000 (calculated using the data from *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata* 2001, pp. 49–61). It should be noted that nowadays the trend towards further depopulation is present.

The distinctive character of Latgale has several typical features. As stated previously, some of these features are shared by all the historical regions of Latvia and reflect the overall history of the Latvian people. The distinctive features arise from the political, socio-economic and ethnic history of Latgale. Those features that reinforced the identity of the

region and the historical forces and factors that determined them deserve special research in the context of the history of Latgale.

The characteristic features of Latgale were shaped by the struggle and interaction of two contradictory historical forces. Researchers of the ethnic history of Latgale note that one of the two forces was the Latgalian ethnic mentality, which did not let the Latgalian ethnic community, its vitality and creativity, disappear (Zeile 1997, p. 281). The other force was the influence of the neighboring nations, as well as the culture, traditions, life-style, and languages of other nations. From the global perspective, the interaction of these two forces can be described as follows: when external, often hostile, influence sought to weaken Latgalians as an ethnic community and as an integral part of the Latvian nation, the strong ethnic mentality of Latgalians created an important support pattern (about the concepts support pattern' and support model' see Allworth 1977), allowing the ethnic community to exist and maintain its identity, together with all its forms of expression. The struggle started in the Middle Ages, when ancient Latgalians – the predecessors of modern Latgalians – created their first states in the east of present Latvia (7th–13th century), and it continued until the end of the 20th century.

As the research of the history of Latgale shows, the never-ending struggle for survival and preservation of ethnic values is reflected in various dimensions. When the history of the struggle is reconstructed in the context of language development, the destiny of Latgale is reflected in changes of the prevailing language in the area: Old Latgalian (7th–13th century), Latin and German (13th–16th century), Polish (1561–1772), Russian (1772–1917 and 1940–1989), and Latvian (1917–1940 and since 1990) (Zeile 1995, p. 10; Zeile 2006, pp. 509–25). Considering the fact that the ethnic culture is based mainly on the language, the history of changes of the prevailing language reveals the change and interaction of the dominant culture patterns in Latgale. The historical reconstruction of the struggle can also be based on the research of ethnic composition of the population in Latgale (Strods 1989). However, a general approach to the research of the history of Latgale requires a description of the political domination of the states which have included Latgale as their part – the Order of Livonia, Poland and Lithuania, the Russian Empire, the Soviet Union – and the consequences and influence of such domination on the development of the Latgalian ethnic community. As a result, both reconstructions demonstrate the preservation of the ethnic identity of Latgale, in spite of continuous hostile influences and threats. Moreover, the resistance of the Latgalian ethnic mentality against external forces seems to have reinforced the identity of Latgale. Thus, the struggle can be considered the axis of the history of Latgale and the determiner of the key regional features.

It is not by chance that the most essential features of the Latgalian identity are ethnic in nature – initially, they developed as a result of the ethnic history of the region. The Latgalian language is one of the most important features. It should be noted that, historically, Latvia has two traditions of writing: the Latvian literary, or national writing, and the Latgalian writing as a regional form of writing (Braidaks 2007). The range of literature in the Latgalian language is rich – religious writings, calendars, newspapers, magazines, poetry, stories, etc. By World War II, the number of books in the Latgalian language reached 2,000, and the total number of published copies was 10 million (Seile 1936). In the Soviet period, the use of the Latgalian language was restricted. The tradition of Latgalian writing was continued in exile – in Germany, the United States, Canada, and Sweden, where about 120 titles of books were published. After the restoration of the independent Republic of Latvia there has been a growing interest in the Latgalian language; newspapers, magazines, and fiction are published; Latgalian culture and history are investigated. Approximate estimates show that the Latgalian language is used as a daily means of communication by about 150000–200000 people.

It should be noted that several languages are spoken in Latgale at present – Latvian, Russian, Polish, and Lithuanian. This reflects the multicultural environment of this particular region of Latvia, which is another essential feature of Latgale (Apine 1996). The tradition of multiculturalism was shaped by the ethnic history and especially by the inter-ethnic cooperation among the Latvians of Latgale, Latgalians (as a sub-ethnic group of Latvians or an ethnographic group with several specific features, distinct from the ethnic group), and other ethnic communities (Poles, Russians, Jews, Byelorussians, Lithuanians). The pattern of the ethnic relations in Latgale reflects the specific history of the region, since every minority represents a particular historical period of the region. Thus, for example, the heritage of Russian domination is reflected in the ethnic consciousness of Russians and, partly, in their values and patterns of behaviour. On the whole, the multicultural environment is a contradictory phenomenon since, on the one hand, it threatens the survival of the Latgalian ethnic identity, and, on the other hand, the “tradition of co-existence” of various ethnic groups can be considered a positive phenomenon in Latgale (Milts 1996, pp. 115–6).

An important feature of Latgale is the domination of Catholicism and the fact that it is identified with ethnic consciousness. By World War II, 58% of the population of Latgale was Catholic, 16% Russian Orthodox, 14% Russian Old Believers, 8% Lutheran, 5% Jewish. By comparison, in Latvia as a whole there were 24% Catholics and 56% Lutherans (Maldups 1938, p. 71). In the Soviet period, because of its atheist ideology, a person's religion was not officially recorded. There are almost a hundred Catholic parishes in Latgale. The Basilica of Aglona in Preili district is an important East European centre of Catholicism. Following the order of the Pope, the Rēzekne – Aglona episcopacy was created for the Catholics in Latgale.

The domination of the monotheistic religion – Catholicism – played an important role in shaping the ethnic character of Latgalians. The relations of Latgalians with Catholic priests differed from those in Kurzeme and Vidzeme. In Vidzeme, witch-hunting took place and witches were burnt at the stake, but in Catholic Latgale nothing of the kind took place. In works of fiction describing Latgale, the priest is a kind-hearted person, viewed by peasants as an advisor, a bearer of spiritual light and beauty. Under the influence of religion, the Latgalians developed a certain fatalistic attitude towards life and its problems. In the 20th century, as a result of continuous contacts, the differences in ethnic mentality were levelled, although certain elements were retained. Many researchers say that Latgalians express their sorrow more quietly and behave more joyously when they are happy. The degree of collectivism and mutual assistance is greater in relationships among neighbours (Apine 2001, pp. 59–67).

The nature of Latgalians as well as specific features of the regional identity of Latgale is the result of interaction of several factors. Opinions differ as to when the distinctive character of Latgale started to develop – was it the 17th century, when Latgale was incorporated into the Polish-Lithuanian state, or was it long before that, along with the ancient Latgalian states in the 9th–13th century? Be that as it may, all the researchers conclude that it is only from the 17th century that the history of Latgale was influenced to a considerable extent by several factors that determined its specific history, which was different from that of the rest of Latvia (Ivanovs, Šteimans 1999). These factors form a stable hierarchical system (Počs, Poča 1993, p. 3).

In Livonia, there were no distinct differences among the regions of Latvia since the system introduced by German Crusaders – the German lifestyle and Catholicism – united the inhabitants of Latvia. The year 1629, when the Truce of Altmark was signed between Rzeczpospolita and Sweden, was a benchmark in the history of Latgale. Vidzeme with Riga came under Swedish rule, Kurzeme was partly subject to Poland, but Latgale was fully controlled by Poland and was a part of Rzeczpospolita, or Poland-Lithuania.

The most important factors in the history of Latgale are the following: its geographical and political location; its administrative isolation from the rest of Latvia since the 17th century; its specific social and economic conditions (serfdom was abolished later, in 1861; land plots were small); the lasting influence of the Catholic Church and the spread of the Russian Orthodox Church; and ethno-demographical processes (high birth rate, large families, and migration).

Along with Latvia and the Baltic countries in general, Latgale found itself in the area where geopolitical interests met. Geopolitics is an inseparable part of military strategy; therefore, Latgale, being in a strategically important area next to the Daugava River, found itself in the place where the great powers realized their geopolitical interests.

Since the 16th century, Latgale often became a battlefield where the European countries fought for their hegemony in the territory of the present Baltic States. From the 16th to the 20th century, Russia, Germany, Poland, Sweden, and France chose Latgale as the place where to resolve their geopolitical interests by means of armed force. Latgale experienced four wars initiated by the great powers: the Livonian War (1558–1583), the war between Poland and Sweden (1600–1629), the First Northern War (1655–1660), the Great Northern War (1700–1721), the war between France and Russia (1812), and also World Wars I and II. At the start of the 20th century (1920), Latgale was the scene of conflict where the armed forces of Latvia, Poland, and Soviet Russia were involved – it was the final stage of Latvia's liberation war.

In wartime, Latgale changed its owners' several times. The presence of armed forces – regardless of whether they were native forces or those of other countries – seriously affected the situation of the local people. Devastating requisitions, plundering, raids of soldiers and mercenaries along with the direct damage caused by war led to the outbreak of plague in Latgale, as in many other European countries. The decrease in the population was particularly felt in Latgale since it was a sparsely populated region. However, it is difficult to obtain precise data about the demographic consequences of the wars in the period from the 16th century to the 19th century, but it is clear that the population decreased considerably. Many people fled from the areas exposed to the threat of war. There was a shortage of workers in the countryside, which encouraged the serf trade. The consequences of wars were also seen in the peasants' unrests.

At the time of World War I, thousands of civilians became refugees. The majority of the refugees from Latgale were sent to Vitebsk, the centre of the province. In a very short time, the population in Daugavpils decreased from 120000–125000 to 12000, that is, ten times less than before the war (according to some historical records, the decrease was even greater).

Latgale suffered considerable losses under the Red Terror. On March 26, 1919, the Soviet authorities declared the start of the Red Terror in Daugavpils. Arrests started; the first 76 arrested persons were shot on the night of March 27. According to some records, the number of victims reached nearly a thousand in the period from March to July. Representatives of many ethnic communities were killed, but the Poles were subject to special terror in the autumn of 1919, when the Polish army reached the Daugava river and, along with the Latvian army, was getting ready to fight the Soviet forces.

Latgale was affected by another wave of terror and repressions in 1940 and 1941. On account of ideological and class motives, people were arrested and deported. On June 14, 1941, 1,007 people were deported from Daugavpils district, 595 from Rēzekne district, and 435 from Ludza district (Aizvestie, 2007).

Enormous damage was incurred by Latvia, including Latgale, in World War II. In 1941, Nazi Germany occupied Latvia. When the situation of the German army deteriorated on the Eastern front, Latvian men were conscripted by force into the Latvian Legion.

Latvians could not accept the loss of their independent state. A national resistance movement was organized to resist the aggression of the great powers; it cost many lives. In 1944–1945, being afraid of the Stalinist terror, thousands of Latgalian fled to the West.

An American teacher, when teaching the geography of Eastern Europe to the children, compared the outline of the Baltic Sea on the map with that of a praying woman – her head rests in the forests of Finland, her hands are held in the lowlands of the Baltic countries and her knees are in the plains of Lithuania and Poland; she is praying for peace for her nations. The outline of the Baltic Sea actually matches this description. The Baltic nations have never stopped praying for peace (Puisans 1997, p. 200).

The historical isolation of Latgale from the rest of Latvia also led to emergence of distinctive features in the economy of Latgale. As early as the time of the Polish rule, it was clear that the feudal system was ineffective. However, the peasants were deprived of their civil rights even after the incorporation of Latgale into the Russian Empire in 1772. Serfdom was abolished in Russia only in 1861, and the peasants in Latgale gradually became land-owners as a result of a complicated land purchase procedure. In other regions of Latvia, serfdom was abolished much earlier: in 1817 in Kurzeme, in 1819 in Vidzeme. On the eve of the agrarian reform in the Republic of Latvia, farmsteads prevailed in Vidzeme and Kurzeme (from 15 to 150 ha), but in Latgale there were basically small farmers, since 60% of farms had 5–10 ha of land. The differences in the agrarian situation in the regions of Latvia made the implementation of the land reform of 1920 more difficult. Nevertheless, the overall outcome was successful – the structure of the population changed considerably, and the productivity of agriculture increased, Latvia started exporting butter, ham, and grain. However, the feudal system of farming had left traces in the psychology and consciousness of the Latgalian peasants. Team spirit, mutual assistance, modesty, even indifference towards property were typical features.

In terms of socio-economic development, the social differentiation of the peasantry in Latgale was slow and weak. It was determined by the so-called shortage of land, since manor houses contained large plots of land (up to 67% of privately owned land at the start of the 20th century). Land was cheaper in Latgale; therefore, people from other Latvian regions – local merchants and affluent citizens – bought land there. The Latgalians were subjected to the policy of Russification, and faced considerable restrictions with regard to land purchase. The tradition of a father's passing his land to his many children also played a role. Instead of consolidation, it led to the fragmentation of property. As a result of these conditions, a small class of relatively affluent peasants existed together with a great number of poor peasants in Latgale in the second half of the 19th century and early 20th century (Boruks 2003, pp. 8–322).

Since the ancient times, historical developments have promoted the influx of other ethnic groups in Latgale. The eastern part of Latvia was a special area where the Finno-Ugrians, and later the Baltic and the Slavonic tribes, came into contact. Latgale was not densely populated in the 17th century (approximately 7 persons per 1 km²). In the 16th–18th century, there was an influx of Polish landlords, civil servants, peasants, and Russian Old Believers who were persecuted in Russia. Russian civil servants, merchants, and peasants flooded Latgale after it was incorporated into the Russian Empire (1772).

Latgale's border with Eastern Slavs meant a constant influx of Slavs and thus frequent opportunities to communicate with Byelorussians and Russians in Pskov and Novgorod. Of all the regions, Latgale suffered the most from the Russification policy enforced by the Russian Empire. The situation was especially difficult after 1865, when, as a result of the suppression of the Polish uprising, it was illegal to print books with Latin letters in Latgale. The prohibition was in force for 40 years (until 1904).

At the end of the 19th century, poverty and shortage of land forced the peasants to move to St. Petersburg and to Siberia in search of work. About 100 Latvian villages were established there. To facilitate the process of Russification, moving to Siberia was supported by the tsarist government.

After the establishment of the Republic of Latvia in 1918, many Poles went to Poland, and Lithuanians to Lithuania. Latvian traders, craftsmen, and civil servants from Vidzeme and Zemgale settled in Latgale. In the 1920s–1930s, the birth rate was higher in Latgale, compared to the rest of Latvia; often there were 6–8 children in the family.

After World War II – in the 1950s and 1960s – Latgalians moved to Vidzeme, Kurzeme, and Riga regions. Many Russians and Byelorussians settled in areas close to the border. Currently, the ethnic composition is diverse in Daugavpils, Krāslava, and Rēzekne districts. In some rural communities, the Latvian language is hardly spoken.

As a result of uncontrolled urbanization and migration, the percentage of people living in towns is high in Latgale. The largest cities in Latgale are Daugavpils with 115000 people (14% Latvians, 13% Poles, 70% Russians, Lithuanians, Ukrainians) and Rēzekne with 40000 people (40% Latvians, 55% Russians) (*Demogrāfija 2007*, 35–36). These figures prove that Latgale was subjected to the policy of Russification implemented by the Soviet authorities, and that policy can be regarded as a continuation of the policy of the Russian Empire. The Soviet nationality policy in Latgale was closely related to its socio-economic policy. The mechanism of interaction among the economic, social, and national policies was simple, even primitive, and it was applied not only in Latvia but also in other Baltic countries under the Soviet rule: by accelerating extensive industrialization, the Soviet regime stimulated migration and depopulation of the rural areas in Latgale (Markausa 1991; Mežgailis, Trostina, Katkovska 1992). These processes affected Latgale more than other regions of Latvia. It should be noted that the Soviet nationality policy involved the application of means that were approved by the Russian Empire, namely, the intensive introduction of the Russian language and fostering a negative attitude towards the Latgalian language (Stafecka 1991, p. 53), fighting against the Catholic Church, and indoctrinating of the inhabitants of Latgale.

At first sight, it seems that the Soviet nationality policy has achieved its key objective – the ethnic composition of the population in Latgale has changed (Markausa 1991, p. 19; Mežgailis, Trostina, Katkovska 1992, pp. 5–24). As a result, in terms of the number of Latvians, Latgale has fewer Latvians than other regions of Latvia. However, the sociological research carried out in the early 1990s (e.g. see Ivanov 1993) shows that, in fact, the aim of Russification has been only partly achieved, although various ethno-demographic policy tools had been applied. To a certain extent, the Soviet regime promoted the denationalization of the minorities living in Latgale, but it failed to destroy the ethnic mentality and national consciousness of Latgalians. At the end of the 1980s, while representatives of the minorities in Latgale (Byelorussians, Ukrainians, Jews, Russians) showed very low indices of self-identification and national consciousness, the Latgalians (Latgalian Latvians) had preserved their ethnic identity and viability, their language, culture, and mentality (Zeile 1997). It seems that the preservation of the Latgalian ethnic identity in a hostile environment, despite oppression and external factors, is one of the most important features of the regional identity of Latgale which requires further research.

Among other historical factors affecting Latgale, the role of the Catholic Church and religion should be mentioned. During the Reformation in the 16th century, Latvia (actually, Kurzeme and Vidzeme with Riga) and Estonia became typical Northern European countries. However, Latgale being under the influence of Poland experienced the Catholic Counter-Reformation. The local people had to accept the forgotten Catholicism and the Polish language and culture. There were not many new preachers of Christianity. Jesuits, Domini-

cans, etc., preached in Latgale. On the whole, in the second half of the 18th century, 32 Jesuits, 28 Dominicans, 10 Lazarists, and 3 Bernadines operated in Latgale at the same time. They kept growing in number. In 1888, representatives of religious orders preached for 200,000 people in the eastern part of Latvia (Zeile 2006, p. 206). It took less than a century for the small number of clergymen to reconvert the Latgalian population, to teach them read and write and to reunite them with the Catholic culture. The success of the missionaries was not determined solely by their commitment to their vocation. The activities of religious orders were limited to religious and cultural life – they were never of any political importance in Latgale. The model of medieval Europe where access to education and science was available only at the institutions of Church such as schools, monasteries, and universities, existed for a long time in Latgale. Therefore, the first Latgalian writers, collectors of folklore, public activists and researchers were Catholic clergymen (Taivans 1993, p. 255).

The Catholic Church and the priests play an important role in the life of the Latgalian Latvians – religion has its established place in their culture and conscience. Catholicism united Catholic Latvians, Poles, and Byelorussians and thus exposed them to assimilation (polonization). The Polish culture has been present in Latgale for 400 years. The Polish influence existed even after Latgale was incorporated into Russia, and it is clearly seen in the distinctive nature of Latgale. For example, church architecture determined the aesthetic taste and ideals of the people, and libraries established by missionaries in the manor houses of Polish landlords promoted the education of the people. The educated class of Latgale accepted the Polish language and culture in order to move to a more elevated level of culture and education (Kaminska, Bistere 2006, pp. 6–13).

Despite the intensive Russification and the threat of polonization, Latgalians managed to preserve their distinctive features. How can this stability be explained? The explanation is found in the social homogeneity of Latgalians (there were no major social or property differences) and the amalgamation of Catholicism and ancient traditions that protected their identity.

The discourse upon the regional identity of Latgale has some practical consequences: it justifies the fact that this historical region is an independent and comprehensive object of research. This, in its turn, necessitates a complex approach to a comprehensive investigation of the region, and the united and coordinated efforts of specialists and researchers from various sectors.

Bibliography

- Allworth, E., ed. (1977) "Nationality Group Survival in Multi-Ethnic States: Shifting Support Patterns in the Soviet Baltic Region". New York; London.
- Aizvestie: 1941. gada 14. jūnijs* (2007). [sagat.: Ainārs Bambals... [u.c.]; zin. red. Elmārs Pelkaus. Rīga.
- Apine, I. (1996) "Multikulturālisma tradīcijas Latgalē". In: *Latgale un Daugavpils: Vēsture un kultūra*. Daugavpils.
- Apine, I. (2001) "Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā". Rīga.
- Boruks, A. (2003) "Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā: No senākiem laikiem līdz mūsdienām". 2. pārstrādātais un papildinātais izdevums. Jelgava.
- Breidaks, A. (2007) "Darbu izlase 2 sējumos". Rīga.
- Demogrāfija 2007*. (2007) "Statistisko datu krājums". Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.

- Ivanov, A. (1993) "Vyzhivanie etnicheskoj identičnosti v inonatsional'noi srede: Teoreticheskiĭ podhod i chastnyi primer situatsii v Daugavpilsē". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 5 (550).
- Ivanovs, A. (2000) "Reģionālisma problēma Latgales vēstures kompleksajā izpētē. In: *IX Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēstures sekcija*. Vol. 3. Daugavpils.
- Ivanovs, A., Soms, H. (1999) "Latgales vēstures izpētes kompleksā programma: historiogrāfisks aspekts, metodoloģija, saturs". *Latvijas Vēsture*, 1 (33).
- Ivanovs, A., Soms, H. (2001) "Izpētes programma 'Kompleksā avotu mācība un Latgales vēstures datorizētā avotu bāze Latgales Dati': saturs, metodoloģiskais pamatojums un historiogrāfiski komentāri". In: *Acta Latgalica*, 11. Daugavpils.
- Ivanovs, A., Šteimans, J. (1999) "Latgales vēstures historiogrāfija (1946–1999)". Rēzekne.
- Kaminska, R., Bistere A. (2006) "Sakrālais arhitektūras un mākslas mantojums" *Daugavpils rajonā* [Sacral Architecture and Art Heritage in Daugavpils District]. Rīga.
- Kurzeme, Vidzeme, Latgale: Reģions un identitāte vēsturē: Konferences materiāli (1999) Rīga: N.I.M.S.
- Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2000 (2001) Rīga.
- Maldups, A. (red.) *Latvija skaitļos, 1938 (1938)* Rīga.
- Latvija skaitļos, 1938 (1938)* Rīga.
- Latvijas demogrāfijas gadagrāmata, 2000 (2001) Rīga.
- Markausa, I. (1991) "Iedzīvotāju skaita, izvietojuma un sastāva izmaiņas Latgalē". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1 (522).
- Mežgailis, B., Trostina, V., Katkovska I. (1992) "Latgales iedzīvotāji: demogrāfiskās pārvērtības 57 gadu laikā (1935–1991)". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2 (535).
- Milts, A. (1996) "Latgaliešu raksturs". In: *Tāvu zemes kalendārs, 1997*. Rēzekne.
- Počas, K., Poča, I. (1993) "Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā (līdz 1945. gadam)". Rēzekne.
- Puisāns, T. (1997) "Vēstures mozaīka". Rēzekne.
- Seile, V. (1936) "Grāmata Latgales latviešiem: Latgaliešu dialektā izdoto grāmatu hronoloģiskais, sistemātiskais autoru un izdevēju rādītājs (1585–1936)". Rīga.
- Soms, H. (1992) "Latgales vēstures mācību programma, pamatfakti, avoti un literatūra". Rēzekne.
- Stafecka, A. (1991) "Trīs posmi latgaliešu rakstu valodas vēsturē". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1 (522).
- Strods, H. (1989) "Latgales iedzīvotāju etniskais sastāvs 1772.–1959.g.". Rīga.
- Taivans, L. (1993) "Kristietības ceļi Latgales sakrālajā mākslā". In: *Acta Latgalica*, 8. Rēzekne.
- Zeile, P. (1995) "Valoda un Latgales kultūrvēsture". In: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte* [Research of National Processes and Cultural and Historical Problems of Latgale] Rēzekne.
- Zeile, P. (1996) "Latgales kultūras vēsture: Programma-konspekts". Rēzekne.
- Zeile, P. (1997) "Latgaliešu etnentalitāte un kultūra". In: *Acta Latgalica*, 9. Daugavpils.
- Zeile, P. (2006) "Latgales kultūras vēsture: No akmens laikmeta līdz mūsdienām". Rēzekne.

Копсавилкумс

AUSTRUMLATVIJAS (LATGALES) REĢIONĀLĀS IDENTITĀTES ĢENĒZE UN PIEEJAS TĀS IZPĒTĒ

Aleksandrs Ivanovs, Henrihs Soms

20. gadsimta otrajā pusē pievēršanās reģionālajai (lokālajai) vēsturei ir kļuvusi par vienu no svarīgākajām tendencēm vēstures izpētē un, vienlaikus, – par nacionālās vēstures zinātnes attīstības priekšnoteikumu, jo tieši vēsturisko novadu likteņos uzskatāmi atklājas globālā un nacionālā vēsture, tās likumsakarības, bet pagātnes tēls kļūst konkrēts un individuāls. Latgales pagātnē un tagadnē iemiesojās Latvijas un latviešu tautas vēstures kopīgās iezīmes; tai pašā laikā specifisku vēstures faktoru ietekmē veidojās un nostiprinājās arī dažas reģionālās īpatnības, kas atšķir Latgali no pārējās Latvijas. Šo kopīgo un atšķirīgo iezīmju mijiedarbība veido Latgales novada identitāti.

Tieši specifiskās iezīmes, kas sekmēja novada identitātes veidošanos un nostiprināšanos, kā arī vēsturiskie spēki un faktori, kuri mijiedarbojās Latgales vēsturē, ir raksta autoru uzmanības centrā. Latgales reģionālās identitātes konstatēšanai ir ne tikai teorētiskas, bet arī praktiskas sekas: šo vēsturisko novadu pamatoti var uzskatīt par patstāvīgu un pilnvērtīgu izpētes objektu. Tas, savukārt, prasa kompleksās pieejas īstenošanu reģiona vispusīgai izpētei.

Резюме

ГЕНЕЗИС РЕГИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛАТГАЛЬСКОГО РЕГИОНА (ВОСТОЧНОЙ ЛАТВИИ) И ПОДХОДЫ К ЕЕ ИЗУЧЕНИЮ

Александр Иванов, Хенрихс Сомс

Изучение региональной (локальной) истории стало одной из значимых тенденций в развитии исторической науки во второй половине XX века и, в то же время, необходимым условием успешного развития национальной историографии. Именно в исторических судьбах регионов наиболее наглядно проявляются закономерности глобальной и национальной истории, при этом образ прошлого становится конкретным и индивидуальным. В прошлом и настоящем Латгалии запечатлелись как общие тенденции, характеризующие историю Латвии и латышского народа в целом, так и ряд региональных особенностей, которые возникли в результате взаимодействия специфических исторических факторов, определивших отличие Латгалии от остальной части Латвии. Взаимодействие общих тенденций и региональных особенностей и обуславливает региональную идентичность Латгалии; при этом региональная идентичность края является самостоятельным объектом исторического изучения.

Соответственно, в центре внимания авторов данной статьи находятся специфические особенности региона, а также исторические силы и факторы, сыгравшие ключевую роль в возникновении и развитии идентичности Латгальского края. Определение региональной идентичности Латгалии может иметь не только теоретическое, но и прикладное значение, поскольку позволяет считать Латгальский регион самостоятельным, полноценным объектом исторического исследования. В свою очередь, всестороннее изучение региона возможно только на основе гибкого применения комплексного подхода.

СУЩЕСТВЕННЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И СТРУКТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ – ОСНОВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РЕГИОНАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Раймундас Дужинкас, Йонас Ясайтис

Переход от централизованного регулирования к рыночным отношениям резко изменил систему экономической деятельности на селе. Проведение земельной реформы, направленное на восстановление права частной собственности, и все более усиливающееся стремление горожан приобретать земельные участки и строить индивидуальные жилые дома за пределами города способствовало коренному преобразованию структуры сельского населения Литвы. Меняется весь спектр направлений производственной деятельности, выявляются новые виды профессиональных занятий людей, ныне проживающих в сельской местности. Возрождение местного общинного движения выявило необходимость создания новых концепций регионального развития и ускорения демократических преобразований в системе самоуправления.

Ключевые слова: виды сельских местностей, функции села, диверсификация экономической деятельности, структура сельских жителей, сельские общины, самоуправление, региональное развитие.

Введение

Обеспечение равномерного развития регионов – одна из важнейших функций государства, которое должно обеспечить эффективное использование природных, технологических и человеческих ресурсов страны. Регионы различны как по своему экономическому потенциалу, так и по возможностям вовлечения в межгосударственную систему экономических отношений, следовательно необходимо определить оптимальные направления развития каждого региона.

Цель данной работы – представить результаты новейших исследований аграрного сектора и выявить возможности более быстрого решения назревших проблем. Объект исследования – динамика социально-экономической ситуации в сельских местностях. Предмет исследования – основные виды производственной и общественной деятельности сельского населения Литвы. Основная рабочая гипотеза – радикальное изменение производственных и социальных функций села является основной предпосылкой для обеспечения его жизнедеятельности и развития гражданственности населения. Определение перспективных направлений экономического развития регионов может стать основой для регионального планирования в масштабах всего государства.

Существенное преобразование функций села

Провозглашение независимости государства не может автоматически гарантировать рост благосостояния всех групп населения. Переход от командного метода к рыночной системе управления требует создания конкурентоспособной рыночной экономики. Внедрение передовых технологий, определение ассортимента продукции, пользующейся спросом на международных рынках, а также формирование системы новых производственных и торговых отношений невозможно без привлечения значительных капиталовложений. Необходимо создать систему поддержки функциониру-

вания и развития бизнеса: консультационные службы, систему информации и рекламы, инструменты оперативных инновационных включений. В то же время, распад системы снабжения производства, логистики и реализации продукции, характерной для унитарного рынка, приводит к банкротству многих старых хозяйственных структур, что, в свою очередь, способствует росту безработицы. Социальные проблемы обостряют и недостаточно обоснованные и соответственными финансовыми ресурсами необеспеченные реформы, а также попытки некоторых слоев использовать переходный период для получения быстрой дополнительной выгоды.

Определение сельских, то есть загородных, неурбанизированных территорий, которое не основывается на научном понимании их экономической роли, стало одним из главных препятствий для стратегического управления регионов. Если под понятием *село* подразумевается только пространство для аграрной деятельности, то основная часть социально-экономического потенциала таких регионов вообще не учитывается. Такое понимание все более расходится с современными мировыми тенденциями совершенствования системы управления экономикой.

Различия в интерпретации понятия сельских областей нашли отражение и в правовых документах. В наиболее развитых странах Европейского Союза (далее – ЕС) уже давно не рассматривают село только как систему хуторов и неурбанизированных поселков, хозяйственная деятельность которых связана только с аграрным сектором экономики. В странах ЕС-15 число работников, непосредственно занятых в сельском хозяйстве, составляет лишь 4–6% от всего трудоспособного населения.

В научной литературе приводятся различные показатели, которые могут быть использованы в оценке урбанизации; в исследовании “Типология сельских местностей в Европе” (Boscacci 1999, p. 8), проведенном итальянскими учеными по заказу Европейской Комиссии, охарактеризованы две наиболее широко распространенные методики классификации местностей. По методике Организации экономического сотрудничества и развития (далее – OECD, англ. – *Organisation for Economic Co-operation and Development*), основным показателем в классификации аграрных областей является количество жителей, принадлежащих к сельским общинам. По методике Европейского статистического бюро (далее – EUROSTAT), главным показателем является число жителей на один квадратный километр.

В законодательстве Литовской Республики указываются следующие типы местностей: города, городки и села (*Lietuvos Respublikos teritorijos..* 2000). К городам относятся плотно застроенные местности, в которых количество жителей превышает три тысячи, а 2/3 работающих заняты в промышленности, бизнесе, а также в производственной и социальной инфраструктуре. В категорию городков включены плотно застроенные местности с количеством жителей от 500 до 3000, в которых не менее половины работающих занята в промышленности, бизнесе, производственной и социальной инфраструктуре. Выделена также категория *традиционных городков* с количеством жителей менее 500. К сельским местностям относятся *не имеющие признаков города или городка* местности. Следовательно, под понятием *село* в большинстве случаев подразумевается неплотно застроенная местность, в которой проживает менее 500 человек, при этом не менее половины работающих заняты в аграрном секторе. Могут ли подобные формулировки отвечать целям современного стратегического управления?

Таблица 1

**Основные группы сельских жителей Литовской Республики
по роду деятельности в 2005 г., в %**

№	Группы	Распределение
1	Земледельцы, владельцы хозяйств	13,1
2	Занятые в других секторах (не на сельских предприятиях)	34,7
3	Пенсионеры и инвалиды	27,5
4	Домохозяйки	11,9
5	Безработные	11,6
6	Прочие	1,2
	Всего:	100,0

Источник: данные исследований, проведенных авторами в 2005–2006 гг.; Jasaitis 2005^b, стр. 32.

Приведем результаты проведенного авторами в 2005–2006 гг. исследования структуры сельского населения в четырех регионах, являющихся наиболее типичными для Литовской Республики: Аникшяй, Швенчёнис, Шяуляй и Радвилишкис. Два первых можно назвать типичными *сельскими* регионами с преобладанием мелких семейных хозяйств. Остальные два являются *пригородными*, расположенными вблизи города. При этом экономические и социальные проблемы во всех выбранных регионах схожие.

Таблица 2

Основные источники доходов сельских жителей в 2005 г.

№	Основной источник доходов	Распределение, %
1	Доходы с собственного хозяйства	20,5
2	Оплата за работу в несельскохозяйственной сфере	37,2
3	Доходы, получаемые с собственного бизнеса, который не связан с аграрным сектором	2,0
4	Пенсионное обеспечение, социальная помощь	36,9
5	Помощь членов семьи	2,8
6	Прочие	0,6
	Всего:	100,0

Источник: данные исследований, проведенных авторами в 2005–2006 гг.; Jasaitis 2005^b, стр. 37.

Сравнение данных, приведенных в 1-й и 2-й таблице, показывает некоторое несоответствие числа респондентов, занимающихся сельским хозяйством, и респондентов, считающих данное занятие основным источником доходов. Дальнейшие исследования показали, что некоторые владельцы собственных хозяйств причислили себя к пенсионерам, при этом доходы с их хозяйств превышали полученную ими пенсию.

Данные исследования показывают, что значительная часть сельского населения не имеет профессиональной подготовки, пользующейся спросом на современном рынке труда. Поэтому даже в условиях усиливающейся эмиграции безработица остается острой проблемой литовского села. Около 35% опрошенных сельчан работают в городских учреждениях и на предприятиях. По данным Департамента статистики Литвы, число лиц, непосредственно занятых в аграрном секторе, за годы независимости — с 1990 по 2006 год — уменьшилось почти в два раза и на 1 сентября 2006 года составило 13,1% от общего числа работающих (*Данные Департамента статистики... 2006*).

В 1940 году сельские жители составляли около 80% от всего населения Литвы, а в 1990 году – менее 30%. Однако с 2000 года, несмотря на рост безработицы и эмиграцию, число сельских жителей начало расти и в конце 2006 года составило немногим более 33% всего населения страны (*Данные Департамента статистики... 2006*). Этому способствует рост индивидуального домостроительства не только в пригородах, но и в более удаленных от города местностях. Также растут масштабы трудовой деятельности в сферах альтернативных сельскому хозяйству (*Kšivickienė, Ribašauskienė 2005, стр. 169–178*). При этом, необходимо учитывать, что увеличивается площадь земельных участков, используемых для рекреационных целей и охраны природных ресурсов.

Из опрошенных жителей села лишь около 9% владеют хозяйством, площадь которого превышает 10 га. Наибольшая группа респондентов (35,5%) – это так называемые *трехгектарщики*, в ходе реформы получившие участки площадью 2–3 га. В большинстве случаев, небольшой размер хозяйства связан со значительным количеством наследников претендовавших на участок. Согласно поправке к Закону о земельной реформе, такие же участки были выделены и сельчанам, которые не получили земельные участки по наследству. В последние годы происходит интенсивный процесс укрупнения земельных владений. По данным Департамента статистики при правительстве Литовской Республики, на 1 сентября 2006 года средняя величина частных хозяйств достигла 12 га и продолжает расти (*Данные Департамента статистики 2006*).

Радикальные изменения структуры сельского населения связаны с появлением новых функций села. Как показали наблюдения авторов и анализ основных экономических показателей, диверсификация хозяйственной деятельности сельчан происходит по следующим направлениям:

1. лишь крупные хозяйства способны на современном уровне хозяйствования развивать полеводство, скотоводство и другие отрасли сельского хозяйства в условиях рыночной экономики;
2. средние и мелкие хозяйства пытаются развивать рентабельную деятельность, отказываясь от традиционного земледелия и применяя гибкую систему хозяйствования в соответствии с потребностями рынка (выращивание ягод, лекарственных растений, экзотических животных и птиц и т.п.);
3. возобновление деятельности ремесленников и расширение сферы услуг для коренного населения – создаются мастерские по изготовлению бытового инвентаря, художественных изделий, производятся строительные и ремонтные работы и т.п.;
4. расширение рекреационной и реабилитационной деятельности, в том числе – развитие сельского туризма, познавательно-просветительной и оздоровительной деятельности для детей, реабилитация выздоравливающих после травм и хирургических операций, организация лагерей для летнего отдыха школьников и пр.;
5. расширение деятельности индустриальных структур на селе. Благодаря развитию новых информационных технологий и совершенствованию инфраструктуры на селе новые промышленные предприятия, просветительные и научно-исследовательские учреждения могут успешно функционировать в небольших городках. Это особенно важно в тех случаях, когда специфика деятельности предприятия требует соблюдения особой чистоты, тишины и т.п.

В последние годы свои мастерские в сельскую местность переносят художники, композиторы, писатели, ученые. В небольших, но привлекательных для туристов поселках открываются галереи искусств, художественные школы, постоянно действующие выставочные залы, центры *живой истории*. В некоторых из таких центров посетители могут не только наблюдать за способом изготовления изделий из камня, льна или глины, но и сами попробовать, включиться в производственный процесс.

Динамика сельских общин и усиление их влияния

Анализ состава местных общин в Литовской Республике полностью подтверждает предположение, что в общинном движении более активное участие принимают женщины – они составляют более 68% от общего числа членов местных общин, охваченных данным исследованием (Ясайтис 2006), данные приведены в 3-й таблице.

Таблица 3

Состав членов местных сельских общин, в % в 2005 г.

1) возрастные признаки:

До 25 лет	6,5
26–40 лет	28,6
41–60 лет	50,8
61 и старше	14,1
Всего	100,0

2) образование:

Общеобразовательное, среднее или профессионально-техническое	43,2
Профессиональное (среднее специальное)	37,3
Профессиональное (высшее)	19,5
Всего	100,0

3) место жительства:

Хутор	9,2
Сельский поселок	73,4
Городок	17,4
Всего	100,0

Источник: данные исследований, проведенных авторами статьи; Ясайтис 2006, стр. 13.

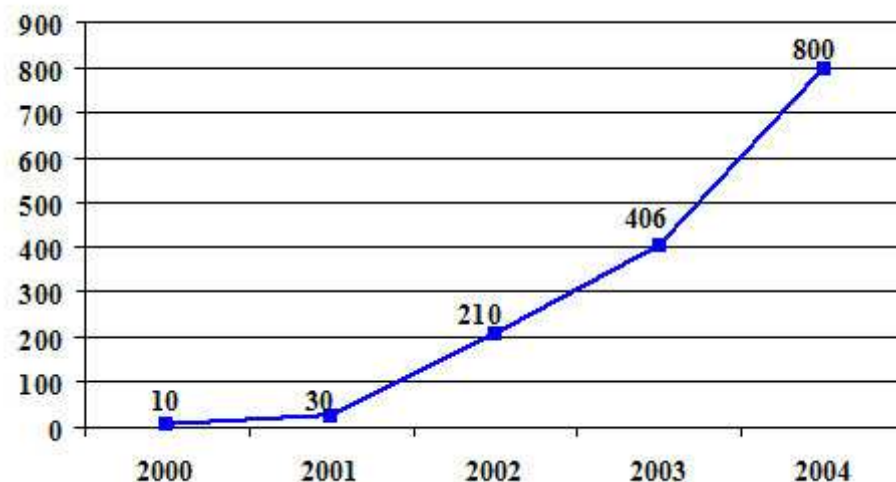
Недостаточно активное участие молодежи в общинном движении – очевидная, и особенно сложная проблема. Исследования авторов показали, что решению данной проблемы может способствовать расширение содержания деятельности общин – применение новых, более разнообразных форм деятельности. Наиболее перспективными направлениями являются: краеведение, выявление новых туристических объектов, расширение площадей для спортивных занятий и активного отдыха. Молодежь способна активно участвовать в стратегическом планировании региона, в определении его экономического потенциала, а также в процессе принятия альтернативных решений. Выдвинутые Шяуляйским университетом направления для разработки стратегического плана развития города (“Шяуляй – город альтернативных возможностей”) получили одобрение молодежи.

Анализ вышеупомянутых процессов указывает на то, что само понятие *развитие села* нельзя отождествлять с понятием развитие *сельского хозяйства*. Динамика экономических и социальных процессов указывает на необходимость радикального преобразования основных направлений *сельской политики* (Saktina and Meyers 2005, pp. 25–27; *Planting Seeds for Rural Futures* 2004, pp. 195–196). В свою очередь, это неизбежно повлечет за собой изменение в содержании деятельности местных общин и откроет новые возможности для модернизации самоуправления и дальнейшей демократизации всей системы государственного управления.

Бурное развитие общинного движения в Литве началось с 2002 года. Этому способствовала подготовка государства к вступлению в Европейский Союз (см. рис. 1).

Рисунок 1

**Динамика роста сельских общин в Литве в 2000–2004 гг.,
в абсолютных величинах**

Источник: данные Союза сельских общин и Института Аграрной экономики Литвы.

В 2006 году число сельских общин превысило 1200, и общинное движение уже охватило практически всю территорию страны. Общинное движение развивается и в городах, однако сельские общины в большинстве случаев работают более активно, так как сельчане чаще встречаются и лучше знают друг друга. Деятельность литовских общин является объектом внимания исследователей не только Литвы, но и других стран (Alanen 2004).

Мощным толчком развития общинного движения послужило включение литовских общин в общеевропейскую программу *LEADER+*. Программа служит для обозначения *комплекса мероприятий по развитию сельских местностей*. Создание групп местного действия (*LAG – Local Action Groups*) требует тесного партнерства трех сторон – частного бизнеса, органов самоуправления и местных общин. Каждая *LAG* представляет собой объединение нескольких местных общин, деятельность которых охватывает территорию, на которой проживает до 100 тысяч человек. Первая программа – *LEADER I* – была начата в 1991 году, вторая – *LEADER II* – в 1994 году, а с 2000 года началось осуществление уже третьей программы *LEADER+* в рамках программ поддержки ЕС. Общины Литовской Республики приняли участие в данном движении – только со второй половины 2004 года, т.е. после вступления Литвы в ЕС. В основных направлениях развития сельских местностей государств – членов ЕС в 2007–2013 гг., программе *LEADER* отводится знаковая роль. В рамках программы планируется финансирование мероприятий, направленных на комплексное решение экономических и социальных проблем (Kšivickienė, Ribašauskienė 2005, стр. 182–185).

Большинство *LAG* Литвы действует в рамках одного района, но уже существуют и такие группы, которые охватывают участки 3–4 района. В конце 2005 года в Литве уже были зарегистрированы 33 *LAG*, и их деятельность практически охватила всю территорию государства. Все группы участвуют в создании так называемых интегральных стратегий развития регионов. Таким образом, местное население получило возмож-

ность непосредственно участвовать в стратегическом планировании государства, в решении всех региональных проблем — от строительства главных промышленных объектов, совершенствования инфраструктуры регионов и до решения проблем экологии, сохранения уникального ландшафта или этнографического наследия.

Такая деятельность, естественно, требует приобретения соответствующих знаний и навыков. Поэтому в стране организовано обучение участников данного движения. Для представителей всех LAG по специальной программе регулярно проводятся курсы, семинары и консультации, занятия по обмену опытом. В процессе обучения участвуют ведущие специалисты вузов Литвы, а также эксперты из Швеции, Ирландии и других стран ЕС. Кроме того, члены LAG имеют возможность изучать опыт, накопленный западноевропейскими государствами, благодаря специализированному журналу “*Leader+Magazine*”, который теперь издается на всех языках стран ЕС.

Члены местных общин имели возможность приобрести первоначальный организационный опыт еще до вступления Литвы в ЕС, благодаря программам, финансируемым SAPARD. Особенно важными стали программы — “Развитие инфраструктуры села” и “Профессиональная подготовка” (Kšivickienė, Ribašauskienė 2005, стр. 185). В рамках первой программы местные общины принимали участие в подготовке и реализации в основном так называемых *мини-проектов*, ориентированных на совершенствование инфраструктуры сельских поселков. В рамках второй программы участники общинного движения имели возможность приобрести навыки и знания по экономике, менеджменту, бухгалтерскому учету и т.п. Данный опыт является важным при переходе к стратегическому планированию развития регионов. С 2003 года, фонд “Открытое общество Литвы” осуществляет проект “На пути к созданию информационных общин”, который направлен на использование новых информационных технологий. Благодаря финансированию данного фонда создан Интернет-журнал (www.bendruomenes.lt), освещающий всю панораму общинного движения в Литве.

При Министерстве сельского хозяйства учрежден Центр обучения сельчан и выполнения программы LEADER. Преодолеть определенную информационную лакунарность сельских местностей поможет осуществление проекта RAIN, предусматривающего внедрение широкополосной (скоростной) возможности доступа в Интернет.

Однако главным препятствием для развития гражданской активности населения является неорганизованность и пассивность сельских и городских жителей, недостаточное осознание своей личной и групповой ответственности за будущее села, города, региона и государства в целом. Исследование общинного движения показало, что именно индивидуальная пассивность является основным препятствием.

В 5-й и 6-й таблицах приведены некоторые данные исследований авторов статьи деятельности местных сельских общин.

Таблица 5

Распределение местных общин по количеству членов в 2005 г., в %

До 20 чел.	21–30	31–50	более 50	не указали	всего
21,0	29,5	17,4	11,8	20,3	100,0

Источник: данные исследований, проведенных авторами статьи; Ясайтис 2006, стр. 16.

Около половины (48,4%) опрошенных жителей села указали, что общины уже реализовали несколько проектов: приспособили здания для нужд членов общины, учредили центры общинной деятельности. Общины привели в порядок поселки, места отдыха, организовали посадку деревьев и цветов, реконструировали усадьбы знаменитых земляков и т.п. Однако в большинстве случаев общинные инициативы охватывают уз-

кий круг активистов поселков, при этом остальное население к ним относится равнодушно.

Одна из причин пассивности населения — громоздкая система управления. В последнее время было подготовлено несколько проектов реформы местного и регионального самоуправления, однако ни один из них не был осуществлен полностью. При этом, необходимо отметить, что сельские общины все более активно обсуждают проекты реформы местного самоуправления.

Опыт западноевропейских стран (*Planting Seeds for Rural Futures* 2004; Jasaitis 2005^a; Alanen 2004) показывает, что основой самоуправления является уровень, на котором люди знают друг друга и могут определить, кто именно больше всего соответствует выборным, руководящим должностям. Проведенный экспертный анализ (Jasaitis 2005^a) показал, что при учете структуры населения, расположения производственных и инфраструктурных объектов, а также традиций, существовавших до 1940 года и в первые годы советской оккупации, наиболее эффективной является трехступенчатая модель самоуправления. Составные элементы данной модели следующие:

1. поселок (с окрестностями), где главой администрации является выборное лицо — староста. Администрация состоит из 4–5 служащих-профессионалов. Количество населения в сельской местности — до 3 тысяч человек, в городе — до 10 тысяч. Стратегические решения согласовываются с объединенным советом местных общин;
2. волость (город), где главой администрации (до 20 служащих) является выборное лицо — мэр. Количество населения в сельской местности — до 30 тысяч, в городской — до 100 тысяч. В крупных городах формируются администрации городских районов. Для изучения конкретных проблем стратегического планирования формируются группы экспертов, состоящие из ведущих специалистов и представителей общественных организаций волости (города). Стратегические решения принимаются советом старост;
3. округ, который является завершающим звеном системы самоуправления, принимает участие в формировании как региональной, так и общегосударственной политики. Главой администрации (до 50 служащих) является выборный начальник округа. Для разработки проектов стратегического планирования формируются группы экспертов. Стратегические решения принимаются советом мэров.

Главы всех администраций избираются только прямым голосованием. Все избранные должностные лица регулярно представляют отчет о имеющемся положении. Избиратели, при этом, имеют право досрочного отзыва выборного лица, которое не справляется со своими обязанностями. Население обслуживается по принципу *одного окна*, предусматривающему, что сбор всей дополнительной информации в соответствии с требованиями закона и необходимой для принятия конкретного решения по поводу просьбы гражданина ведется работниками администрации. Решением спорных вопросов занимаются судебные инстанции. Необходимо отметить, что партийные организации решающим голосом не обладают, тем более, что членами всех политических партий в Литве являются менее 2% населения.

В процессе исследования авторы статьи пришли к следующим выводам:

1. основными препятствиями к участию общества в процессах управления государством являются разочарование, равнодушие и неорганизованность населения, обусловленные несоответствием между стремлениями и возможностями, отсутствием традиций общинного движения и неэффективной деятельностью бюрократического аппарата;

2. вступление Литовской Республики в Европейский Союз значительно ускорило ее экономическое развитие и повысило заинтересованность общества в демократических ценностях. Воссоздание местных общин и последующее включение общинного движения в общеевропейскую программу *LEADER+* способствовало созданию предпосылок для вовлечения широких слоев населения в общественную деятельность и повышению их гражданской активности;
3. деятельность местных общин, начавшаяся с решения конкретных местных проблем (осуществление *мини-проектов*), обращается к изучению и решению комплексных задач регионального развития, что способствует формированию гражданственности жителей, расширяет их политический, экономический и культурный кругозор;
4. вовлечению общества в процесс решения стратегических задач развития государства сильно препятствует ныне действующая система административно-территориального управления – следствие советизации;
5. опыт западноевропейских стран показывает, что вовлечь общество в решение задач самоуправления можно более эффективно, используя уровень местных общин. Экспертный анализ подтверждает целесообразность применения трехступенчатой модели системы самоуправления (поселок – волость – округ). Данная система предусматривает полное информирование населения по всем параметрам экономического и социального развития. Население обслуживается по принципу *одного окна*;
6. одним из главных направлений модернизации государственного управления является внедрение системы предусматривающей выборы всех должностных лиц (старост, меров, начальников округов) прямым голосованием, регулярную отчетность и право избирателей на досрочный отзыв.
7. окончательное решение по спорным вопросам на всех ступенях самоуправления принимает суд.

Библиография

- Alanen, I., ed. (2004) *Mapping the Rural Problem in the Baltic Countryside: Transition Processes in the Rural Areas of Estonia, Latvia and Lithuania: Perspectives on Rural Policy and Planning*. Ashgate: Ashgate University (Finland).
- Boscacci, F. (project director) (1999) *A Typology of Rural Areas in Europe*. Milan.
- Jasaitis, J. (2005^a) “Ar bendruomenės nušvies Lietuva?” <http://www.bendruomenes.lt> (2005 03 02).
- Jasaitis, J. (2005^b) “Lietuvos kaimiškųjų vietovių ekonominės ir socialinės situacijos pokyčiai” *Socialiniai tyrimai* (Šiauliai), Nr. 2 (6).
- Kšivickienė, D., Ribašauskienė, E. (2005) “*Ekonominės veiklos įvairinimas*” *Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
- Leader+ Magazine. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/leaderplus> (2006.15.09).
- Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas* [Закон Литовской Республики о территориально-административном делении, принятый 19 июля 1994 г., новая редакция – 12 октября 2000 г., поправки – 2001, 2003, 2004, 2005 г.].
- Planting Seeds for Rural Futures: Rural Policy Perspectives for a Wider Europe*. (2004) Second European Conference on Rural Development, 12–14 November 2003. Salzburg: European Communities.

Saktina, D. and Meyers, W.H. (2005) *EU and National Rural Support Programs in Latvia: Targeting the Disadvantaged*. Riga.

Данные Департамента статистики при Правительстве Литовской Республики. (2006) <http://www.std.lt/lt/> (2006. 15. 09).

Ясайтис, Й. “Усиливающаяся роль общинного движения в модернизации системы самоуправления”. В кн.: *Общемировые тенденции эффективного государственного управления*. Материалы международной научной конференции, 10 февраля 2006 г. Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан.

Summary

ESSENTIAL CHANGES IN ECONOMIC ACTIVITIES AND SOCIAL STRUCTURE OF RURAL INHABITANTS – MAIN PREREQUISITES FOR PLANNING REGIONAL DEVELOPMENT

Jonas Jasaitis, Raimundas Dužinskas

The article deals with some serious problems of rural development in Lithuania at the turn of the century, as well as with the changes in attitude towards the role of the countryside in the future. The authors analyze the new rural situation, which came to existence after restoration of private property in land and emergence of new categories of inhabitants, when the structure of rural population is changing very fast and radically. Only one from seven rural inhabitants is working in the sector of agriculture. Over 35% of rural residents are employed in industry, construction, and communal services; and most of them are operating as non-qualified workforce. Their present level of education and experience are not meeting the demands of the modern labor market. Therefore, until now, unemployment is an acute problem for the majority of countryside population. Meanwhile, the unemployment is the main reason for emigration and depopulation of small towns and villages. A lot of rural schools, cultural and health centers are closed, and the attractiveness of countryside is seriously damaged.

Under these circumstances, the necessity for economic diversification became obvious in the rural areas. The range of new functions of countryside should be fulfilled in the near future. “Rural is no longer synonymous with the agricultural economy, but an area with a diversified economy, including industrial and services activity,” – was stated in “*Towards a New Urban Rural Partnership in Europe*” by Flavio Boscacci already in 1999. In the rural areas, the progress has been facilitated by the essential improvement of infrastructure, providing new forms of communication and new content of education for rural residents.

In the article, the authors examine the recent findings of the researches on the development of the local communities’ movement. A necessity for essential reforms of the system of local and regional self-government is stressed. The ways of consolidation of local civic activities after Lithuania became a member of the European Union are examined. The authors present a three-stage system of self-government, which provides a radical readjustment of the regional strategic planning.

Kopsavilkums

EKONOMISKĀS DARBĪBAS UN IEDZĪVOTĀJU STRUKTŪRAS BŪTISKA PĀRVEIDOŠANA – REĢIONĀLĀS PLĀNOŠANAS GALVENIE PRIEKŠNOTEIKUMI

Jonas Jasaitis, Raimundas Dužinskas

Rakstā tiek atspoguļotas Lietuvas lauku teritoriju attīstības problēmas 20. un 21. gs. mijā, kā arī iespējamās izmaiņas lauku nākotnē. Autori analizē situāciju laukos, kura izveidojās pēc zemes privātīpašuma atjaunošanās, un strauju un radikālu pārmaiņu dēļ radās jaunas sociālas grupas lauku iedzīvotāju struktūrā. Tikai viens no septiņiem lauku iedzīvotājiem ir tieši nodarbināts lauksaimniecībā, vairāk nekā 35% iedzīvotāju strādā rūpniecībā, celtniecībā un komunālo pakalpojumu jomā. Vairākums no viņiem ir nekvalificēti darbinieki, jo viņu izglītības līmenis un pieredze neatbilst mūsdienu darba tirgus prasībām. Tāpēc bezdarbs vēl joprojām ir nopietna daudzu lauku iedzīvotāju problēma. Bezdarbs ir arī galvenais migrācijas un mazo ciematu un pilsētiņu depopulācijas iemesls. Daudzas lauku skolas, kultūras centri un poliklīnikas tiek slēgtas, bet lauki zaudē savu pievilcību.

Šādā situācijā laukos kļūst nepieciešama saimnieciskās darbības diversifikācija un jaunās lauku funkcijas jāievieš tuvākajā nākotnē. Jau 1999. gadā Flavio Bokači rakstā “Ceļā uz jaunu pilsētas un lauku partnerību Eiropā” rakstīja, ka lauku vide vairs nav sinonīms lauksaimniecības ekonomikai, respektīvi, tā ir vide, kurai raksturīga dažāda (diversificēta) ekonomika, kas ietver industriālo nozari un pakalpojumu jomu. Lauku attīstību sekmēja būtiska infrastruktūras uzlabošana, jaunas komunikācijas formas un jauns lauku iedzīvotāju izglītības saturs.

Rakstā autori analizē jaunāko pētījumu rezultātus par vietējo kopienu kustības attīstību. Rakstā uzsvērta nepieciešamība realizēt vietējo un reģionālo pašvaldību reformu, kā arī tiek apskatītas vietējo iedzīvotāju konsolidējošas darbības iespējas pēc Lietuvas iestāšanās Eiropas Savienībā. Autori piedāvā izveidot pašvaldību trīs līmeņu sistēmu, kas dotu iespēju radikāli reorganizēt stratēģisko plānošanu reģionālajā līmenī.

COOPERATION BETWEEN UNIVERSITIES AND TECHNOLOGY PARKS AND ITS EFFECTS ON REGIONAL DEVELOPMENT

Mariusz Czupich

Due to the fact that universities are involved in the entrepreneurship support and promotion, they are perceived as the force stimulating regional social and economic development. They contribute to the companies' success in implementing innovative solutions and this can be translated into the increase of these companies' competitiveness and the growth of the number of work places. Moreover, universities encourage students to realize their own business concepts and assist them in overcoming barriers that appear on their way. The cooperation between academics and industries contributes to building the network of regional connections and relations that leads to the creation of business environment. The scope to which universities can impact the economic development varies depending on their specialization. There is no single model the use of which could guarantee success in the region. Each university should work out a unique approach depending on its possibilities and the specific needs of the region.

The article describes the growing role of universities in regional development. The cooperation between universities and technology parks is fundamental for the realization of development strategy of a region. This cooperation is included in the triple helix model that reflects the importance of relations between universities, the government, and industries in supporting innovation processes in companies. The article also focuses on the activity of universities in the area of entrepreneurship promotion and developing initial forms of business activity. Technology parks fulfil their economic role only if they provide the companies operating on their premises the access to academic knowledge as a source of innovation.

Key words: universities, technology parks, regional development.

The worldwide intensification of economic activity has led to the increase of competitiveness in all branches of industry. Nowadays one can observe a process of shortening product life cycle that is being replaced by new generations employing more advanced technologies. The companies that do want to challenge these changing market requirements need to be flexible in their ways of management and production. However, first of all, they need to quickly implement new product concepts into the market. Functioning individually, a company should possess an appropriate capital, both human and financial, good research and development facilities, departments providing expert opinions, etc.; it should also possess some knowledge that allows for combination of all these elements. In fact, there are few companies that have such potential and possibilities. The help of the institution of entrepreneurship and innovation support that encompasses the technology park give a chance to other companies. The technology park constitutes a platform for cooperation among the governments realizing the state policy of supporting innovation, the universities, which tend to commercialize the results of their scientific research, the industries, which demand new solutions, and the institutions, which act as agents in the process of technology transfer, e.g. banks or venture capital funds. The relations among the government, universities and industries can be explained with the help of the *triple helix* model.

Triple Helix Model

In the recent years there has taken place a kind of evolution of the role of universities in their local environment, the shift has been from teaching and research activities towards more active involvement in the social and economic development of a region. Higher educational institutions have changed their image. They used to provide knowledge and carry out major basic research and had only an indirect contact with industries. With the passage of time these institutions started to become more involved in different economic projects and in this way commenced a close cooperation with enterprises, in such forms as research or contracted training. Universities have managed to link the theoretical aspect of their activity with the practice. The triple helix model reflects this relation between science and industries, involving also the government.

Universities, industry and the government form the three helices that interact unilaterally, multilaterally, directly and indirectly. Each of these elements has its own specific function in the system:

- industries declare their need to implement new scientific and technological solutions and offer their ability to supply the innovation,
- scientific institutions offer research results on their own initiative and respond to research and development orders/contracts from the industry,
- the government fulfills the regulating function in the economy and occasionally plays the role of a market player through, for instance, government orders (Jasiński 2000, p. 11).

The *triple helix* model emphasizes the role of universities in regional economies indicating the cooperation of industries, higher educational establishments and the government as the major factor in increasing regional resources (Gunasekara 2006).

In the past these three institutional spheres very rarely were realized in common projects. The distinction was very clearly marked and this resulted in very rare cooperation. Nowadays it is becoming more common for universities and industries to initiate partnership and in thus become the driving wheel of regional development.

The economic objectives of this cooperation can be classified in three groups: creating and using knowledge, training labour force and strengthening the effectiveness of innovation processes (see Table 1). With these objectives, the involved subjects realize the determined strategies that lead to specific effects.

Table 1.

Cooperation between universities and industries: objectives and effects

Economic objectives	Development strategies	Effects
creating and using knowledge	Widening the scope of research and increase of interaction with industries	research and development
training labour force	supporting skills training programmes and retraining employees	human resources development
strengthening effectiveness of innovation processes	strengthening transfer of technologies and services to industries	increase of entrepreneurship

Source: Sibert, J. (1996) "Technology partnerships; The evolving role of the university." In: *The world of new technologies. International conference and proceedings*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. p. 63.

Universities through their cooperation with industries gain the experience that is necessary for meeting specific needs. If some company demands a peculiar service then a higher educational establishment creates some algorithm of conduct, organizes an appropriate set of instruments (organizational, consultancy, research) indispensable for the implementation of the service. This leads to the formation of a certain know-how that can be applied while solving technological problems of other companies. Also, higher educational establishments accumulate experience which results in a higher level of provided services as well as in the increase of their complexity.

Cooperation of Universities and Technology Parks for the Benefit of Innovative Enterprises

The definition of science parks formulated by the United Kingdom (hereafter – the UK): Science Parks Association stresses the formal and operational relations between higher educational establishments and scientific centres, an active way of fulfilling managerial functions and involvement in the transfer of technologies and business skills into economic organizations located on the area of the park (Westhead, Batstone 1998).

Strong relations with universities form the base for the definition of the parks created by the Association of United Research Parks (hereafter – AURP). According to the definition, research parks are the enterprise based on some real estate that possesses, among others, operational links with one or more universities or other higher education institutions, participates in promoting and developing research through some university in partnership with industries and plays an essential role in supporting the transfer of technology and business skills between universities and enterprises – the residents (Wallsten 2004).

The issue of the relations between park companies and higher educational establishments is essential for the concept of technology park. Industries gain access to scientific knowledge through developing co-operation with universities and this knowledge, if applied appropriately, constitutes the source of innovation. Due to this fact park companies gain competitive edge over those that do not operate there and consequently have only limited or no access to this advanced knowledge (Guliński, Marciniec 2000, p. 45). Moreover, universities can function as the place where new technologically advanced companies are founded, and science parks provide them with such a possibility. There can be five ways in which universities contribute to creating and developing technologically advanced companies (Löfsten, Lindelöf 2005):

1. providing university students with possibilities to gain useful skills while establishing new companies;
2. promoting research focused on advanced technologies;
3. encouraging academic staff to share their high-tech knowledge;
4. allowing academics to create or participate in establishing companies employing advanced technologies;
5. establishing companies that utilize the research activity of academic staff in the area of high-tech.

The transfer of knowledge from universities to companies is facilitated if the technological park is located in the vicinity of the higher educational establishment. Such a situation can be seen in Great Britain where all the parks are placed either on the university area or in their neighbourhood. Location is a factor that positively impacts the stimulation of Research and Development (hereafter – R&D) in companies. In Poland in the middle of

2005 out of 8 technological parks, which realized fully their statutory activity, as many as 6 were located on the university area or very close to them.

However, due to the little experience of parks and poor economic situation in the regions, the weak cooperation with the academic environment was one of the major impediments of the development of the Polish technology parks (Matusiak, Matusiak 2005, pp. 155–156).

In the OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) countries, to accelerate the knowledge transfer from universities to companies, there have been implemented certain legal rules that facilitate the establishment of research companies – joint ventures with the participation of these subjects, e.g. European Union Framework Programmes. Another example is the Bayh-Dole Act passed in 1980 in the United States which made it possible for universities to keep patent and privileges to the performed research (*Innowacje w Europie*, March 2006). Economic subjects due to their cooperation with academic centres gained the support of central authorities. This act encouraged scientists to participate in research activity and attracted much investment from industries. The value of funds invested in academic research and development activities since 1980 through the decade increased by 160%, the number of patents in academic centres granted grew from 230 in 1976 to 1346 in 1991. The biotechnological industry with the help of universities has transformed into a world giant (Blailock 1999).

The legal solutions discussed above intensify the cooperation between higher educational establishments and industries, which can be seen in granting licenses, sponsoring research, or in works published jointly by academics and business practitioners (Siegel, Westhead, Wright 2003).

Other forms of this cooperation may include employee transfers, especially those of key personnel, access to university laboratories, buildings, contracts signed with the view to design some process, control or test it by the help of a higher educational establishment (Löfsten, Lindelöf 2002).

It is worth mentioning the initiative brought to Europe from the United States concerning relations between universities and industries. These are university technology transfer offices that help companies to find and implement new solutions for business. The functioning of these offices is backed by students who participate in research activity, consultancy and supporting activities as well as by academic staff who offer their knowledge and experience. Examples of services offered by the offices are centred on (*Innowacje w Europie*, Nov. 2005):

1. help in managing intellectual property rights;
2. establishing foreign contacts through the international network of universities, partner incubators located on university premises;
3. connecting firms with university research centres, with internal and external experts;
4. training, consultancy services;
5. seeking for foreign partners.

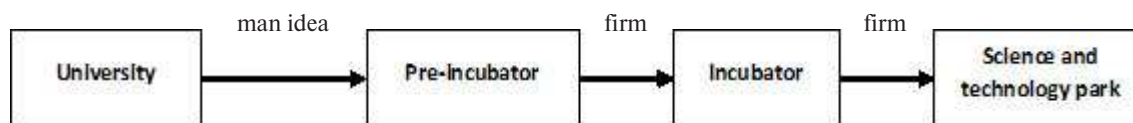
A relatively new form of university activity aimed at strengthening regional economy processes is academic business incubators. They are to offer their support to those students and scientists who are planning to set up their own businesses and face the market. The role of these academic business incubators is to offer help at the stage of initiating the business by technological and patent consultancy, financing and providing access to university laboratories, research equipment, knowledge and also to databases of inventors, patents and technologies (Matusiak, Zasiadły, Koprowska-Skalska 2005, p. 121).

Academic business incubators can found other organizational units – pre-incubators. During the period of pre-incubation beginners in business are being supported till they reach their ability to function independently in the market. Those who cooperate with a

pre-incubator will be provided legal, financial and marketing assistance. Due to the incubator assistance these new companies are able to cope with two types of crises that occur during the first two years of their existence. The first type of crisis reveals itself after about 6–8 months when the company attempts to enter the market. The company may face some failures originating from the fact that its production model is not adjusted suitably to the market requirements and production capabilities themselves. The second type of crisis occurs after the company has gained some market segment and needs to maintain it. It needs to increase production and diversify it, which entails even more changes in the production and management organization (Oliński, Krukowski 2002, p. 310).

Figure 1.

**The chart of institutions supporting entrepreneurs
(from the idea stage to the developed company form)**

Source: Kwieciński, L. (2005) *Parki technologiczne jako element polityki badawczo – rozwojowej w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, p. 196.

One of the elements of the pre-incubator activity is business plan competition organized for university students and graduates, Ph. D. students and young scientists. The best of the ideas are awarded with a wide financial and consultancy assistance till they reach some market stability (Matusiak, Zasiadły, Koprowska-Skalska 2005, p. 122). The company that is able to function independently starts to develop dynamically and, as a result, it needs additional space and at the same time is formed so that it can implement changes in production. In other words, this company possesses larger abilities to absorb innovation. Therefore, it is strongly recommended that after the period of functioning in the pre-incubator it should transfer its activity to some technological park in the academic environment. Then the technological park becomes an institution supporting innovation in the company that has already reached a mature form (see Figure 1).

Bibliography

- Blailock, T. (1999) “Rola transferu technologii w rozwoju regionu.” *Materiały II Międzynarodowej Konferencji “Parki technologiczne i inkubatory przedsiębiorczości miejscem wykorzystania osiągnięć naukowych oraz formą promocji miasta i regionu.”* Łódź.
- Guliński, J. and Marciniak, B. M. eds. (2000) *Innowacje. Podaż, popyt, instrumenty transferu, finansowanie*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Gunasekara, C. (2006) “Reframing the Role of Universities in the Development of Regional Innovation Systems.” *Journal of Technology Transfer*. No. 31: 102.
- “Jak nowopowstałe firmy korzystają na współpracy z uniwersytetami.” (Nov. 2005) *Innowacje w Europie*: 27.
- Jasiński, A. H. ed. (2000) *Innowacje i transfer techniki w gospodarce polskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kwieciński, L. (2005) *Parki technologiczne jako element polityki badawczo- rozwojowej w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Löfsten, H. and Lindelöf, P. (2005) "R&D networks and product innovation patterns – academic and non-academic new technology-based firms on Science Parks." *Technovation*. No. 25: 1030.
- Löfsten, H. and Lindelöf, P. (2002) "Science Parks and the growth of new technology-based firms – academic-industry links, innovation and markets." *Research Policy*. No. 31: 859–860.
- Matusiak, K. B. and Matusiak, M. (2005) "Potencjał i zasoby parków technologicznych." In: *Ośrodki innowacji w Polsce*. Poznań, Warszawa: PARP, SOOIPP.
- Matusiak, K. B., Zasiadły, K. and Koprowska-Skalska, E. (2005) "Początki akademickich inkubatorów przedsiębiorczości." In: *Ośrodki innowacji w Polsce*. Poznań, Warszawa: PARP, SOOIPP.
- Oliński, M. and Krukowski, K. (2002) "Inkubator przedsiębiorczości jako forma wspierania sektora małych i średnich przedsiębiorstw (na przykładzie inkubatora przedsiębiorczości w Olsztynie)." Kosiedowski, W. ed. *Przedsiębiorczość i innowacyjność jako czynniki rozwoju regionalnego i lokalnego*. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Sibert, J. (1996) "Technology partnerships; The evolving role of the university." *The world of new technologies*. International conference and proceedings. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Siegel, D. S., Westhead, P. and Wright, M. (2003) "Assesing the impact of university science parks on research productivity: exploratory firm-level evidence from the United Kingdom." *International Journal of Industrial Organization*. No. 21: 1358.
- "Unia w tyle za USA? Przyjrzyjmy się uważniej." (March 2006) *Innowacje w Europie*: 24.
- Wallsten, S. (2004) "Do science parks generate regional economic growth? An empirical analysis of their effects on job growth and venture capital." *Working paper 04-04, AEI Brookings Joint Centre publications*: 3.
- Westhead, P. and Batstone, S. (1998) "Independent technology-based firms: the perceived benefits of a science park location." *Urban Studies*. Vol. 35. No. 12: 2199.

Kopsavilkums

UNIVERSITĀŠU UN TEHNOLOĢISKO PARKU SADARBĪBAS IETEKME UZ REĢIONĀLO ATTĪSTĪBU

Mariušs Čupihš

Rakstā tiek analizēta universitāšu nozīmes palielināšanās reģionu attīstībā. Universitāšu un tehnoloģisko parku mijiedarbībai ir būtiska loma reģionu stratēģijas izstrādāšanā un realizācijā. Piedāvātais kooperācijas "trīskāršās spirāles" modelis atspoguļo to, ka universitāšu, valdības (valsts pārvaldes institūciju) un uzņēmumu mijiedarbībai ir svarīga nozīme reģionu inovācijas procesa intensifikācijā.

Rakstā tiek analizētas universitāšu aktivitātes uzņēmējdarbības iespēju un jaunu uzņēmumu veidošanas potenciāla radīšanā. Tehnoloģisko parku un universitāšu sadarbībai tikai tad ir nozīme, ja universitātes rada iespējas tehnoloģiskajiem parkiem apbēt zinātniskos atklājumus, kā arī veidot biznesa inkubatorus, kas ir inovāciju avots uzņēmējdarbības veiksmīgai attīstībai.

Резюме

СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ УНИВЕРСИТЕТАМИ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМИ ПАРКАМИ: ВЛИЯНИЕ НА РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Мариуш Чупих

В статье представлен анализ возрастающей роли высших учебных заведений (далее – ВУЗов) в развитии региона. Взаимодействие ВУЗов с технологическими парками имеет принципиально важное значение для разработки и реализации стратегии развития регионов. Данная кооперация вписана в модель “тройной спирали”, отражающей значение взаимосотрудничества ВУЗов, правительства и предприятий в интенсификации инновационных процессов в регионах.

В статье рассмотрена деятельность ВУЗов в области информирования о предпринимательстве и развития начальных форм экономической деятельности. Взаимодействие ВУЗов и технологических парков имеют знаковую роль для регионов, только при условии, когда ВУЗы делают возможным технологическим паркам доступ к знаниям – источнику инноваций для успешного развития предприятий, а также создание бизнес инкубаторов.

ĢEOTERMĀLĀS ENERĢIJAS IZMANTOŠANAS PERSPEKTĪVAS LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBĀ

Egils Fortiņš, Aldis Greķis

Enerģijas pietiekamība valstī ir valsts ekonomiskās attīstības, dzīves kvalitātes nodrošināšanas un drošības jautājums. Enerģētikas nozares attīstības mērķis ir nodrošināt līdzsvarotu, kvalitatīvu, drošu un ilgtspējīgu tautsaimniecības un iedzīvotāju apgādi ar enerģiju. Izstrādājot enerģētikas attīstības pamatnostādnes, Latvijas Republika, tāpat kā visas Eiropas Savienības dalībvalstis, arvien lielāku vērību velta atjaunojamo energoresursu izmantošanai. Pāreja uz atjaunojamo energoresursu izmantošanu ir ne tikai tehniska problēma, bet arī ekonomiska problēma. Tāpēc izstrādājot ilglaicīgu enerģētikas attīstības politiku, ir jānovērtē gan tiešos, gan netiešos ekonomiskos efektus.

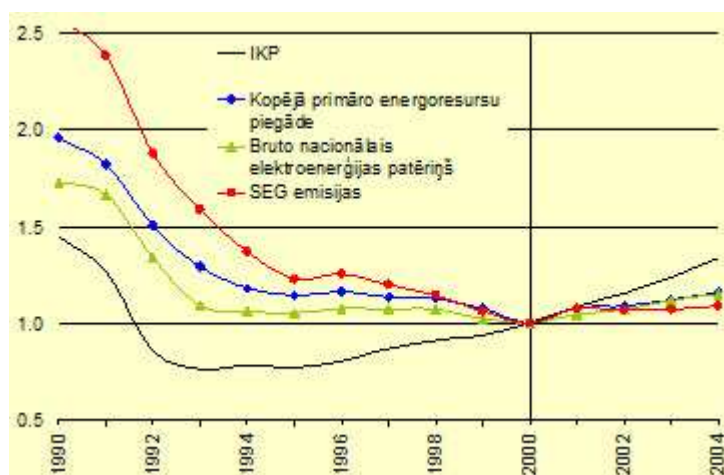
Lai izvērtētu ģeotermālās enerģijas izmantošanas iespējas Latvijā, tika realizēts pilotprojekts Elejas pagastā. Aprēķinu rezultāti parādīja, ka ģeotermālās enerģijas izmantošana ir ekonomiski visizdevīgākā 25 gadu laikā.

Atslēgas vārdi: ģeotermālā enerģija, energoresursi, energoresursu patēriņš.

Primāro energoresursu piegādes un izmantošanas stratēģija ir svarīgs valsts infrastruktūras un vides politikas elements, kā arī svarīgs faktors ekonomikas konkurētspējai un attīstībai nākotnē. Ekonomiskās attīstības stadija un tempi nosaka enerģijas pieprasījumu, bet tajā pašā laikā enerģijas apgādes sistēmas stāvoklis, tās darbības efektivitāte un apgādes drošums nosaka ekonomiskās attīstības iespējas un konkurētspēju. Ekonomikas, enerģētikas un vides kvalitātes mijiedarbība ir ļoti cieša, ko ilustrē arī Latvijas attīstības tendences pēdējo 15 gadu laikā (sk. 1. attēlu). Attēlotās iekšzemes kopprodukta (turpmāk – IKP), primāro energoresursu patēriņa, elektroenerģijas patēriņa un siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisijas uzskatāmi parāda ciešo mijiedarbību starp trim svarīgām dimensijām – ekonomika, enerģētika un vide.

1. attēls

Enerģētikas, ekonomikas un vides kvalitātes rādītāju mijiedarbība Latvijā*

* Attēlā par atskaites gadu ir ņemts 2000. gads, kurā visiem attēlotajiem rādītājiem relatīvā vērtība ir 1.

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2006.

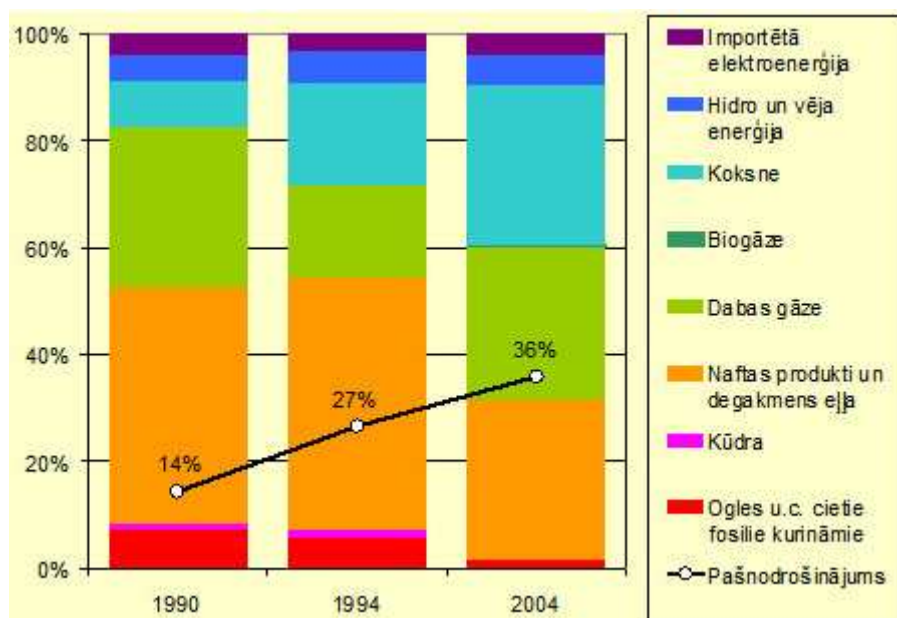
Latvijas primāro resursu patēriņu nodrošina vietējie, atjaunojamie (koksne, kūdra, salmi, hidroresursi, vējš, biomas, biodeģviela u.c.) un importētie energoresursi (naftas produkti, dabas gāze, akmeņogles u.c.) (sk. 2. attēlu). Latvija, tāpat kā daudzas citas Eiropas Savienības dalībvalstis, ir atkarīga no primāro resursu importa. Tomēr Latvijai šī atkarība pēdējo 15 gadu laikā ir samazinājusies no 86% (1990. gads) līdz 64% (2004. gadā), galvenokārt palielinoties koksnes resursu izmantošanai.

Kopējais primāro energoresursu patēriņš pēdējos 15 gados Latvijā ir būtiski mainījies. Kopš 2001. gada tas ir stabilizējies 180 PJ¹ robežās.

Apmēram 45% no kopējā primāro energoresursu patēriņa tiek izlietoti pārveidošanas sektorā elektroenerģijas un siltumenerģijas ražošanai. Vairāk kā 20% no kopējā primāro resursu patēriņa veido transportam nepieciešamā degviela. Tas norāda, ka minētais sektors būtiski ietekmē primāro resursu struktūru un atkarības pieaugumu no importa.

2. attēls

Primāro energoresursu patēriņa struktūra 1990. g., 1994. g. un 2004. gadā

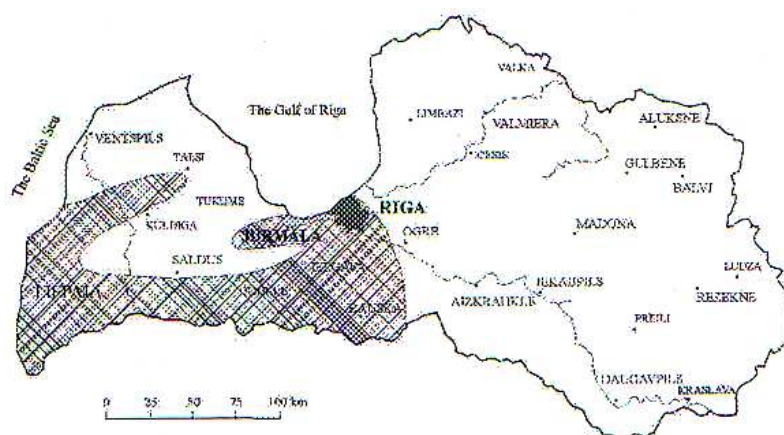
Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. (2006) Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.

Atjaunojamie resursi ieņem nozīmīgu vietu Latvijas primāro energoresursu bilancē. Galvenie resursi, kas tiek plaši izmantoti, ir koksne un hidroresursi, mazākā apjomā – arī vēja enerģija, salmi un biogāze. Atjaunojamo resursu daļa primāro energoresursu piegādē ir pieaugusi no 28% (1996. gads) līdz 36% (2004. gads). 2004. gadā sasniegtais līmenis ir stabilizējies, un 2005. gadā tas nav būtiski mainījies.

Tomēr pastāv vēl neapgūts potenciāls, kura efektīva izmantošana var dot ieguldījumu Latvijas atkarības samazināšanā no importētajiem primārajiem resursiem. Viens no šādiem resursiem ir ģeotermālā enerģija. Latvijā ģeotermālie ūdeņi ir ar zemu entalpiju, tāpēc to izmantošana ir ekonomiski jāpamato un, realizējot ģeotermālās enerģijas projektus, jāizmanto pēc iespējas lielāks ģeotermālās enerģijas potenciāla daudzums.

¹ Enerģijas daudzums 1 PJ ir ekvivalents 278 GWh elektroenerģijas vai 24 tūkst. tonnas naftas

Ģeotermālās enerģijas potenciāls Latvijā

Avots: A.Freimanis, E. Eihmanis, V. Driķis, J. Prols, L. Sokurenko, A. Zozimenko, M. Morozova. European Commission. Atlas of Geothermal Resources in Europe Latvia, 2002., Atjaunojamo energoresursu programma, 2000. Sagatavojuši COWI Engineers and Planners AS-Bkb EC DG1A LR Ekonomikas ministrijai uzdevumā un saskaņā ar Phare Enerģētikas sektora līgumu Nr. SFR96/04

Lai izvērtētu ģeotermālās enerģijas izmantošanas iespējas Latvijā, tika uzsākts pilotprojekts Elejas pagastā. Elejā nav lielu siltumenerģijas patērētāju, pie tam viss pagasts ir izstiepts pa lielu teritoriju. Ģeotermālās stacijas izbūvei un aprēķinu veikšanai pamata slodži veidos renovētās Elejas pils muižas ēkas, piesaistot arī citus siltumenerģijas patērētājus un izveidojot centralizētu siltumapgādi.

Siltumenerģijas slodžu novērtējums tika sadalīts šādi:

- minimālais vai pamata siltumenerģijas slodžu variants (500 kW);
- vidējais siltumenerģijas slodžu variants (2200 kW);
- maksimālais siltumenerģijas slodžu variants (3250 kW).

Pamatojoties uz šiem datiem, ģeotermālās enerģijas izmantošanu Elejas pagastā varētu attīstīt trīs dažādos virzienos:

- izmantojot ģeotermālos ūdeņus no 200–250 metru dziļa urbuma, nodrošinot siltumapgādi ar siltuma sūkņiem pie atsevišķiem patērētājiem (pamata siltumenerģijas slodžu pamatvariants) (GEO-1). Nepieciešamās investīcijas – 290000 eiro;
- izmantojot ģeotermālos ūdeņus no 500–650 metru dziļa urbuma, uzbūvējot centralizētu siltumapgādes sistēmu un ar siltuma sūkņiem nodrošinot kopēju siltumapgādi vairākām ēkām, atpūtas kompleksam ar baseinu, siltumnīcai un zivju diķiem (vidējais siltumenerģijas slodžu variants) (GEO-2). Nepieciešamās investīcijas – 900000 eiro.
- izmantojot ģeotermālos ūdeņus no 1200–1350 metru dziļa urbuma, izveidojot kaskādes tipa siltumapgādi un nodrošinot centralizētu siltumapgādi vairākām ēkām, baseiniem, siltumnīcām un zivju audzētavām (maksimālais siltumenerģijas slodžu variants) (GEO-3). Nepieciešamās investīcijas – 2500000 eiro.

Izvērtējot tehniskos risinājumus Elejas pagastā ģeotermālo enerģiju izmantošanai, tika ņemti vērā vairāki tehniskie un ekonomiskie aspekti. Tehniskie risinājumi tika pieņemti, pamatojoties uz pieejamajām ģeotermālo resursu īpašībām, galvenokārt ģeotermālā ūdens ķīmisko sastāvu, temperatūru un spiedienu.

Ģeotermālās enerģijas un fosilā kurināmā izmantošanai siltuma apgādes sistēmās ir vairāki atšķirīgi ekonomiskie aspekti. Fosilā kurināmā izmantošanā kurināmajam ir salīdzinoši augstākas izmaksas, savukārt ģeotermālās enerģijas izmantošanai ir nepieciešami lielāki kapitālieguldījumi. Ģeotermālās enerģijas izmantošana ir ekonomiski daudz izdevīgāka, ja ģeotermālā ūdens potenciāls tiek izmantots visvairāk.

Attīstot ģeotermālās enerģijas izmantošanu, jāievēro šādi ekonomiskie apstākļi:

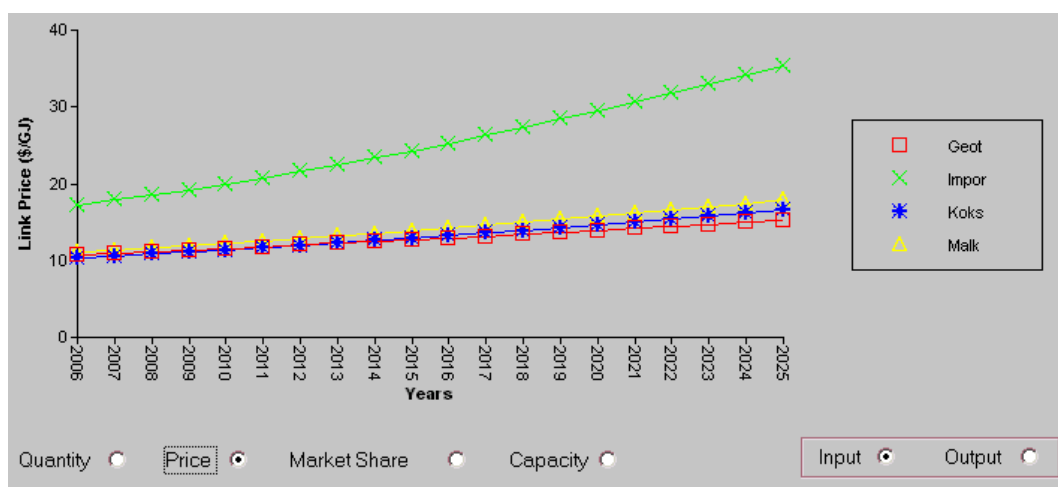
- ģeotermālās enerģijas sistēmu ierīkošanā lielu daļu no investīcijām veido urbšanas darbi, kuru izmaksas ir diezgan augstas, salīdzinot ar katlu mājas būvniecības izmaksām;
- ģeotermālās enerģijas sistēmām lielāko daļu no uzturēšanas izmaksām veido galvenokārt ūdens sūkņēšanas izmaksas, bet ģeotermālajam ūdenim ar zemāku entalpijas potenciālu lielākās izmaksas sastāda siltumsūkņu darbībai nepieciešamās elektroenerģijas izmaksas.

Lai ģeotermālās enerģijas izmantošana būtu ekonomiski izdevīga, ir svarīgi to izmantot pēc iespējas ilgākā laika periodā. Parasti vasaras sezonā siltumenerģijas pieprasījums ievērojami samazinās, salīdzinot ar apkures sezonu. Līdz ar to Elejas pagastā, izvēloties ģeotermālās enerģijas izmantošanu, ir jāpiesaista arī citus siltumenerģijas patērētājus.

Lai veiktu Elejas pagastā nepieciešamo energoresursu izvērtējumu, tika izmantots ENPEP (angl. *Energy and Power Evaluation Program*) modelis. ENPEP MS Windows modelis ir pārveidota ENPEP modeļa DOS versija, kuru ar ASV Enerģijas Departamenta un Starptautiskās Atomenerģijas aģentūras atbalstu izveidoja Argonnas nacionālā laboratorija (angl. *Argonne National Laboratory – ANL*).

4. attēls

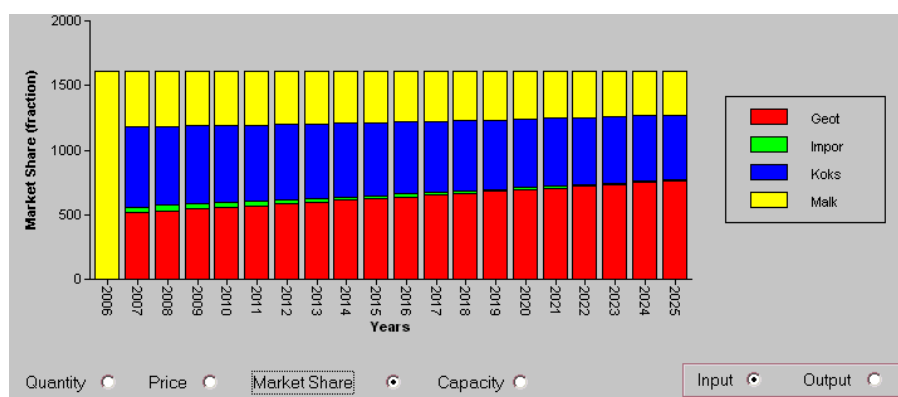
Īpatnējo siltumenerģijas izmaksu salīdzinājums

Avots: pēc autoru aprēķiniem.

Izdevīgāko siltumenerģijas ražošanas variantu (pēc izmaksām) atkarībā no izmantotā energoresursu veida nosaka īpatnējās izmaksas uz vienu siltumenerģijas vienību (sk. 4. attēlu). Augstākās siltumenerģijas izmaksas ir importētā kurināmā veidiem: dabas gāze, dīzeļdegviela, sašķidrinātā gāze un elektroenerģijas resursi. Savukārt ģeotermālās enerģijas izmaksas tikai pirmajos gados ir nedaudz augstākas par kurināmās koksnes izmantošanas izmaksām, tomēr līdz ar siltumenerģijas pieprasījuma palielināšanos un ilgumu (gados) ģeotermālās enerģijas izmaksas ir visizdevīgākais variants.

Siltumapgādes nodrošinājuma sadalījums

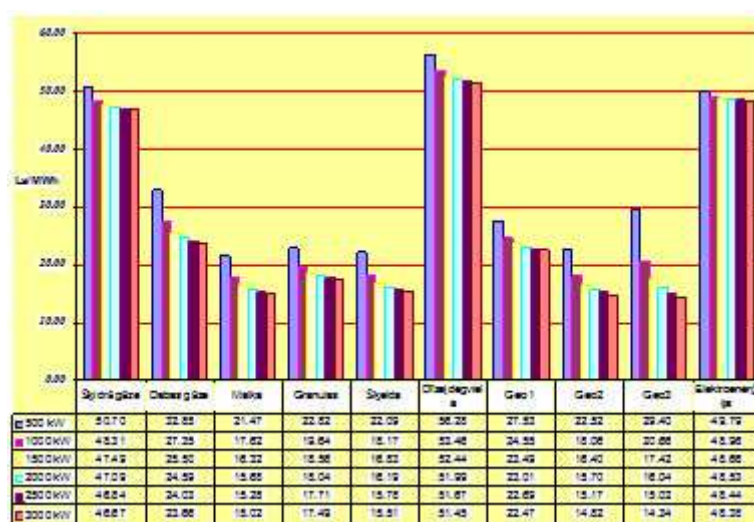

Avots: pēc autoru aprēķiniem.

Pēc tirgus daļas sadalījuma ir acīmredzams ģeotermālās enerģijas pieaugums (sk. 5. attēlu), kurš pamazām nosedz kurināmās koksnes daļu. Pilotprojekta gaitā, izmantojot ENPEP modeļa rezultātus, tika salīdzināti siltumenerģijas izmaksas atkarībā no projekta darbības laika perioda un pieprasītā siltumenerģijas daudzuma.

Īpatnējās siltumenerģijas izmaksās tika iekļautas energoresursu, kapitālieguldījumu, iekārtu darbības un uzturēšanas izmaksas, kā arī personāla darba algas (sk. 6. attēlu).

Īpatnējās siltumenerģijas izmaksu salīdzinājums atkarībā no izmantotā energoresursu veida un jaudas izmaiņām

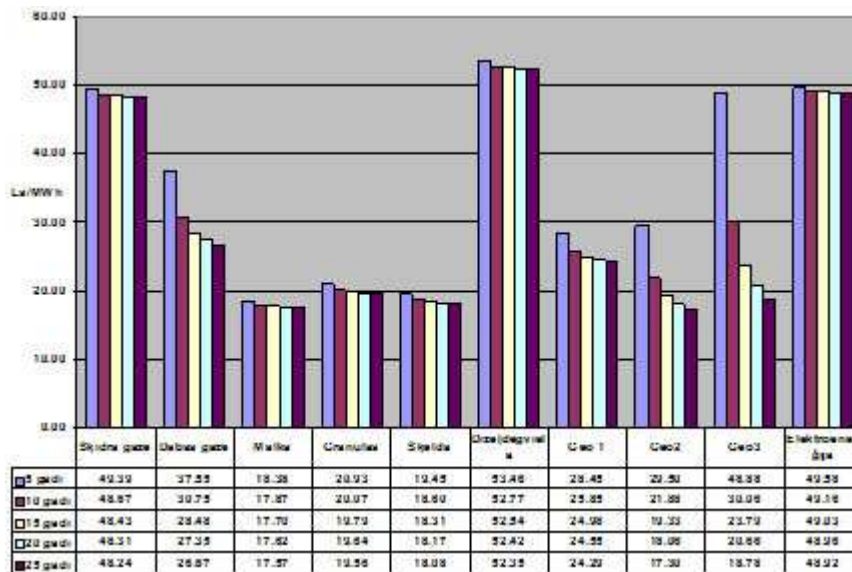

Avots: pēc autoru aprēķiniem.

Izvērtējot iegūtos rezultātus, zemākās siltumenerģijas izmaksas ir malkas izmantošanai, tomēr, pieaugot jaudai līdz 2 MW, siltumenerģijas cena malkai gandrīz izlīdzinās ar ģeotermālās enerģijas izmantošanas tehniskajiem risinājumiem GEO-2 un GEO-3. Pieaugot siltumenerģijas jaudai, sākot no 2 MW, izdevīgākais variants ir ģeotermālās enerģijas izmantošana, bet, sākot no 2,5 MW jaudas kā lētākais variants ir ģeotermālās enerģijas izmantošanas GEO-3 tehniskais variants.

7. attēls

Īpatnējās siltumenerģijas izmaksu salīdzinājums atkarībā no izmantotā energoresursa veida un projekta laika perioda izmaiņām (1,0 MW)

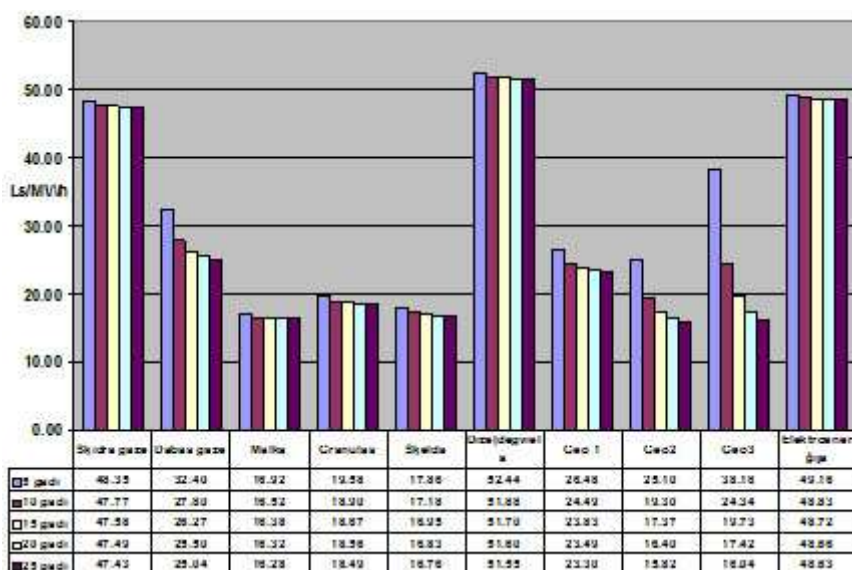

Avots: pēc autoru aprēķiniem.

Nākamais siltumenerģijas izmaksu izvērtējums ir atkarībā no projekta laika perioda, kad paredzēta projekta ieguldīto investīciju atmaksāšanās (sk. 7. attēlu). Pie 1 MW lielas siltumenerģijas slodzes ģeotermālā enerģija sāk konkurēt ar kurināmā koksnes resursiem tikai pēc 20 gadiem, un 25 gadu laika periodā GEO-2 tehniskais variants ir visizdevīgākais ar siltumenerģijas cenu 17,30 Ls/MWh.

8. attēls

Īpatnējās siltumenerģijas izmaksu salīdzinājums atkarībā no izmantotā energoresursa veida un projekta laika perioda izmaiņām (1,5 MW)

Avots: pēc autoru aprēķiniem.

Pie 1,5 MW siltumenerģijas slodzes (sk. 8. attēlu) kopējās īpatnējās siltumenerģijas izmaksas ir zemākas nekā pie 1 MW slodžu varianta, tomēr tāpat kā iepriekšējā grafikā, ģeotermālās enerģijas GEO-2 tehniskais variants ir vislētākais 25 gadu ilgā laika periodā.

Dažādu energoresursu izmantošanu nākotnē noteiks ne tik daudz to fiziskā esamība, bet gan inovatīvā konkurence starp dažādām energoresursu izmantošanas tehnoloģijām. Šajā konkurences cīņā uzvarēs tās tehnoloģijas, kuras nodrošinās straujāku attīstību, ņemot vērā ekoloģiskos, sociālos un ekonomiskos aspektus.

Naftas un gāzes ieguves sektorā ir uzkrāts ļoti liels finansiālais potenciāls, kas dod iespēju investēt lielus līdzekļus tehniskajā pilnveidošanā. Tāpēc vēl ilgu laiku šim sektoram būs konkurences priekšrocības. Atjaunojamo resursu izmantošanas sektorā šāda potenciāla nav, tāpēc valsts uzdevums ir atbalstīt šo sektoru. Šāds atbalsts nodrošinātu relatīvās tehnoloģiskās atpalicības novēršanu un atjaunojamo resursu konkurētspējas pieaugumu.

Bibliogrāfija

- Atjaunojamo energoresursu programma.* (2000) Sagatavojuši COWI Engineers and Planners AS-Bkb EC DG1A LR Ekonomikas ministrijas uzdevumā un saskaņā ar Phare Enerģētikas sektora līgumu Nr. SFR96/04.
- Energy Policies of IEA Countries.* (2005) International Energy Agency.
- Enerģobalance 2004.* (2005) Rīga: Central Statistical Bureau.
- Enerģētikas attīstības pamatnostādnes 2007.–2016. gadam.* (2006) Ekonomikas ministrija.
- Enerģoresursu patēriņš mājāsaimniecībā 2001. gadā.* Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.
- Latvijas enerģētikas pārskats 1999.* (1999) LR Ekonomikas Ministrija.
- Latvijas statistikas gadagrāmata 2004.* (2005) Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.
- Latvijas statistikas gadagrāmata 2005.* (2006) Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.
- Freimanis, A., Eihmanis, E., Driķis, V., Prols, J., Sokurenko, L., Zozimenko, A., Morozova, M. (2002) *European Commission. Atlas of Geothermal Resources in Europe Latvia.*
- Reķis, J., Greķis, A. (2001) "Evaluation of CO2 Emission Reduction Potential in Building Sector in Latvia." *Congress "Clima"*, Napoli 2000/2001. Italy.
- Šipkovs, P., Kaškarova, G., Greķis, A., Šipkovs, A., Sitenko, L. (2001) "Kurināmā krājumu veidošana Latvijā, liberalizējoties enerģijas tirgum". *Kongresa materiālu rakstu krājums "Otrais Pasaules latviešu zinātnieku kongress"*. Rīga.

Summary

PROSPECTS OF HARNESSING GEOTHERMAL ENERGY IN LATVIAN ECONOMY

Egils Fortiņš, Aldis Greķis

Energy supply in a state determines its economic development, life quality and state security. The objective of power industry is to ensure well-balanced, qualitative, secure and sustainable power supply to national economy and population. Proposing the basic statements of power industry development, the Latvian government, together with other EU member states, pays more and more attention to the harnessing of renewable power resources. Transition to the harnessing of renewable power resources is not only a technical, but also an economic problem. That is why to work out a long-term development policy of the power industry, it is necessary to envisage both direct and

indirect economic effects. To evaluate the possibilities of the use of geothermal energy in Latvia there was a pilot project carried out in Eleja civil parish. The results of calculations demonstrate that the use of geothermal energy is economically the most beneficial in the period of next 25 years.

Резюме

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЕОТЕРМАЛЬНОЙ ЭНЕРГИИ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ ЛАТВИИ

Эгилс Фортиньш, Алдис Грекис

Обеспечение государства энергоресурсами определяет уровень его экономического развития, качество жизни населения и степень безопасности государства. Достижение сбалансированного, качественного, безопасного и устойчивого обеспечения энергией народного хозяйства и населения является основной задачей энергетической отрасли. Современный этап развития цивилизации характеризуется стремительным ростом цен на основные энергоносители (нефть и газ), в связи с истощением природных запасов и возрастанием роли альтернативных источников энергии. Страны Евросоюза, включая Латвию, все больше внимания уделяют разработке и использованию возобновляемых энергоресурсов. Это ставит перед энергетикой ряд серьезных технических и экономических проблем.

Оценка возможностей использования геотермальной энергии в Латвии осуществлялась в рамках пилотажного исследования в Элейской волости. Результаты расчетов подтвердили, что эффективность использования геотермальной энергии достигается в течении 25 лет.

AIRPORT ROLE IN THE AIR TRANSPORT MARKET AND REGIONAL DEVELOPMENT

Liene Freivalde

Air transport is considered to be the fastest, safest and most comfortable way of transport. With the growing role of globalization the importance of air services is increasing, too. The segmentation and characteristics of the key players in the air transport market will be viewed in the article. The author will concentrate more on the aviation bases – airports and less on the analysis of airlines and supporting industries of the aviation transport market – suppliers and producers. Airport types and specificity, segmentation criteria, the role of airports in the air traffic development and impact on the regional development will be discussed. The development of airports is hindered by the growing security requirements, cross border relations and different border crossing rules, with the demand of cheap, but qualitative air services from the passengers, and with the growing popularity of low cost airlines in the market. Airport “Riga” is one of the fastest growing airports in Europe. After Latvia’s joining the European Union it has experienced several problems that are actual in the airports worldwide – lack of capacity due to the fast growth and the decrease of financial results at the same time. The main problems and possible solutions in the air transport market will be considered.

Key words: air transport, airline, airport, segmentation, development.

Introduction

Air transport market is a global and fast developing sector. It involves a lot of different industries and people all over the world, beginning with the main players – airlines and airports, coming up to the producers of aircraft, terminal facilities, IT technologies and providers of different service.

The growth of air transport has to be associated with the development of the society, economics and with the change of life styles. The people’s needs expand, and the desire to get from one point to another in a fast and comfortable way has caused the demand for air transport. Passengers and cargo owners are the subjects, who make the industry move. Their needs have to be fulfilled by airlines, airports, producers and service providers.

Transport is considered an important factor of economic and social integration of Europe, and an important indicator of the life quality. Its importance is growing with the enlargement of the European Union (hereafter – the EU). The EU has recognized the importance of the mobility of the social and economic development of the nation states and also the integration and realization of the Union. In addition, in remote regions air transport fulfills an essential social function, often connecting the communities to essential services, such as hospitals and hereafter education (York Aviation 2004, p. 10).

The importance of transport for economic growth has been recognized also by the European Commission in their Transport White Paper: “It is difficult to conceive of vigorous economic growth, which can create jobs and wealth without an efficient transport system that allows full advantage to be taken of the internal market and globalizes trade.” (European Commission 2001, p. 15) Availability of air services can be an important indicator of the quality of life. It is also observed in the air traffic market of Latvia – the number of Latvians choosing air transport is increasing with every year (*Riga International Airport*).

The development of air transport makes an impact on the regional development, too. A better infrastructure, more services, increased income and more work places – these are only some of the benefits that arise in the region, where an air transport centre is developed.

The Baltic region is one of the fast developing regions in Europe. All the three Baltic States have experienced a lot of changes in the last 20 years. One of them was joining the European Union in 2004. International air traffic is the strongest in Latvia, and it takes around 45% of all the international air traffic market of the Baltic region. (*Riga International Airport 2006*) Therefore an example of Latvia and Riga International Airport will be analyzed in the article.

There are several modes of transport for travellers. To find out the importance of the air traffic the author has compared vehicles preferred by border crossers in 2004 and 2005 in Latvia. The results are presented in Figure 1.

Figure 1

The Way of travelling to/from Latvia

Source: State Statistics Bureau 2005

Figure 1 demonstrates the growing importance of air transport in the transport system of Latvia. As all the international air traffic to/from Latvia goes via Riga International Airport the operation of this enterprise is analyzed in the article.

Until 1991 the civil aviation in Latvia was a part of the centrally controlled Soviet Aeroflot system. After Latvia had become independent three separate companies: Latvian Airlines, Latvian Air Traffic Control and Airport enterprise “Riga” were established. In the middle of the 90s Latvian Airlines went on bankrupt, and in 1995 Air Baltic – a joint venture of the Latvian state and Scandinavian Airlines became the national airline of Latvia. Both other companies were transformed into state joint stock companies working on self-financing principles. The accession to the EU changed and broadened Latvia’s economic area. Riga airport experienced a very fast development after 2004. “Open skies” policy enabled all the EU airlines operate an unlimited number of flights. Thus, competition of the airlines intensified. Low-cost airlines entered Latvia’s aviation market and changed significantly the structure of flights, passengers on boards and airport services. Riga International Airport became one of the few European hubs handling both full-service and low-cost airlines. It caused a substantial problem of not reducing the level of the service quality, because the full-service airlines had higher quality standards than the low-cost ones. At the same time the income was not equal to the growth of passenger number. The problem of Riga airport development with more needs and less income is analyzed in the article. Its contribution to the development of Riga city and Riga district is viewed as well.

Segmentation and Characteristics of the Air Transport Market

The continuing development of air traffic is obvious and has also been confirmed by several studies of international organizations: Air Council International (hereafter – ACI) prognoses that passenger air traffic will increase on average for 4% per year reaching 7 billion passengers in 2020. (*ACI Europe 2005*, p. 3) International Civil Aviation Organization (hereafter – ICAO) and International Air Transport Association (hereafter – IATA) are even more optimistic, indicating a possible 5% and 6% average increase per year. (*IATA 2005*, p. 6)

Air transport is the newest of all means of transport. And, therefore, it is also the most exclusive sector of transport industry. There are three main parts that form the air transport market:

1. passengers and cargo owners – make demand for air traffic services;
2. airlines – supply services;
3. airports – base points, where demand meets supply.

To support all these main players there are a lot of industries involved – travel agencies, shops and different services for passengers, technologies, facilities and services for airports and airlines, etc.

To better understand the role of every key player in the aviation market one can see the segmentation presented below.

As P.Kotler says “..segmentation is division of the market into buyer groups according to their specific features” (Kotler 1984, p. 36). The most often used segmentation criteria are the following (Kotler, Armstrong 1994, p. 240–258):

1. geographical – region, country etc.;
2. demographic – age, gender, family lifestyle etc.;
3. social economical – income, education, occupation etc.;
4. national and culture – nationality, religion etc.;
5. personal – type of character, lifestyle etc.;
6. behavioural – criteria of choosing products, frequency of purchases, loyalty to trade marks.

Airline segmentation

Airlines are often viewed as the main players in the air traffic market, that take care of passenger and cargo transportation from one airport to another. Analyzing the information presented in different sources (Shaw, *Air Transport World*, *Airline Business*, *Airport Strategy and Marketing*) all airlines can be divided into four main segments:

1. flag, major or full service airlines;
2. low cost airlines or no frills;
3. cargo airlines;
4. charter or leisure airlines.

Full service airlines include major, scheduled carriers. Very often they are also national airlines of the countries. These airlines have a range of destinations, traditional services and big aircrafts – usually over 100 passenger seats. The yearly income of full service carriers exceeds 2 billion USD. They operate mainly between the major airports of the region.

In 2005 the four biggest full service airlines were in the USA, the leader was *Delta Air Lines*. The biggest airlines in Europe are *Air France* and *KLM* concern, German *Lufthansa*, *British Airways* and Italian *Alitalia*, that will be sold in 2007.

Low cost airlines are becoming more and more popular. They offer low flight prices for passengers thus increasing the number of passengers at the airports and sharpening competition in the market. At the same time no frills offer less conveniences. For example, for passengers the flight is often not a pleasant experience because low costs offer only the very basic services – there are:

1. no seat numbers in the airplane;
2. no access to business lounges;
3. no food, drink, newspapers free of charge offered on board;
4. no cash payments for tickets possible;
5. no compensation in case of unused tickets or change of flights.

Low cost airlines were founded in the USA in the beginning of the 70s. In the middle of the 1980-ties they appeared also in Europe. The most popular are *EasyJet* of the United Kingdom, Ireland's *Ryanair* and German *Air Berlin*.

The third segment – **cargo airlines** differ from the previous two. They could be the airlines, that specialized on cargo shipments, but more often there are cargo agents, who use the aircraft of different full service airlines for their cargo transportation.

A special segment is the **charter or leisure airlines**. These airlines operate upon the request to the destinations demanded. Very often they work closely together with tour operators, who plan the route, inform the passengers and sell tickets, but the airline only carries out the flight. The most popular charter destinations are sunny resorts, skiing places or other popular tourism spots. Tour operators usually offer to buy all travel package including the flight, accommodation and tours in the destination point. And such a proposal is more beneficial than using a regular flight on the same route and seeking for a hotel and entertainment oneself.

Passenger Segmentation

Passenger's desire to get from one point to another in a fast and comfortable way is the main force that enables airlines and all air travel industry work. Both airlines and airports use passenger segmentation indicators to understand which services need to be developed.

Passenger segmentation taking into account travel classes is the most common one. At present there can be 4 travel classes distinguished:

1. the first class – in the aircrafts with 2 levels, where on the upper level the best service and comfort are provided;
2. business class – comfort class with special meals and service, still used in longer flights, but already disappearing in the flights that last less than 2 hours;
3. economy class – usual flight class offering snacks and good services during the flight;
4. budget economy class – only a seat in a plane, no extra services offered, common in low cost business.

But the choice of the travel class does not reflect the real needs of passengers. Therefore the following segmentation criteria mentioned by Stephen Shaw has to be used:

1. purpose of travelling – business, leisure, visiting friend and relatives, shopping etc.;
2. length of journey – it is more important for airlines than for airports because the passenger requirements on short-haul (under 5556 km (Adrianus 2003, p. 439)) routes differ from those on long-haul ones;
3. Country/Culture of origin of the traveller. There could be special needs for the passengers of different nationalities, and both airports and airlines have to adopt the services to that.

Airport Segmentation

Considering the airport segmentation, the theory of business market segmentation could be taken into consideration. It differs from the segmentation of the consumer market. Charles D. Schewe and Alexander Hiam offer three criteria to segment companies: upon geographical location; upon client types; upon buyer's behaviour. (Schewe, Hiam)

To understand, which airport is big and which one is small, and to compare them it is important to know the criteria that characterize an airport. For this purpose the segmentation can be used. The airport segmentation can be defined as follows: selection of comparable enterprises in regards of size and economical indicators with the aim to use similar development strategies. The segmentation could be done taking into account five factors:

1. size;
2. geographical location;
3. economical indicators;
4. importance in the country;
5. client types.

To measure **the size** of an enterprise there are usually the following factors taken into account – the number of employees and its turnover. It is different with the airports where the main indicators are the number of passengers, the number of flights and the amount of cargo handled in a certain period. All these measures include both incoming and outgoing streams. And the indicators mentioned above are already mentioned in the sequence of their importance. The most often analyzed factor is the number of passengers.

There is an internationally confirmed and widely used definition worked out by the European Committee for the airport division dependent on the number of passengers. It divides airports into 4 groups:

- Group 1: major airports with more than 25 million passengers per annum;
- Group 2: big airports handling 10–25 million passengers per year;
- Group 3: middle range airports with 5–10 million passengers per annum;
- Group 4: small airports handling less than 5 million passenger's per year.

Airports can be compared also according to their **geographical location**. For the development of an enterprise the region, where it operates, is important. The growth of airports is closely connected with the economic development of the country, the region, the international relations among the countries, the level of income, the nationality, the culture, the habits and lots of other different factors.

The most widely recognized regions as to the air traffic development are six – North America; Europe; Latin America and Caribbean; Africa; Asia and Pacific; Middle East. (ACI 2003, p. 1)

The **economical indicators** for airports are turnover and profit, however, the growing financial turnover not always results in the growth of an airport. The most important indicator apart from the size factor is the number of passengers, aircraft movements and amount of cargo, as well as the growth rate for all these three indicators. Comparing airports the financial results are very seldom mentioned, but the number of passengers and growth are always taken into account.

Riga International Airport can be proud of the growth of 33% in 2006 and 77% in 2005 – it is the biggest among the capital airports in Europe. Overall passenger traffic has increased by 5.8 % during 2005 compared with 2004. (ACI 2003)

To continue the airport segmentation process we can view the **importance** of an airport in the country. Each airport has a catchment's area – the territory around the airport from which the people choose the services of this airport. It could be from 1 to 3 hours

depending on the offer of the airports in the country. In Latvia the fans of air traffic have to travel sometimes even 4 hours to reach the airport of their country, which is usually seen as a priority. There are more airports in bigger and economically better developed countries. For example, in London there are 5 airports. In Lithuania both Vilnius and Kaunas airports are developing actively. Such a situation is more convenient for passengers and also for the airports because they can specialize on servicing several segments. However, despite the number of the airports in the country the capital airport almost always is the most influential and important. In Table 1 there are 10 fastest growing capital airports in 1994–2004 presented. Riga Airport has reached the immense growth after 2004; therefore, it is only at the end of the table.

Table 1

The fastest growing capital airports in Europe in the period 1994–2004

Country	City	Airport	Growth 1994/2004 (%)
United Kingdom	London	Stansted	535
Italy	Rome	Ciampino	352
United Kingdom	London	Luton	316
Czech Republic	Prague	Ruzyne	251
United Kingdom	London	City	251
Estonia	Tallinn	Tallinn	198
Ukraine	Kiev	Kiev	194
Lithuania	Vilnius	Vilnius	181
Latvia	Riga	Riga	167
Poland	Warsaw	Warsaw	156

Source: ACI Europe (2005) *Annual Passenger Ranking 1994–2004*

Table 1 is worked out by the author of this article after having analyzed the growth at the European Airports within 10 years and identifying the fastest growing ones. The first two leaders are the airports where both low cost and full service airlines operate together offering about 160 destinations. London Luton airport is mainly a low cost airport. Prague, Warsaw and all three Baltic airports have experienced rapid development after economical and political changes in the countries in the middle of the 90-ties. The preparation to enter the European Union attracted also the attention of airlines and tourists to these new destinations in Europe. An exception is London City airport, which is a business airport and has experienced a big passenger increase due to its convenient location and efficient service.

After these steps of segmentation it would be interesting to analyze the factors of the growth at European airports in more details using the method of **client segmentation**. One has to view the types of airlines, passengers or other factors, which have caused the fast growth, and evaluate whether it is possible to use this experience in the development of other airports. It should include a detailed exploration of each airport and, therefore, it should be observed in a separate study.

Airport Role in the Air Transport Market

In 2006 there were about 450 airports in Europe. (*Airport Strategy and Marketing*) Airport Council International – a worldwide professional association of airport operators representing over 1,530 airports in 175 countries and territories; it also has a branch ACI Europe. It represents the interests of 400 airports in 45 countries in Europe. These members account for over 90% of commercial air traffic in Europe. In 2004, ACI EUROPE member airports welcomed 1.2 billion passengers and handled 15.6 million metric tones of cargo and 17.8 million aircraft movements (*ACI 2005*).

York Aviation using the data of ACI Europe member airports made a survey “The social and economic impact of airports in Europe” dividing the overall economic impact of airports into 4 parts (York Aviation 2004, p. 5):

1. direct – employment and income that is wholly or largely related to the operation of an airport;
2. indirect – employment and income generated in the economy of the study area in the chain of suppliers of goods and services;
3. induced – employment and income generated in the economy of the study area by the spending of incomes by the direct and indirect employees;
4. catalytic – employment and income generated in the economy of the study area by the wider role of the airport in improving the productivity of business and in attracting economic activities, such as inward investment and inbound tourism.

An airport is a very important element in the air transport infrastructure. The answer to the question what an airport is varies “according to where you stand and who your owners are” (*Airport Strategy and Marketing* 2006, p. 6–7). The leading consultant company in the route development for airports “Airport Strategy and Marketing” has identified 6 descriptions of an airport:

1. physical – buildings, terminals/ airfield, land and property;
2. process – road to air transfer, landside to airside;
3. service – regional economic generator, business catalyst, employment generator, regional symbol;
4. business – commercial business, collection of assets/ liabilities;
5. people – passenger facility, transit point, employment centre;
6. a network centre – market access point, a collection of airline routes.

These all are true descriptions. An airport is like an independent town with very special functions – it is a building, where tourists come and go, it is an employer and service provider and at the same time it is a buyer of services.

The author analyses airports according to their clients:

1. passengers;
2. airlines;
3. service providers.

Firstly, an airport is a place where passengers start their air journey. As there are always several choices of airports in the region passengers make their decision taking into account several factors. The main factors that influence passenger’s choice are the following:

1. distance to the airport;
2. variety of destinations;
3. price and service.

Airports have to fulfil passenger needs providing modern infrastructure, requested services and kind attitude to make the passengers' stay at the airport pleasant. Some of air travellers are afraid of flight, some are in a big hurry, and some are with small children or special needs. Airports have to take into account all the needs and expectations to make all the passengers satisfied. That is an ideal model of an airport from the point of view of a passenger. Travellers evaluate nice buildings and excellent service; however, the main need at the airport is a better product – cheap prices, more airlines and destinations, easy airport access. Only very few people will not return to an airport because of bad experience and ugly premises if the air service product is good. A good example is low cost airports, Frankfurt Hahn or Stockholm Skavsta (from personal experience) that are not architecturally nice, but provide the basic services for the passengers and a lot of people use them because of the low prices of flights.

Airports have to strive for the passenger satisfaction but it is more a duty of an airline. Airports mainly serve the airlines that are treated as more important clients than passengers, because airlines pay for the service directly to the airport, whereas the passengers do not. The risk to lose one airline is far more dangerous than to lose one passenger. If an airport attracts an airline, it gains more money and more passengers. For an airport it is important to know the airline types to find the best strategy to negotiate. For example, full service airlines seek for more facilities and better services.

Low cost airlines or no frills are the hardest clients of the airports because of their aggressive policy. In order to offer low prices they do not pay full aeronautical charges, demand marketing assistance, ground transport subsidy, assistance with hotel accommodation and other benefits. At the same time low cost airlines increase the number of passengers at the airport, develop the network and guarantee the year round business. It is a challenge for airports to find the balance between the cost and the benefit and to negotiate a good deal with no frills.

Cargo airlines also are looking for the best financial deal with an airport. They are looking for cost reduction wherever possible. As there is no passenger handling needed it is easier for the airports to satisfy this demand.

Charter airlines very similarly as the previous segments would like to receive cost reductions and growth incentives, but are not as aggressive as low cost airlines and usually can find a reasonable deal with an airport – beneficial for both sides.

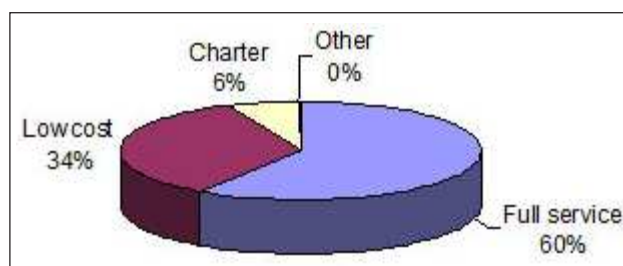
The services, which are offered by an airport to an airline, include ground handling – information, negotiation, passenger, aircraft and cargo handling, cleaning, security, provision of different facilities and technique; rent of office space; ticket sales; business and VIP facilities; advertising; ground transport; assistance with the accommodation and different other services that an airline requests.

The types of airlines operating at an airport characterize the enterprise. An airport can handle only some airline segments, for example, only scheduled or low-cost carriers. But there could also be a mix of all airline types. The bigger the market share of an airline segment is at the airport, the more the airport has to adopt its facilities and operations to this segment.

There were only scheduled and some charter flights at Riga International Airport until 2004. Now Riga is serving all types of airlines. Figure 2 shows the market share of each airline type at Riga Airport.

Figure 2

Market share of airline types at Riga Airport, 2006.

Source: Riga International Airport (2006).

The biggest share in Riga belongs to full-service or scheduled airlines; however low cost airlines are operating more and more. They have started flights to Riga only in November, 2004 and have already become important players in the market. The charter traffic has been quite constant for many years. There are no regular cargo airlines flying to Riga; and together with private, state, rescue and other unique flights they form the segment of “other” having just 0,3% of the air traffic market in Riga.

The third type of airport clients – service providers – include very different organizations. These are the companies that provide services to the airlines – ground handling and cargo agents, catering and fuel companies; the companies that provide services for the passengers – shops, cafes, restaurants, tour operators, banks, beauty rooms, car rentals etc., and the clients, whose business has to be at the airport or would benefit from being there – border control, customs, car park, conference facilities, hotels, cargo and logistic centres, financial institutions and other tenants.

An airport is usually an owner of the land and facilities and can decide whether to provide all the necessary services itself or subcontract, outsource them to other parties. In the former Soviet Union big concerns where popular and airport authorities provided all the necessary services. Nowadays it is getting more and more popular to outsource the services. But it is not useful in small airports – serving less than 2 million passengers a year. For example, Riga International Airport having around 2.5 million passengers in 2006 (*Riga International Airport*) is still doing a lot of services itself. The author has divided the business of this airport into three parts:

1. services to airlines – ground handling, security, ticket sales, business and VIP facilities etc.;
2. commercial activities – rent of spaces, rent of property, car parks, advertising, conference centre, excursions etc.;
3. services to itself – cleaning, territory maintenance, renovation etc.

There are lots of business sectors that are dependant upon air service accessibility, for example, insurance, banking and finance, other means of transport, printing and publishing, petroleum and fuel, communication, research and development, basic metals, computer activities etc. More and more airports having available land are developing business parks to make the best use of air service connectivity to business. Frequently these business parks are used by firms with some connection to the airport or aerospace industries. Otherwise they are chosen as locations for the companies making use of air transport more intensively. Riga International Airport is also developing a business park on its territory. For the moment there are several cargo centres, the main building of Latvian Post has moved there recently, the publishing house, SAS flight academy involved in pilot training

on simulators and several logistic centres are building their premises. The biggest lessee is SIA “EBO International”; it is planning to build 3 hotels on 21 ha, office, conference and exhibition facilities in 3–5 years. All these actions together with the growth of the numbers of passengers at the airport and with the growing number of Latvians travelling give evidence to the growing economic stability in the country, to the increasing quality of life and integration into the global market and society.

Airport Role in the Regional Development

The development of an airport involves not only building of a terminal and a runway. It is a part of the infrastructure and a part of the region where it develops. An airport has to fit into the system which is established in the area or most often has to establish a new system or introduce modifications to the existing one.

The author proposes to divide the impact of an airport development on the regional development into four dimensions:

1. Development of transport infrastructure. An airport is a transport infrastructure element itself but its connectivity to the other means of transport is not less important. As the development of an airport requires quite big areas of land it is usually developed outside towns and populated areas. There has to be a suitable transport system from the airport to the nearest communities. The transport infrastructure has to be improved as the airport grows. In the case of Riga International Airport the transport infrastructure is not ready for such an immense increase of passenger numbers. There is only a public bus line and taxi services that provide connections to the city. And the bus is widely used by passengers who live or work in the region. In the future there are plans for a train line or a fast tram that could provide more efficient and up-to-date transport services.
2. Rise of different services in the area. There are lot of industries that develop their offices, warehouses and other facilities close to the airport because their operation depends on or benefits from the accessibility of the air transport. The business development requires not only proper infrastructure but also eating, shopping and other service facilities. They are developed both at the airport itself and in the surroundings. In Riga the area around the airport is very demanded for logistic centres, car sellers, shopping centres, hotels and other businesses that have already been established or are projected to be close to the airport in the nearest future. A lot of people use eating facilities at Riga Airport and other services available close to their offices or houses in the area around the airport.
3. Broadening of job opportunities. The development of an airport and other businesses requires more workers: engineers, managers, sales clerks, marketers, service providers etc. There were about 300 workers at Riga Airport at the beginning of the 1990-ties, now the figure has increased up to about 1000. Additionally there are about three times more workers in the airport territory, who work for the airlines, cargo companies, shops, food companies and in other enterprises.
4. Capital return on investments. All the above mentioned industries generate money and pay taxes that are beneficial to the regional budgets. Riga Airport is on the boarder of Riga city and Marupe parish, Jurmala and Babite are close to it. Both Riga city and Riga district receive extra income from the development in the airport and its surroundings.

Problems and Possible Solutions in the Air Transport Market

Transport is seen as an important factor in the process of economical and social integration in Europe. Taking into account the remarkable distances between countries and the high value of time air transport is the most important out of all the vehicle types. And as stated in the European Transport Policy it has also been the fastest developing means of transport during the past 20 years. Every day, more than 25 000 aircraft fly the skies above Europe, and judging by growth trends this figure can be expected to double every 10–14 years. (*European Commission* 2001, p. 36) With the air traffic development there might appear several very serious problems:

1. Environment pollution – civil aviation is one of the biggest stimulators of the global warming. The organization *Environmental Defense* has concluded that it makes as much carbon dioxide in the atmosphere as Canada and Great Britain can produce together within a year. (*Diena* 2007, p. 12) People suffer from the noise generated by airports.
2. Increasing number of delays and airport saturation – in 2000 one flight out of six was late, with an average delay of 22 minutes. (*European Commission* 2001, p. 36) Almost a half of Europe 50 largest airports have already reached or are close to the saturation point in terms of ground capacity (*European Commission* 2001, p. 38).
3. Maintaining safety standards – air transport is one of the safest modes. Nevertheless, the experts expect one serious accident a week, somewhere in the world, in the years ahead (*European Commission* 2001, p. 40).

All these are serious problems that can influence everyone. The possible solutions are still under discussion. For the environment protection there are charges introduced for the airlines that actually will be paid by the passengers and will not solve the problem of pollution. Planting more trees is another solution that is already closer to the core problem, but it might not be very realistic. one tree in its lifetime can absorb about 1,15 t carbon dioxide that is equal to the pollution from an aircraft making a round trip between London and New York, say the scientists from *Treeflights (tree planting company in Wales)* (*Diena* 2007, p. 12). The noises have been diminished already by prohibiting operations of the noisiest aircrafts.

The problem of delays and airport saturation could be solved by developing and introducing integrated management and control systems to ensure airport efficiency. At the same time airlines must look for the possibilities to maximize the number of passengers carried per flight and choose bigger aircrafts. But this can cause another problem – airports must be adapted to cope with such an aircraft.

Safety has been the number one priority at the airports and in the sky already for many years. A lot of regulations have been issued to cope with the growing threat of terrorism. Technical requirements for aircrafts are very strict, but the mechanism is quite complicated and still there are accidents happening in the aviation industry. The European Union can be proud to show the best safety record in the world for the moment. Common regulations for all the member countries and the overall political and economical stability in this region could be seen as the main factors of the good safety results.

All these problems are global and make impact on the whole world, the country and the region.

Problems of Airport Operators

Airports usually face one of the two major problems – lack of airlines and operations or lack of capacity. In the first case there could be several reasons why the airport is working below its capacity – it is new, the political or economic situation in the country is not favouring travelling or there are strong competitors in the region – other airports, ground or sea transport, international relations among countries hinder the development of air services, etc. Riga Airport was also working with an extra capacity in the first years of the independent Latvia. Until 1990 it served a lot of flights in the Soviet Union and after its collapse the number of passengers decreased. Step by step Riga Airport established new destinations to Western Europe, but entering the EU and joining the “open skies” – unlimited air access in the borders of the Union – started the period of even bigger expansion. In two years after entering the EU Riga Airport reached its maximum capacity in some hours. It proves that the distance from one basic problem to another is very short.

The competition between full-service and low cost airlines and growing passenger expectations has made the air travel cheaper. But the investments for the airport development are crucial. Who will pay for that? Airlines are more and more adapting to cost saving models, passengers require cheap tickets, but both would like to receive good services at the airport. A lot of airports are facing this problem. For example, in Vilnius it is planned to introduce common use terminal equipment that will make the check-in process easier, but will raise the expenses per a passenger at 0.41 LTL (*The Baltic Standby* 2007). The airport states that the ticket prices will stay at the same level, but the airlines are dissatisfied to pay more.

There are several ways of solving the problem of financing. Firstly, airports have to find other sources of income besides aviation, for example, developing non-aeronautical services – business parks, shops and other commercial activities. That is what most of airports have already started to do. But the main service still remains the provision of air traffic. And the non-aviation income does not cover all the aviation expenses. Secondly, there could be the subsidies from the government. But every state has a lot of needs and the air transport that can earn money itself almost always is not the priority. The third and most reasonable solution is that airports and airlines work together for the development of the aviation sector and for the benefit of the economy and society as a whole (*ACI Europe* 2005, p. 31). In doing so, both sides must engage in a constructive way to ensure that appropriate facilities are put into a place to meet the current and future needs of air passengers. This is the only way to ensure a fair and rational framework for the airport charges, built on both airline and airport operating commercial and customer-focused business models. At the same time ACI suggests that any proposals to the airport charges reflect the realities of the aviation business and that any legislative initiative at the EU level lays down the principles and the framework for charging. It must be left to individual countries to decide which is the best way of implementing these provisions, thus giving the airports essential commercial freedom consistent with the internationally recognized principles of transparency, non-discrimination and cost-relatedness.

In Latvia the ideal model has not been introduced yet. The charges are set by the government, but the development is not discussed with the airlines very much. However, there is a project to establish a committee of airport users to deal with all the important questions regarding the current operations, charging and future development. For the moment there is a discount system at Riga Airport based on passenger amount carried per year, which is beneficial only for two airlines – *Ryanair* and *Air Baltic*, which receive 80% discount. This makes other carriers angry and leads to dishonest competition. Also the

recommendations of the EU say that the discount for one airline cannot exceed 50% (*European Commission* 2005, p. 19). With the growing influence of low-cost carriers Riga Airport has to find the best way of development to make all the clients satisfied.

The Latvian Academy of Science carried out the research on the request of Riga International Airport about the impact of low cost airlines on the Latvian economy. It has proposed two development models for Riga Airport:

1. aviation transport is a part of infrastructure with the main task to service other industries. The added value is created in the industries that provide services to both the travellers and the airport. In this model the government investments are essential for the service industries to get more benefit from the growing number of incoming tourists, secondly, for the airport to handle more passengers.
2. aviation transport is a separate industry with the main target of passenger and cargo transit movements. The added value is created mainly at the airport, but also in the industries that provide services to the travellers. Riga could compete with other transit airports between East and West with better quality and competitive prices (Latvian Academy of Science 2006, p. 77–78).

The second model does not exclude the first one, which should be seen as a target. But it is quite difficult to implement because there are a lot of other transit airports, which position themselves as the bridge between East and West – Prague, Warsaw, Vienna and some other. They are more developed than Riga Airport and it would be quite difficult to catch and outpace them only with good quality and reasonable prices. These factors are essential for almost all the airports to survive in the market. There has to be something more that makes Riga Airport special among other competitors. One of very important factors is a strong national airline. *Air Baltic* is doing very well comparing the numbers of the destinations offered: there were 6 destinations four years ago, now their number is 33 (*Riga International Airport*). The number of passengers has doubled – from around 50 000 per month in 2004 until around 100000 every month in 2006.

From the point of view of regional development the second model would be more advantageous. It demands big investments and projects at the airport and in the region.

Airports and especially the European airports are considered to have a considerable economic and social impact on the surrounding regions. The airports provide essential infrastructure to support regional social and economic growth, as well as being commercial entities they generate the return on investments.

With the enlargement of the EU and the greater travel distances, air transport will play a more important role in the integration of Europe. It proves that an airport is more than just an essential element in the air traffic infrastructure, but also an essential component of the modern global economy.

The aviation market is a dynamic one. The main players – airlines, airports and service providers – compete and cooperate at the same time providing the passengers with the best service. The airports are an important part of air traffic infrastructure. But they more adapt themselves to the changing environment and regulations, than define the development of air service. Customers – firstly, airlines, tenants and business owners and secondly passengers – are the main force that influences the development of an airport.

The popularity of low cost travel is contributing to faster growth of the number of passengers and at the same time causes a lot of constraints – insufficient financing for the airport development, congestions and tight competition among airlines.

The airport development contributes to the regional development very much by improved infrastructure, accessibility of services, broadened job opportunities and income in the regional budgets.

Bibliography

- ACI Monthly Worldwide Airport Traffic Report*. (Nov. 2003).
- Adrianus, O. Groenewege (2003) *The Compendium of International Civil Aviation. International Aviation Development Corporation*.
- Airline Business* (2005) The Airline Industry Guide 2005/2006. UK.
- Airport Strategy and Marketing* (2006) The Fundamentals of Air Development, Training Programme, Manchester.
- Airport Strategy and Marketing* (2001) The Fundamentals of Air Service Development, Training Programme, Manchester.
- Karnīte, R., Berdņikovs, A., Āurkina, I., Karnītis, K. (2006) *The impact of low cost airlines to the Economy of Latvia..* Riga: Institute of Economics, Latvian Academy of Science.
- Kotler, P. (1984) *Marketing Management*, 5th Ed., Prentice Hall.
- Kotler, P., Armstrong, G. (1994) *Principles of Marketing*. 6th ed. Prentice Hall.
- Shaw, S. (1999) *Airline Marketing and Management*. MPG Books Ltd.
- Elperīna, Dž. (2007) "Pērc aviobiļeti – iestādi koku". *Diena*, 4. janvāris.
- Air Transport World, The Magazine of Global Airline Management*. www.atwonline.com
- ACI Europe (2005) "Building for the future paying for the airport of tomorrow" www.aci-europe.org
- "Alitalia ir oficiāli gatava pārdošanai". www.eiropa.lv (2007.03.01.)
- Central Statistical Office of Latvia. www.csb.lv
- Guidelines on the financing airports and start-up aids for airlines*. (2005) European Commission www.aci-europe.org
- European Commission White Paper: European Transport Policy for 2010* http://ec.europa.eu/transport/white_paper/documents/doc/lb_texte_complet_en.pdf
- IATA (2005) Passenger and Freight Forecast 2005–2009. www.iata.org (October)
- "Passengers or Airlines to pay for Vilnius Airport technology?". *Lietuvos Rytas* www.standbynews.info (2006.25.10.)
- Riga International Airport Statistics*. www.riga-airport.com
- Schewe, C. D., Hiam, A. *The Portable MBA in Marketing*. www.amazone.com
- York Aviation (2004) *The social and economic impact of airports in Europe*. www.aci-europe.org
- Unpublished ACI Europe* (2005) Annual Passenger Ranking 1994–2004.
- Unpublished survey results of Airport "Riga"*.
- Unpublished statistics of Riga International Airport*.
- Interviews with specialists from Airport Strategy and Marketing and tourism specialists*.

Kopsavilkums

LIDOSTU NOZĪME GAISA TRANSPORTA TIRGŪ UN REĢIONĀLAJĀ ATTĪSTĪBĀ

Liene Freivalde

Gaisa transports tiek uzskatīts par drošāko un ātrāko pārvietošanās veidu, līdz ar globalizāciju un valstu ekonomisko attīstību gaisa transporta tirgus loma pieaug. Rakstā tiek piedāvāti galveno tirgus dalībnieku – aviosabiedrību, pasažieru un lidostu segmentēšanas kritēriji un raksturojums. Būtiska gaisa transporta tirgus infrastruktūras sastāvdaļa ir lidostas, kurām autore veltījusi īpašu uzmanību. To attīstība tiek apgrūtināta gan ar pastāvīgi pieaugošajām drošības prasībām, starpvalstu attiecībām un atšķirīgiem robežu šķērsošanas noteikumiem, gan arī ar pieprasījumu pēc lētiem, bet kvalitatīviem aviācijas pakalpojumiem no pasažieru puses un zemo izmaksu aviosabiedrību izplešanas tirgū.

Lidosta "Rīga" ir viena no visstraujāko attīstību piedzīvojušām lidostām Eiropā pēdējo gadu laikā, kura pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā saskārusies ar vairākām pasaules lidostu praksē aktuālām problēmām – straujās attīstības izraisītu kapacitātes nepietiekamību un vienlaicīgu finanšu rādītāju kritumu. Taču lidostas attīstība vienlaicīgi atstāj pozitīvu ietekmi uz reģionālo izaugsmi.

Резюме

РОЛЬ АЭРОПОРТОВ НА РЫНКЕ АВИАПЕРЕВОЗОК И В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

Лиене Фрейвалде

Авиатранспорт по праву считается наиболее быстрым и безопасным способом перемещения, при этом в процессе глобализации его роль постоянно увеличивается. Автор статьи предлагает критерии и характеристики сегментации участников рынка – пассажиров, авиаперевозчиков и аэропортов. Значительная часть структуры рынка авиационного транспорта занимают аэропорты, анализу деятельности которых посвящена данная статья.

Аэропорт "Рига" является наиболее быстрорастущим предприятием в данной сфере в Европе, однако ему свойственны также и сопутствующие быстрому росту проблемы – падение финансовых показателей и недостаточность пропускных мощностей. Автор статьи анализирует позитивное влияние аэропортов на региональное развитие.

LINKOPĪBAS ATTĪSTĪBAS DIMENSIJAS LATVIJĀ: LINU KLASTERA IZVEIDE LATGALĒ

Jānis Eglītis, Uldis Eglītis

Raksta mērķis ir analizēt linkopības nozares modernizācijas iespējas. Raksta uzdevumi ir identificēt galvenās linkopības nozares problēmas un definēt tālāko pētījumu virzienus linkopības nozares perspektīvo funkcionālo modeļu izstrādei Latgalē. Galvenā problēma – vai Latvijas apstākļos ir iespējama ilgtspējīga, bez dažādām subsīdijām un dotācijām darbotiespējīga un peļņu nesoša linkopības nozare. Novitāte – ideja par linu audzētāju un pārstrādātāju kooperatīva un linu klastera izveidi Latgalē. Galvenais secinājums – pašreizējā linkopības nozare (audzēšana un pirmapstrāde) ir ekonomiski neefektīva un ir jāmeklē jaunas pieejas tās modernizācijai. Ir jāizstrādā linu audzētāju un pārstrādātāju sadarbības institucionālais modelis (tai skaitā tehniski ekonomiskais pamatojums), paredzot jaunu produktu ražošanu.

Atslēgas vārdi: linkopības nozare, linu audzēšanas kooperatīvs, pirmapstrādes rūpnīca, klasteris.

Statistika un cēloņsakarības

Linu audzēšana tradicionāli ir bijusi viena no Latvijas lauksaimniecības nozarēm, kaut arī linu sējumu platību īpatsvars ir bijis neliels. Linu sējumu platība salīdzinājumā ar laiku pirms 2. Pasaules kara ir būtiski samazinājusies, taču ražība ir palikusi gandrīz nemainīga, piemēram, salīdzinot 1938. gadu un 2003. gadu, Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) dati ir ievērojami augstāki nekā Linu audzētāju asociācijas sniegtā informācija (<http://data.csb.gov.lv/DATABASE/lauks/Ikgadejie%20statistikas%20dati/Lauksaimnieciba%20mezsaimnieciba%20zvejnieciba/Lauksaimnieciba%20mezsaimnieciba%20zvejnieciba.asp>). Rodas vairāki jautājumi: Kāpēc joprojām tiek audzēti lini? Kāpēc tie tiek audzēti tik nelielās platībās? Kāpēc ir tik zema ražība?

Nelielās liniem atvēlētās platības var izskaidrot dažādi: linu audzēšana ir darbietilpīgs process; augu seka, kas ir ievērojami lielāka nekā citām kultūrām (4–7 gadi); speciālas, tikai linu audzēšanā izmantojamas tehnikas nepieciešamība. Savukārt zemās ražības cēloņi, neskatoties uz labām selekcijas darba tradīcijām, ir nekvalitatīvs sēklu izejmateriāls (pēdējo triju gadu laikā nodrošinājums ar sertificētām sēklām no kopējās linu sējumu platības ir vidēji 30%), kvalitatīvu minerālmēslu un ķīmikāliju pielietojuma apjoms (problemātiska iegāde līdzekļu trūkuma dēļ), novecojušas tehnoloģijas, klimatiskie faktori. Lai izaudzētu labu ražu, pie tam vēl garšķiedras linus, zemniekam ir jābūt labām zināšanām par dažādām niansēm augsnes sagatavošanā un mēslošanā, herbicīdu un pesticīdu izmantošanā.

Šobrīd lielākās linu platības Latvijā ir Latvijas Republikā ir Latgales rajonos, un to var skaidrot ar augšņu struktūru, kas ir mazāk labvēlīga citiem kultūraugiem, klimatiskajiem faktoriem (kas tomēr būtiski neatšķiras valsts teritorijā), zemkopības tradīcijām, dažādām subsīdijām un daļēji saglabātajām linu pirmapstrādes rūpnīcām.

1. tabula

Linu sējumu platība un kopražā Latvijā un Lietuvā

Gads	Sējumu kopplatība (tūkst. ha)		Linu sējumu platība (tūkst. ha)		Linu sējumu platība (% no kopplatības)*		Garšķiedras linu kopražā (tūkst. t)		Linšķiedras ražība (cnt/ha)	
	Latvija	Lietuva	Latvija	Lietuva	Latvija	Lietuva	Latvija	Lietuva	Latvija	Lietuva
1940	1965,5	–	58.6	–	3,0	–	18.2	–	3.1	–
1980	1673,6	–	17.8	–	1,1	–	2.3	–	1.3	–
1990	1627,0	–	11.9	–	0,7	–	3.0	–	2.5	–
1995**	930,2	1797,4	1.4	5,6	0,2	–	0.8	6,2	5.5	8,4
2000	881,1	1557,1	1.6	8,6	0,2	–	1.1	7,2	7.7	8,3
2001	869,8	1465,3	1.4	10,2	0,2	–	0.8	4,0	6.9	3,9
2002	877,7	1446,1	2.1	9,5	0,2	–	1.4	6,2	8.4	6,6
2003	851,1	1370,7	2.1	9,4	0,3	–	0.8	9,9	4.2	11,1
2004	899,2	1430,5	2.7	5,8	0,3	–	1.6	5,8	6.4	10,4

* Autoru aprēķini pēc LR Centrālā statistikas pārvaldes datiem

** Lietuva – 1996. gada dati

Avots: LR CSP <http://data.csb.gov.lv/DATABASE/lauks/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Lauksaimniecība%20mežsaimniecība%20zvejniecība/Lauksaimniecība%20mežsaimniecība%20zvejniecība.asp>;

Statistikos departamenta priekšmetu Lietuvas Republikas Vairošības. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectTable/omrade0.asp?SubjectCode=S4&PLanguage=1&ShowNews=OFF>

Iegūtā izejmateriāla (linšķiedras) kvalitāte Latvijā ir zema (tikai apmēram 30% ir garšķiedras lini, kas izmantojami produkcijas ar relatīvi lielāku pievienoto vērtību ražošanā), un tādējādi relatīvi zema ir arī linu pārstrādes ekonomiskā efektivitāte un peļņa. Tas neļauj akumulēt līdzekļus nozares tālākai attīstībai.

2. tabula

Linu produkcijas ražošana Latvijā 2004. gadā

Rajons	Saimniecību skaits		Novāktā linu sējumu platība, ha			Tilinātu linu stiebrīņu kopražā, t		
	2003	2004	2003	2004	Izmaiņas, %	2003	2004	Izmaiņas, %
Ludzas	10	9	465,3	340,6b	73,2	1238,4	856,5	69,2
Krāslavas	19	17	1187,4	1011,8	85,2	3720,8	3162,6	85,0
Rēzeknes	14	16	549,1	700,2	127,5	1918,1	2356,9	122,9
Valmieras	1	1	10,0	10,0	100,0	–	–	–
Preiļu	5	7	230,0	380,0	165,3	894,3	1495,8	167,3
Kopā	49	50	2441,8	2442,9	100,0	7771,6	7871,9	101,3

Avots: Latvijas lauksaimniecība un lauki (2005) Rīga, LR Zemkopības ministrija.

Linu kā tehniskas kultūras audzēšanai nepieciešami lieli kapitālieguldījumi, tādēļ to audzēšana koncentrējusies dažās saimniecībās. Vidējā sējumu platība vienā saimniecībā pieaug – 1995. gadā tā bija 8,2 ha, 2000. gadā – 22,2 ha, 2004. gadā – jau 54,3 ha (nepublicēti Zemkopības ministrijas dati).

Linu pirmapstrādes uzņēmumi Latgalē atrodas pilsētās, kur vēsturiski bija dažāda profila un jaudas linu pārstrādes rūpnīcas, taču neviena no šīm rūpnīcām nav aprīkota ar jaunām, mūsdienīgām tehnoloģiskām iekārtām. Kvalitatīvu izejvielu trūkuma dēļ, kā arī zemas pievienotās vērtības produkcijas realizācijas problēmu dēļ to jauda netiek pilnībā

izmantota. Īpatnēja situācija izveidojusies Zemgalē, jo Jelgavā atrodas viena no lielākajām lina pārstrādes rūpnīcām Baltijā, taču lina tuvākajos rajonos netiek audzēti. Protams, šī rūpnīca tika uzbūvēta laikā pirms Latvija atguva valstisko neatkarību, bet šobrīd darbojas pavisam citi ekonomiskie faktori. Pārējie Latvijas reģioni ir specializējušies citās lauksaimniecības nozarēs, piemēram, Zemgale un Kurzeme līdz 2006. gadam – cukurbiešu audzēšanā, Jelgavā un Liepājā funkcionēja to pārstrādes rūpnīcas.

3. tabula

Linu pirmapstrādes uzņēmumi Latvijā 2004. gadā

Uzņēmums	Rajons	Noslodze, %
SIA "Linex"	Ludza	44
SIA "Latgales lini"	Rēzekne	30
SIA "Sakura"	Preiļi	21
SIA "RBKK-1"	Preiļi	31
SIA "Zalers"	Krāslava	55

Avots: npublicēti Zemkopības ministrijas dati

Jāatzīst, ka arī nacionālā atbalsta politikas dēļ lina audzētāji dažreiz ir ieinteresēti ražu tikai novākt, jo maksājumi sedz izdevumus un dod nelielu peļņu, bet tālākā produkcijas pārstrāde vairs nav īpaši interesanta. Tādējādi veidojas eksistenciāls loks, kas kādā laika periodā nodrošina zemes apsaimniekošanu un nodarbinātību, dod nelielu peļņu bez tālāka attīstības un izaugsmes potenciāla.

4. tabula

Linu produkcijas ražošana Lietuvā 2004. gadā

Reģions	Linu sējumu platība, ha	Linu kopražs, t	Linšķiedras ražība, cnt/ha
Alītas	3	–	–
Kauņas	263	144	9.9
Klaipēdas	423	811	19.2
Mariampoles	1283	940	7.7
Paņevēžas	1328	1380	10.4
Šauļu	1111	1035	9.3
Taurages	249	419	16.9
Telšu	279	318	11.5
Utenas	84	35	4.1
Viļņas	768	744	9.8
Kopā	5791	5826	10.4

Avots: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybes. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectTable/omrade0.asp?SubjectCode=S4&PLanguage=1&ShowNews=OFF>

Lietuvā linus audzē vairākos reģionos, un ražība ir ievērojami augstāka nekā Latvijā. Salīdzinājumā ar Latvijas Republiku, Lietuvas tekstilrūpniecības potenciāls ir daudz lielāks, un šai nozarei ir nepieciešamas stabilas izejmateriālu piegādes. Tomēr jāatzīst, ka 2006. gadā gan Latvijā, gan Lietuvā dažādu iemeslu dēļ (valsts subsīdiju politika, pasaules tirgus konjunktūra) lina sējumu platības būtiski samazinājās.

Linšķiedras ražība Latvijā ir viena no zemākajām pasaulē, kaut arī oficiālā statistika ir pretrunīga (1. tabulā 2004. gada ražība norādīta 6,4 cnt/ha) (*Latvijas statistikas gadagrāmata*, 2005), 2. tabulā šajā gadā ražība (izrēķināma) ir 3,2 cnt/ha (Latvijas lauksaimniecība un lauki, 2005), 3. tabulā – 3,5 cnt/ha (*Food and Agriculture organisation of the United*

Nations,2006). Pēdējie dati ir vairākkārt minēti dažādās praktiķu, piemēram, Linu audzētāju asociācijas sanāksmēs un uzskatāmi par ticamākiem. Diemžēl linšķiedras ražība Latvijā ir palikusi 1938. gada līmenī. Tas liecina vai nu par ļoti augsto ražīgumu un darba efektivitāti pirmās brīvvalsts laikā, vai arī par šodienas darba zemo produktivitāti.

5. tabula

Linu sējumu platība un ražīgums Eiropas Savienības valstīs 2005. gadā

Valsts	Sējumu kopplatība (ha)	Linšķiedras ražība (hg/ha)*	Linu kopražs (milj. t)
Čehija	5365	33,23	17,83
Igaunija	100	10	100
Francija	89556	10,05	90
Itālija	3000	1,50	450
Latvija	2800	3,57	1
Lietuva	5800	10	5,80
Nīderlande	4500	18,22	8,20
Polija	5200	21,15	11
Slovākija	500	23,20	1,16
Spānija	15000	8	12
Apvienotā Karaliste	18000	15,56	28

* Hektogrami uz hektāru

Avots: Food and Agriculture organisation of the United Nations. <http://faostat.fao.org/>

5. tabulā apkopotie dati liecina, ka Latvijā saražotās produkcijas apjoms ir neliels pat Eiropas Savienības (turpmāk – ES) mērogā. Platuma grādos, kas ir vairāk uz ziemeļiem no Latvijas, linus audzē vēl tikai Igaunijā, pārējās valstīs, kur tiek audzēti lini, atrodas uz dienvidiem no Latvijas, kur veģetācijas periods ir ievērojami garāks nekā Latvijā. Taču tikai ar veģetācijas periodu vien nav iespējams izskaidrot dramatisko atpalcību ražības rādītājos salīdzinājumā ar kaimiņvalstīm – Lietuvu un Poliju. Dažādos avotos ir norādīta ļoti augstā Ķīnas Tautas Republikas (turpmāk – ĶTR) linšķiedras ražība – 35 cnt/ha, turklāt ĶTR ražo aptuveni 2/3 no linu produkcijas pasaulē.

Linu audzēšanas izmaksas ir salīdzināmas ar citu kultūraugu audzēšanas izmaksām, savukārt tīrie ieņēmumi no līniem ir lielāki (sīkāk sk. 6. tabulā).

6. tabula

Intensīvi audzēto kultūru izmaksas, Ls

Rādītāji	Lini	Ziemas kvieši	Mieži	Rapsis	Kartupeļi	Cukurbietes	Griķi
Izmantoto pakalpojumu cenas*	357,55	335,14	295,33	231,31	356,90	316,66	155,36
Sēkla	30,00	35,00	30,00	9,60	540,00	81,18	21,00
Mēslojums	31,70	78,78	50,12	76,85	187,90	107,60	24,00
Augu aizsardzība	56,44	43,90	26,10	82,45	98,06	103,27	0,00
Izdevumi kopā	475,69	492,82	401,55	400,21	1182,86	608,71	200,36
Ieņēmumi	582,50	310,00	310,00	390,00	1800,00	926,50	176,00
Tīrie ieņēmumi, saņemot subsīdijas**	106,80	-91,91	-91,53	-10,21	613,07	318,29	-24,36

* Izmantoto pakalpojumu cenas – lauku apstrāde, miglošana utt.

** Subsīdijas

Avots: Latvijas Lauku konsultāciju centra 2005. gada npublicēts materiāls “Bruto segumi lauku kultūrām”

Pasaules tirgus cena linšķiedrai mainās robežās no 300 \$/t (īsšķiedras lini) līdz 1300 \$/t (garšķiedras lini). Latvijā ražotās linšķiedras vidējā cena 2004. gadā bija, attiecīgi, 142 Ls/t un 900 Ls/t. Linu izejvielu cenas ES dalībvalstīs nav būtiski augstākas, līdz ar to, raksta publicēšanas brīdī linu audzēšanu Latvijā var raksturot kā nozari ar ļoti zemu produktivitāti un konkurētspēju.

Struktūrpolitiskie aspekti Eiropas Savienībā un Latvijā

Visās ES valstīs jebkuru lauksaimniecības nozari būtiski ietekmē divi faktori: ES normatīvie akti un kopējā struktūrpolitika, kā arī attiecīgās nacionālā līmeņa aktivitātes.

2006. gadā ES tika pārskatīta cukura ražošanas politika, kas būtiski ietekmēs cukurbiešu ražošanu un pārstrādi ES un īpaši Latvijā (Dūmiņa 2006, 2. lpp.). Tādējādi ES direktīva Latvijai nozīmē cukurbiešu audzēšanas un cukura ražošanas likvidāciju – divu lielu rūpnīcu slēgšanu, daudzu zemnieku saimniecību profila maiņu un attiecīgas sociālās sekas. No 2007. gada cukurbiešu audzētājiem jādomā par citu kultūru, iespējams arī linu audzēšanu. Tas mūsu valstij, zemniekiem un uzņēmējiem izmaksās ļoti dārgi, savukārt no patērētāju viedokļa, reformas ietekmi uz cukura cenām būs iespējams izvērtēt tikai tuvāko gadu laikā. ES kopējās politikas un Pasaules Tirdzniecības organizācijas normu kontekstā šī direktīva ir pamatota, taču tās izpildei Latvija nav gatava. Cerams, ka attiecīgās valsts institūcijas ir apzinājušas vēl citas iespējamās ES struktūrpolitiskās izmaiņas, un lauksaimniekus nesagaidīs kārtējie nepatīkamie pārsteigumi.

Tomēr jāatzīst, ka bieži valsts resoru neizdarība vai slēpts protekcionisms un lobēšana tiek īstenota, aizbildinoties ar neesošām ES direktīvām. Piemēram, LR Zemkopības ministrija deklarē: “Saskaņā ar ES direktīvām valsts atbalsts linu audzētājiem katru gadu pakāpeniski samazinās...” (*Latvijas lauksaimniecība un lauki* 2005, 104. lpp). Mūsu kaimiņvalsti Lietuvā turpretī šis atbalsts pakāpeniski palielinās, jo šādas ES direktīvas nav. Linu audzēšanas sektorā, līdzīgi kā pārējos, pieejami dažāda veida tiešie ES maksājumi:

- vienotais platības maksājums par lauksaimniecībā izmantojamo zemi, kas uz 2003. gada 30. jūniju bija labā saimniecības un vides stāvoklī;
- papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platību;
- papildu valsts tiešais maksājums par zālāja un linu sēklām.

Visai sarežģītas attiecības ES veidojas ar Austrumāzijas valstīm tekstilrūpniecības preču tirdzniecības jautājumos. Augstais ražīgums un zemās izmaksas ĶTR radīs nopietnus izaicinājumus arī ES linkopības nozarei. Iespējams, ka linu nozarei ir jāpārorientējas uz citām produkcijas jomām, piemēram, tehnisko tekstilu, kur konkurence ir mazāka un produkcijas dažādošanas iespējas ir lielākas.

Nacionālais atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā tiek īstenots dažādu papildus maksājumu veidā:

- tiešās subsīdijas;
- dīzeļdegvielas akcīzes nodokļa atmaksa lauksaimniecības produktu ražotājiem;
- kooperācijas veicināšana.

Nacionālais atbalsts ilgākā termiņā nav prognozējams, jo atkarīgs no dažādiem iekšpolitiskajiem faktoriem.

ES struktūrpolitika, kā arī dažādi valsts finansiālie atbalsta mehānismi šobrīd lielā mērā nosaka tās vai citas lauksaimniecības nozares pastāvēšanu. Ir gadījumi, kad lauku uzņēmējs izvēlas audzēt kādu kultūru atkarībā no kārtējā gada subsīdiju apjoma vai īstermiņa tirgus konjunktūras dēļ. Tāpēc ir visai problemātiska kādas nozares (izejmateriāla un pirmapstrādes) vidēja termiņa attīstības un izaugsmes plānošana.

Citi linkopības nozares attīstību ietekmējošie faktori

2006. gadā Latvijas valdība ir akceptējusi Nacionālās attīstības plānu (turpmāk – NAP). NAP ir orientēts uz zinātņietilpīgu tautsaimniecības sektoru attīstību, bet lauksaimniecība ir nozare ar relatīvi zemu pievienoto vērtību. Protams, Latvija lina sektorā nekad nebūs pasaules, pat ne Eiropas mēroga spēlētājs lina produkcijas tirgū ierobežoto resursu un klimatisko apstākļu dēļ. Problemātiska ir un būs konkurence ar tekstilrūpniecības lielvalstīm tradicionālo produktu (piemēram, apģērbi) jomā. To apliecina ES un ĶTR kolīzijas tekstilrūpniecības preču sektorā. Kādi faktori liek analizēt šīs nozares perspektīvas Latvijā?

1. Relatīvi brīvas lauksaimniecībā izmantojamās zemes

Pēc statistikas datiem 2003.g.–2006.g. Latvijā netika izmantoti apmēram 20% no lauksaimniecībā izmantojamām zemēm. Taču rūpīgi ir jāanalizē jautājums par zemes izmantošanas efektivitāti, jo liela daļa platību tiek primitīvi apkopas tikai, lai saņemtu ES subsīdijas. Šādos tīrumos savāktais siens nākamā gada pavasarī tiek sadedzināts, taču zeme statistiski skaitās lauksaimniecībā izmantota. Protams, situācija var mainīties visdažādāko faktoru ietekmē, tāpēc var izdalīt divas faktoru grupas, kas var ietekmēt brīvo lauksaimniecībā izmantojamo zemju platību izmaiņas: veicinošie (platības palielinās, iespējas vairāk audzēt linus) un kavējošie (platības samazinās) faktori:

VEICINOŠIE FAKTORI:

- situācijā, kad darbu var pārtraukt cukura pārstrādes uzņēmumi, iespējams, lina audzētāju skaits ievērojami pieaugs;
- var samazināties lopbarības kultūraugu platības (Dobele 2002, 113. lpp.);
- neskatoties uz ES atbalstu, nenotiek intensīva lauksaimniecisko zemju apmežošana, katrā ziņā ir pietiekami daudz nekvalitatīvu (no lauksaimnieciskā viedokļa) šim mērķim izmantojamu zemju;
- ekonomisko risku mazinoša zemkopības sektoru diversifikācija – kaut arī linkopības nozare prasa relatīvi daudz zemes augu sekas dēļ, lina audzēšana līdztekus tradicionālajai piena lopkopībai Latgalē būtu šādu risku mazinošs faktors.

KAVĒJOŠIE FAKTORI:

- enerģētikas tendences, kas liek analizēt biomasas ražošanu un izmantošanu siltuma ražošanā un biodeģvielas ražošanu un izmantošanu autotransportā;
- lauksaimniecībā izmantojamo zemju īpašumu sadrumstalotība;
- salīdzinoši lieli zemes īpašumi ir uzpirkti un nav paredzēti intensīvai lauksaimnieciskajai izmantošanai.

2. Nodarbinātība

Latvijā nodarbināto īpatsvars lauksaimniecības sektorā joprojām ievērojami pārsniedz ES vidējo rādītāju. Taču šis rādītājs ir visai aptuvenš, jo tajā ietverti arī cilvēki, kas dzīvo laukos, taču lauksaimnieciskās produkcijas ražošanā iesaistīti visai nosacīti. Bez tam pēdējo gadu laikā daudzi darbspējīgie ir devušies darba meklējumos uz ES valstīm. Plānojot linkopības sektora nākotni, jāorientējas uz intensifikāciju, darba ražīguma celšanu un uz nelielu strādājošo skaitu.

Lauksaimniecībā nodarbināto īpatsvars 2004. gadā pēc autoru aprēķiniem, izmantojot Latvijas statistikas gadagrāmatas starptautiskā salīdzinājuma datus, ES-25 bija 5,0%, bet, ES-15 – 3,8%, turklāt: Latvijā – 13,3%, Skandināvijas valstīs – 2,5–5%, Igaunijā – 5,4%,

Īrijā – 6,4%, Lietuvā – 16,3%, Polijā – 17,6%. Jebkurā gadījumā aktuāls būs šajā sektorā nodarbināto atalgojums, jo tam ir jābūt pietiekami augstam, lai atturētu cilvēkus no darba meklējumiem ārzemēs.

3. Produkcijas pārstrāde

Valstī esošās linu pārstrādes jaudas orientējas uz salīdzinoši zemu pievienoto vērtību un/vai ir morāli novecojušas, galaprodukta apjomi un kvalitāte dod iespēju pagaidām iespraukties tirgus nišās, kuras citiem linu audzētājiem (pārstrādātājiem) nav izdevīgas. Latvijā esošās ražotnes spēj pārstrādāt ievērojami lielāku linšķiedru apjomu, nekā šobrīd tiek saražots. Zemkopības ministrijas apkopotā informācija liecina, ka pirmapstrādes rūpnīcas izmanto tikai 40% no to apstrādes jaudām. Kādi ir iespējamie rīcības varianti?

1. Specializēties tikai linu audzēšanā, produkciju nododot pārstrādāt tur, kur ir attiecīgās jaudas. Vai mēs varam atļauties būt tikai izejvielu ražotāji? Atbilde ir viennozīmīga – nē!
2. Varbūt situācijā, kad pašmāju piedāvājums nesasniedz pieprasījumu, ir vērts iepirkt linšķiedru ārzemēs (Baltkrievijā, Lietuvā; to mēdz darīt ĶTR) un pārstrādāt Latvijas uzņēmumos? Šobrīd dažas rūpnīcas iepērk linšķiedru nelielos apjomos Baltkrievijas Republikā, taču tā ir šo rūpnīcu iniciatīva un īstermiņa politika nenodrošina nozares attīstību. Diez vai Latvijas uzņēmumi spēs konkurēt Lietuvas linu industrijas sektorā, kura kapacitāte ievērojami pārsniedz attiecīgo Latvijas sektoru.

Tātad Latvijā linu audzēšanu un pirmapstrādi ietekmē šādi faktori:

- lauksaimnieciskais – zema izejvielas kvalitāte (nespēja saražot kvalitatīvāko linšķiedru – garšķiedru – pietiekamā apjomā (60–70%));
- ekonomiskais – investīciju trūkums, zems darba ražīgums, augsta pašizmaksa un zema iepirkuma cena;
- rūpnieciskais – produkcijas zemā pievienotā vērtība;
- tiesiskais un finansiālais – linu audzētāji nav ieinteresēti gala produktā.

No valstiskā un ekonomiskā viedokļa šī situācija nav racionāla, tāpēc ir jāmeklē citi risinājumi.

Klasteri

Globalizācija ir būtiski ietekmējusi ekonomikas telpiskās struktūras. Tehnoloģiju, īpaši informācijas, attīstība ir būtiski mainījusi tradicionālo telpas, robežu un laika nozīmi. Tomēr klasteri kā uzņēmumu ģeogrāfiskā koncentrācija un mijiedarbība ir būtiska katras attīstītas ekonomikas iezīme (Porter 2000, pp. 15–34).

Klasteris ir uzņēmumu, specializētu piegādātāju, pakalpojumu sniedzēju, radniecīgu uzņēmumu un partnerinstitūciju (universitātes, uzraugošās institūcijas, profesionālās asociācijas) ģeogrāfiska koncentrācija un mijiedarbība (gan konkurence, gan sadarbība) kādā nozarē (Porter 2000, pp. 15–34). Klastera uzņēmumi ražo līdzīgu produktu grupu vai sniedz līdzīgus pakalpojumus (*Business clusters..* 2005). No sociālā kapitāla viedokļa klasteri ir specifiska sadarbības forma, kas rada vidi cita veida sadarbībai.

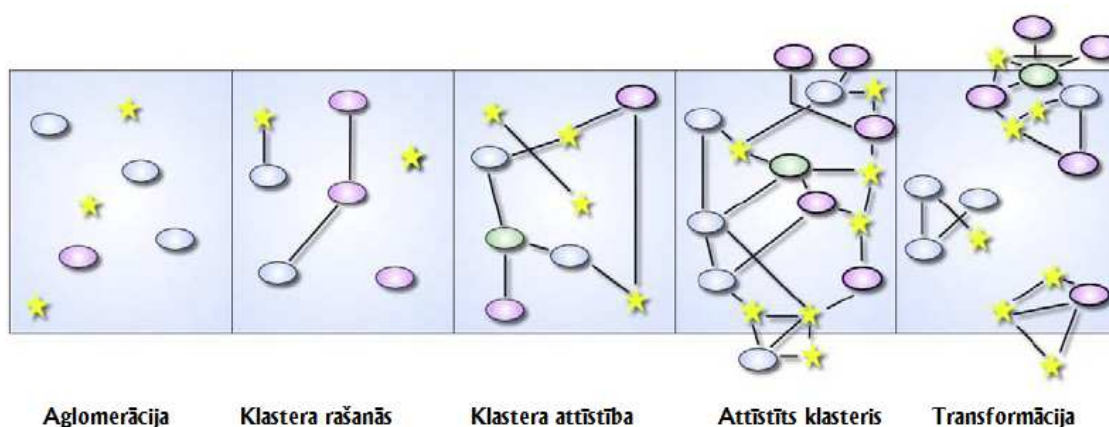
Latgalē var nosacīti runāt par linu audzētāju un pārstrādātāju klasteriem, jo dažos rajonu centros (Krāslavā, Ludzā, Preiļos, Rēzeknē) ap bijušajām linu pārstrādes rūpnīcām koncentrējušies linu audzētāji.

1. Klasteru veidi un priekšrocības

Klasteru ideja pasaules ekonomiskajā praksē ir plaši pielietota. Parasti dažāda līmeņa klasterus veido, lai paaugstinātu nozares konkurētspēju, produkcijas pievienoto vērtību, palielinātu uzņēmumu kapacitāti un sociālo kapitālu, veicinātu inovatīvo biznesu, ciešas konkurences apstākļos paaugstinātu ražīgumu, nodrošinātu kritisko masu uzņēmuma attīstībai. Globalizācijas apstākļos nelieli inovatīvi specializēti uzņēmumi var būt ļoti konkurētspējīgi un būt par stimulu arī reģiona attīstībai (sk. 1. attēlu).

1. attēls

Klastera dzīves cikls

Avots: Andersson, T., Serger, S., Sörvik, J., Hansson, E. (2004).

Klastera priekšrocības var parādīties trīs veidos:

1. uzņēmumi var darboties efektīvāk, veltot laiku specializētiem jautājumiem un operatīvi mijiedarbojoties ar piegādātājiem, nekā tas iespējams vienam uzņēmumam;
2. uzņēmumi sadarbībā ar pētniecības institūcijām var sasniegt lielāku inovatīvo līmeni, jo klastera uzņēmumi var ģenerēt vairāk jaunu ideju un aprobēt tās ar mazākiem izdevumiem;
3. klastera vide veicina radniecīgu uzņēmumu veidošanos (Ketels 2003).

Klasterus var klasificēt dažādi. Biežāk sastopamās dimensijas ir (Ketels 2003):

1. *Ražotā produkcija un sniegtie pakalpojumi.* Šajā rakstā apskatāmās problēmas kontekstā tā ir linu audzēšanas un pārstrādes nozare. Kaut arī Latvijā un Lietuvā ir relatīvi lielas atšķirības linu ražībā un pārstrādes tehnoloģiskajā līmenī, ir jomas, piemēram, selekcija un linsēklu atjaunošana, kurās abu valstu linu audzētāji var sadarboties.
2. *Lokalizācijas piesaistes faktori.* Uz šo dimensiju attiecināmi vairāki faktori: izejvielu piegādes iespējas, patēriņa tirgus un specifiskas biznesa vides nepieciešamība, specializētu cilvēkresursu un piegādātāju pieejamība. Linu nozares gadījumā vietas izvēle saistās vairāk ar linu audzēšanas un no komandekonomikas laikiem mantotajām pārstrādes tradīcijām attiecīgajos reģionos.
3. *Klastera iekšējās attīstības līmenis, apkārtējā biznesa vide.* Aktualizējot doto klastera attīstības līmeni, jāatzīmē divi faktori:
 - klastera iekšējais potenciāls un izaugsmes iespējas salīdzinājumā ar citiem klasteriem. Latgales kontekstā linu klastera potenciāls salīdzinājumā ar citiem klasteriem (piensaimniecības, kokapstrādes) ir salīdzinoši zemāks;

- klastera un apkārtējās ekonomiskās vides salīdzinājums. Šajā kontekstā runa ir par linu audzētāju un pārstrādātāju klastera potenciāla paaugstināšanu, kā rezultātā uzlabotos arī reģiona ekonomiskā vide.

4. Klastera mērogs:

- nacionālie klasteri – lielu kompāniju grupas, kuras nodrošina klastera (nozares) attīstību;
- reģionālie klasteri – kompāniju grupas, kuru attīstību lielā mērā nodrošina specializēta uzņēmumu tīkla mijiedarbība; tiek veidota labvēlīga vide klastera dalībniekiem un satelītorganizācijām;
- komerciālie klasteri – kompāniju konsorcijs.

Aplūkojot linkopības nozari Latgalē, var runāt par reģionālo klasteri, lai gan tā attīstības potenciāls nav īpaši augsts. Savukārt selekcijas un linsēklu apmaiņas jautājumos būtu jārunā par vienota Baltijas klastera izveidi.

2. Klastera tapšana

Klastera veidošanas vai veidošanās pamatā ir viens vai vairāki stratēģiskie mērķi (*Local Economic and Employment.. 2005*), ko nosaka klastera izveides iniciators.

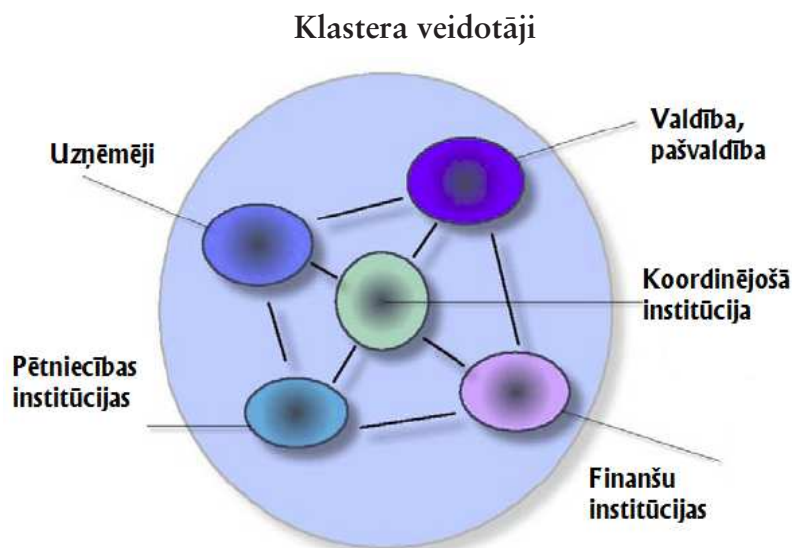
Atkarībā no valsts ekonomiskās attīstības līmeņa, ģeogrāfiskajiem faktoriem un nozares konkurētspējas, iespējami trīs klasteru tapšanas varianti:

1. Klasterus veido biznesa struktūras. Šis variants visbiežāk iespējams, ja nozare ir sasniegusi tādu ekonomiskās stabilitātes līmeni, kad attīstības nodrošināšanai jāmeklē jaunas iespējas. Iespējamie stratēģiskie mērķi šajā gadījumā var būt:
 - informācijas, zināšanu, prasmju un tehnoloģiju kritiskās masas radīšana, kas ļautu uzņēmumu grupām veidot jaunus organizatoriskos modeļus un apgūt jaunas tehnoloģijas kā dzīvotspējīgas biznesa iespējas;
 - investēšana tīkla menedžmentā un sociālā kapitāla veidošanā, sagatavojot tīkla mediatorus un klastera menedžerus;
 - ražīguma paaugstināšana caur vienotu komunikāciju un informācijas saitēm, specifisku izglītību un apmācības programmām un vietējo piegādātāju ķēdēm;
 - inovāciju veicināšana, vienotā pētījumu telpā apvienojot decentralizētos resursus;
 - atklātības veicināšana, dodot iespēju jauniem partneriem ienākt ar jaunām zināšanām, resursiem, tehnoloģijām un pieredzi, rosinot veidot starptautisku sadarbību.
2. Klasterus veido publiskās pārvaldes struktūras. Šajā gadījumā stratēģiskais mērķis visbiežāk ir attīstīt kādu nozari, palīdzēt tās uzņēmumiem sasniegt tādu ekonomiskās stabilitātes līmeni (kritisko masu), kas ļautu tālāk attīstīties pašiem, veicināt attīstību un stiprināt mazos un vidējos uzņēmumus, lai radītu jaunas darba vietas un paaugstinātu reģiona labklājības līmeni. Publiskās pārvaldes institūcijām ir jābūt katalizatoram privātsektora klasteru veidošanas centienos. OECD pētījumi liecina, ka publiskās pārvaldes struktūrām ir vairāku līmeņu (valsts, reģiona) uzdevumi. Uz vietējām pašvaldībām attiecas vietējo partnerattiecību veicināšana (iesaistot privātpersonas, NVO un dažāda līmeņa publiskās pārvaldes iestādes), prioritāro klasteru identifikācija, reālā laikā īstenojamu programmu nodrošināšana, finansiāla atbalsta sniegšana, biznesa konsultantu darbības nodrošināšana, biznesa inkubatoru veidošana, starta kapitāla nodrošināšana.
3. Kombinētais variants, kad biznesa un publiskās pārvaldes struktūras mijiedarbojas.

Klasteru izveide vienmēr ir individuāls process, OECD valstu pieredze ļauj ieskicēt dažādus klastera veidošanas algoritmus:

- 1) vietējās ekonomikas (nozares) analīze, sākotnējo klasteru apzināšana, vadības komandas izveide, klastera vīzijas izveide, rīcības plāns, īstermiņa projektu izstrāde, klastera ilgtspējīga institucionalizācija, ilgtermiņa plānu izstrāde (*Cluster Building: A Toolkit.. 2001*);
- 2) Sociālā kapitāla un uzticēšanās veidošana, stratēģisko partnerattiecību izveide, stratēģijas un vīzijas izveide, klastera darbība.

2. attēls

Avots: Andersson, T., Serger, S., Sörvik, J., Hansson, E. (2004).

Iespējamie risinājumi

Latvijā ir izstrādāts Nacionālais attīstības plāns, Nacionālais stratēģiskā ietvara dokuments un darbības programmas, kas nosaka ES fondu līdzekļu sadali 2007.–2013. gadam pa tautsaimniecības sektoriem, tai skaitā uzņēmējdarbībai un lauksaimniecībai. Galvenais jautājums – vai ir iespējams ekonomiski efektīvi modernizēt lina audzēšanu un pārstrādi, nodrošinot nozares ilgtspējīgu darbību?

Latvijā līdzīgi kā Francijā linkopības nozares strukturālais pamatelements varētu būt lina audzētāju kooperatīvs (turpmāk – LAK), kura rīcībā būtu zemes un tehnikas resursi, kā arī pilna cikla pirmapstrādes rūpnīca. Šādus kooperatīvus varētu veidot (multiplicēt) pēc teritoriālā principa, un vienlaikus risināt nākamo uzdevumu – augstas pievienotās vērtības produkcijas ražošanu. Kā jau iepriekš minēts (3. tabulā), lina pirmapstrāde koncentrējas Latgales rajonu centros, kuri atrodas 60–90 km attālumā viens no otra. LAK varētu rasties šajos centros, un sadarbojoties veidot Latgales lina klasteri. Lai nodrošinātu LAK ilgtspēju, ir jāizstrādā tā darbības valsts un tehniski ekonomiskais pamatojums (turpmāk – TEP). TEP ir jāveic iespējamo izdevumu un ieņēmumu analīze, paredzot valsts un ES fondu līdzekļu piesaisti, analizējot dažādu subsīdiju un citu atbalsta elementu ietekmi, kā arī iespējamās produkcijas noieta tirgus izpēti. TEP ir jāparedz vairākas sadaļas.

1. Izejvielas kvalitāte

Viens no svarīgākajiem līnu audzēšanas produkta kvalitātes nodrošināšanas faktoriem ir līnsēklas. Latvijas selekcionāru 2007. gada jauda nav pietiekama, lai nodrošinātu līnu audzētājus ar kvalitatīvu materiālu. Lai nodrošinātu izejvielas kvalitāti, ir jāiepērk kvalitatīvs un Latvijas apstākļiem atbilstošs sēklas materiāls, kā arī jāizveido sēklu aprites sistēma (turpmāk – SAS), kas varētu būt bijušo līnsēklu staciju uzlabots analogs. Ir veicama nepieciešamo finanšu līdzekļu apjoma un avotu (ES fondi, valsts un privātie), SAS iespējamo izvietojuma vietu, pakļautības (īpašuma formu), kā arī cilvēkresursu tālāka analīze. Pašreizējā nozares kapacitāte liecina, ka šajā jomā Latvijas un Lietuvas resursi ir jāapvieno, veidojot kopīgu līnsēklu klasteri.

2. Līnu audzēšana

Jau minēts, ka līnu audzēšanā jāievēro augu seka un ir nepieciešama specializēta tehnika, kuru nav iespējams izmantot citu kultūru audzēšanā. Tas nozīmē, ka perspektīvais modelis varētu būt vairāku LAK, kura rīcībā ir šī tehnika. Kooperatīva galvenais mērķis ir labums, ko no līdzdarbošanās kooperatīvā gūst katrs tā biedrs, izmantojot kooperatīva sniegtos pakalpojumus un kopīgiem spēkiem sagādātās iespējas (Kučinskis 2004, 335. lpp.). Kooperatīva uzdevums – nodrošināt pilna cikla līnu pirmapstrādes rūpnīcu (turpmāk – LPR) ar produkciju tādā apjomā, lai rūpnīca darbotos 11 mēnešus gadā. Līnu audzētāji varētu būt (līdz)īpašnieki arī pirmapstrādes rūpnīcai. Ir veicama juridiskā statusa, nepieciešamo finanšu līdzekļu un avota (ES fondi, valsts un privātie), īpašuma formu, zemes resursu, specializētās tehnikas, specializētās ķīmijas un pirmapstrādes tehnikas izmaksu tālāka analīze.

3. Produkcijas pārstrāde

Iepriekšējā sadaļā minētās LAK produkcijas tālāka izmantošana atkarīga no daudziem faktoriem. NAP ieskicēta orientācija uz inovatīvu produktu ar augstu pievienoto vērtību. LAK var būt gan augstāka līmeņa pārstrādes rūpnīcas klastera sastāvdaļa reģionālā, nacionālā vai starpvalstu līmenī. Taču tā kā NAP ir akcentēta valsts policentriska attīstība, TEP analizējama arī neliela apjoma LAK produkcijas pārstrāde (inovatīvos) materiālos ar augstu pievienoto vērtību. Ir veicama nepieciešamo finanšu līdzekļu un avota (ES fondi, valsts un privātie), īpašuma formu un tehnoloģiju (atkarībā no produkta) izmaksu tālāka analīze, kā arī noieta tirgus iespējas. Iespējams, pārstrādes rūpniecībai jāpārorientējas uz tehniskā tekstila ražošanu, jo šajā gadījumā klimatisko faktoru ietekme uz līnu audzēšanu ir mazāka (izmantojami īsšķiedras līni, nav nepieciešama balināšana), konkurence produkcijas tirgū ir ievērojami mazāka.

Tātad TEP izstrādei ir jāveic apjomīgs pētījums. Nav izslēgta arī iespēja, ka pētījuma rezultātā tiks konstatēts – LAK ideja nav ekonomiski pamatota. Pozitīva iznākuma gadījumā TEP ir jābūt pietiekamam pamatojumam, lai uzņēmēji, kas darbojas līnu audzēšanas nozarē, varētu pretendēt uz Latvijas valsts atbalstu un ES fondu līdzekļiem.

Bibliogrāfija

- Andersson, T., Serger, S., Sörvik, J., Hansson, E. (2004) *The Cluster Policies Whitebook*. IKED.
- Business clusters. Promoting enterprise in Central and Eastern Europe*. (2005) OECD.
- Cluster Building: A Toolkit. A Manual for starting and developing local clusters in New Zealand*. Cluster Navigators Ltd. (2001).
- Dobele, A. (2002) *Zemes izmantošanas iespējas lauku daudzfunkcionālās attīstības apstākļos*. Starptautiskās zinātniskās konferences “Latvijas lauku attīstības iespējas un risinājumi XXI gs. sākumā” materiāli. Jelgavā 18.–19.04.2002.
- Dūmiņa, Z. (2006) Vismaz 60% cukura būs jāimportē, cenu cer pazemināt. *Diena* 11. marts.
- Food and Agriculture organisation of the United Nations*. <http://faostat.fao.org/> (05.03.2006.)
- Ketels, Ch. H. M. *The Development of the cluster concept – present experiences and further developments*. Prepared for NRW conference on clusters, Duisburg, Germany, 5 Dec 2003.
- Kučinskis, J. (2004) *Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē*. Rīga.
- Latvijas lauksaimniecība un lauki*. (2005) LR Zemkopības ministrija. Rīga.
- Latvijas statistikas gadagrāmata 2005*. (2005) Rīga: CSP.
- Local Economic and Employment Development Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe*. (2005) OECD.
- Porter, M. E. *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. *Economic Development Quarterly*. February 2000, Vol. 14, No. 1.
- Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. <http://www.std.lt/en/pages/view/?id=1446> (19.03.2006.)
- Tekstilizstrādājumu un apģērbu ražošanas nozares attīstības stratēģijas projekta 2005.–2014. gadam izstrādei*. (2004) Rīga: SIA “Konsorts”.

Summary

POSSIBILITIES OF FLAX INDUSTRY DEVELOPMENT IN LATVIA: FORMATION OF FLAX CLUSTERS IN LATGALE

Jānis Eglītis, Uldis Eglītis

The authors deal with the analysis of current trends in flax industry (both growing and primary processing) in Latvia and propose possible future models for the development of the sector. The current situation in the flax industry can be characterized as inefficient due to the low quality of raw material. The question is – can the sustainable, profitable and subsidy independent flax industry be established in Latgale region. The authors propose the idea of establishing flax cooperatives and clusters as a possible model of entrepreneurship. The business plan for flax cooperatives and clusters drawn up as a part of application for the EU funding.

Резюме

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЛЬНОВОДЧЕСТВА В ЛАТВИИ: СОЗДАНИЕ КЛАСТЕРА ЛЬНА В ЛАТГАЛИИ

Янис Эглитис, Улдис Эглитис

Авторы анализируют имеющиеся тенденции выращивания и обработки льна, а также предлагают возможные модели развития данного сектора в Латгалии (Восточной Латвии). В настоящее время, производство льноволокна является в недостаточной мере эффективной из-за низкого качества сырья. По мнению авторов, первоочередной задачей является определение коэффициента рентабельности производства льна в Латвии (и конкретно Латгалии) без целевых государственных субсидий (или субсидий Европейского Союза). Авторы статьи анализируют возможность создания кооперативов и кластера льна, как наиболее оптимальную модель развития для данной отрасли народного хозяйства.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Mariusz Czupich	Mg. oec, Toruņas Nikolaja Kopernika Universitātes docētājs, Polija
Raimundas Dužinskas	Dr., Viļņas Pedagoģiskās universitātes Ekonomikas katedras docents, Lietuva kptc@smf.su.lt
Jānis Eglītis	Dr. oec., asoc. prof., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta pētnieks, Latvija janiseglitis@preili.lv
Uldis Eglītis	Lauku atbalsta dienesta Dienvidlatgales reģionālā pārvaldes darbinieks
Egils Fortiņš	Mg. comerc., Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Starptautisko ekonomisko attiecību katedras lektors, Latvija egils.fortins@lu.lv
Liene Freivalde	Mg. oec., Rīgas starptautiskās lidostas marketinga direktore, Latvija L.Freivalde@riga-airport.com
Aldis Greķis	Dr. sc. ing., Rīgas Tehniskās universitātes docētājs, Latvija aldis.grekis@lg.lv
Deniss Hanovs	Dr. art., asoc. prof. Rīgas Stradiņa universitāte, Rēzeknes augstskolas Letonikas institūta pētnieks, Latvija hanovs@inbox.lv
Aleksandrs Ivanovs	Dr. hist., prof., Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes Vēstures katedras profesors, Latvija aleksandr.ivanovs@du.lv
Jonas Jasnaitis	Dr., doc., Šauļu Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Lauku attīstības pētījumu centra direktors, Lietuva kptc@smf.su.lt
Henrihs Soms	Dr. hist., asoc. prof., Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes Vēstures katedras vadītājs, Latvija henrihs.soms@du.lv

Korektore: Inta Ostrovska
Tehniskā redaktore: Ludmila Paņina
Makets: Marina Stočka
Vāka dizains: Māris Čačka, Ilze Meldere

Datorsalikums. Parakstīts iespiešanai 29.02.2008.
Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Pasūtījuma Nr. 17.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5400, Latvija.